

3-5 Ekim
October, 3-5

2018

BİLDİRİ ÖZETLERİ

BOOK OF ABSTRACTS

Uluslararası
International

BİR BİLGE BİR ÜLKE SEMPOZYUMU
A LUMINARY A COUNTRY SYMPOSIUM

Aliya İzzetbegović ve Bosna-Hersek
Alija Izetbegovic and Bosnia-Herzegovina

1 *Uluslararası
International*
BİR BİLGE BİR ÜLKE SEMPOZYUMU
A LUMINARY A COUNTRY SYMPOSIUM
Aliya İzzetbegoviç ve Bosna-Hersek
Alija Izzetbegovic and Bosnia-Herzegovina

BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTABI
BOOK OF ABSTRACTS

Editörler / *Editors*

Dr. Öğr. Üyesi Mümin HAKKIOĞLU

Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Doç. Dr. Fatih YALÇIN

Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Grafik Tasarım & Dizgi / *Graphic Design & Typesetting*

Mehmet Ali GÜCER

Gümüşhane Üniversitesi / *Gümüşhane University*

SEMPOZYUM ONUR KURULU
HONORARY BOARD

Okay MEMİŞ

Gümüşhane Valisi / *Governor*

Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK

Gümüşhane Üniversitesi Rektörü / *Gümüşhane University, Rector*

Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM

Uluslararası Saraybosna Üniversitesi Rektörü / *International University of Sarajevo, Rector*

DÜZENLEYENLER
ORGANISERS

Gümüşhane Üniversitesi | **Uluslararası Saraybosna Üniversitesi**
Gümüşhane University | *International University of Sarajevo*

DESTEKLEYENLER
SPONSORS

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı / *Turkish Cooperation and Coordination Agency*

Gümüşhane Belediyesi / *Municipality of Gümüşhane*

Gümüşhane Üniversitesi / *Gümüşhane University*

Uluslararası Saraybosna Üniversitesi / *International University of Sarajevo*

Gümüşhane Ticaret ve Sanayi Odası / *Gümüşhane Chamber of Industry*

Halkbank / *Halkbank*

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU
ORGANISING BOARD

Dr. Öğr. Üyesi Mümin HAKKIOĞLU
(Düzenleme Kurulu Başkanı / *Chair*)
Gümüşhane Üniversitesi / Gümüşhane University

Doç. Dr. Fatih YALÇIN
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Doç. Dr. Aliye Fatma MATARACI
International University of Sarajevo
Uluslararası Saraybosna Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AYYILDIZ
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Dr. Öğr. Üyesi Bülent BAL
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Dr. Öğr. Üyesi Kadir SANCAK
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Dr. Öğr. Üyesi Emre Ş. ASLAN
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TÜZEN
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Öğr. Gör. Çağlayan DOĞAN
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Arş. Gör. Fatih UYAR
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Arş. Gör. Zeynep ŞİMŞEK
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Dr. Hüseyin KANSU

BİLİM KURULU SCIENTIFIC BOARD

Prof. Dr. Adnan JAHIC	<i>University of Tuzla, Bosnia-Herzegovina</i>
Prof. Dr. Ahmet SARI	<i>Atatürk Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Ali UTKU	<i>Atatürk Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Asım YAPICI	<i>Çukurova Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Barış ÖZDAL	<i>Uludağ Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Bayram NAZIR	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Camgırbek BÖKÖŞOV	<i>Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan</i>
Prof. Dr. Coşkun TOPAL	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Dzematudin LATIC	<i>University of Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Prof. Dr. Enes DURMISEVIC	<i>University of Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Prof. Dr. Gökhan ÇETİNSAYA	<i>İstanbul Şehir Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Hayri KIRBAŞOĞLU	<i>Ankara Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Mehmet Akif AYDIN	<i>İstanbul Medipol Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Mehmet Ali BÜYÜKKARA	<i>İstanbul Şehir Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Birgül DEMİRTAŞ	<i>TOBB ETÜ, Türkiye</i>
Prof. Dr. Mirzatay JOLDASBEKOV	<i>L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan</i>
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN	<i>Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU	<i>Bayburt Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Nur SARALAEV	<i>Kyrgyz State Technical University, Kyrgyzstan</i>
Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN	<i>Ankara Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Tarik OBRALIC	<i>University of Travnik, Bosnia-Herzegovina</i>
Prof. Dr. Vefa TAŞDELEN	<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Zuhdija HASANOVIC	<i>University of Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Doç. Dr. Aigerim ŞİLBİKOVA	<i>Atyrau State University, Kazakhstan</i>
Doç. Dr. Ali Servet ÖNCÜ	<i>Atatürk Üniversitesi, Türkiye</i>
Doç. Dr. Aliye Fatma MATARACI	<i>International University of Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Doç. Dr. Engin JABLE	<i>University of Pristina, Kosovo</i>
Doç. Dr. Fatih GÖKTAŞ	<i>Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye</i>
Doç. Dr. Fatih YALÇIN	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye</i>
Doç. Dr. Lütfi SUNAR	<i>İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye</i>
Doç. Dr. Mahmut Hakkı AKIN	<i>Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye</i>
Doç. Dr. Mehmet Sait DİLEK	<i>Atatürk Üniversitesi, Türkiye</i>
Doç. Dr. Mesut ÖZCAN	<i>Dışişleri Bakanlığı Diploması Akademisi, Türkiye</i>
Doç. Dr. Ragıp Kutay KARACA	<i>Nişantaşı Üniversitesi, Türkiye</i>
Doç. Dr. Rahman ADEMİ	<i>Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye</i>
Doç. Dr. Süleyman ERKAN	<i>Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Doç. Dr. Yakup KAHRAMAN	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman BABACAN	<i>İstanbul Medipol Üniversitesi, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi. Adem İNCE	<i>Siirt Üniversitesi, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Admir MULAOSMANOVIC	<i>International University of Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Dr. Öğr. Üyesi Almasa MULALIC	<i>International University of Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Dr. Öğr. Üyesi Behruz Bekbabayi	<i>Allameh Tabataba'i University, Iran</i>
Dr. Öğr. Üyesi Berat SARIKAYA	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Faruk KARAASLAN	<i>Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Goran SIMIC	<i>International University of Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÖNERİGÖK	<i>Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ŞENEL	<i>İstanbul Şehir Üniversitesi, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Nudzejma OBRALIC	<i>International University of Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ayça EMİNOĞLU	<i>Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan EKİNCİ	<i>Erzurum Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Dr. Abdiraşit BABATAEV	<i>Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan</i>
Dr. Zülfıyye Veliyeva ÖNLEN	<i>National Academy of Sciences, Azerbaijan</i>

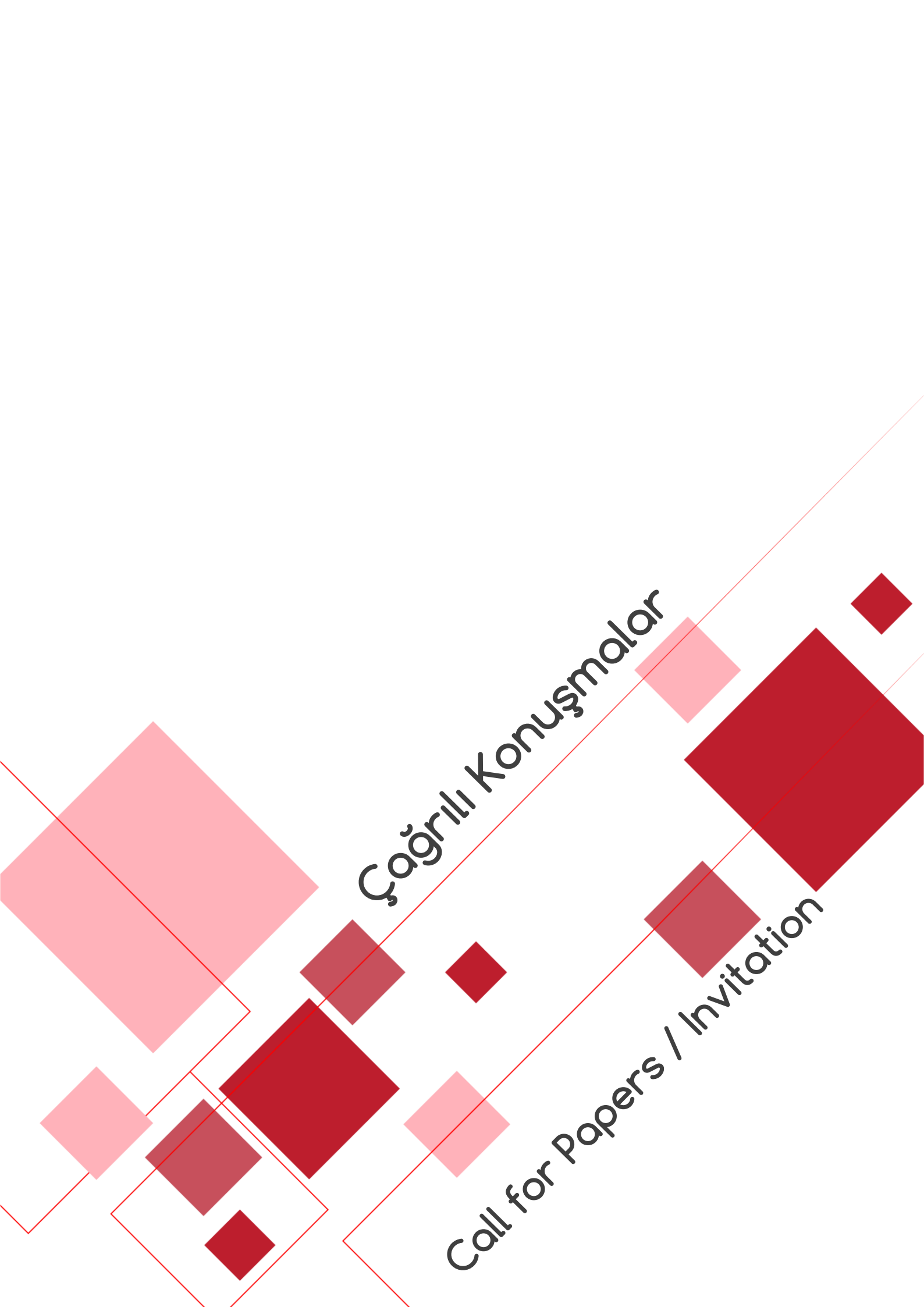

KATILIMCI LİSTESİ

LIST OF PARTICIPANTS

Prof. Dr. Ali AKDOĞAN	<i>Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize, Türkiye</i>
Prof. Dr. Coşkun TOPAL	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye</i>
Prof. Dr. Dzermaludin LATIC	<i>University of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Prof. Dr. Enes DURMISEVIC	<i>University of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Prof. Dr. H. Haluk ERDEM	<i>Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye</i>
Prof. Dr. Hanifa OBRALIC	<i>University of Travnik, Travnik, Bosnia-Herzegovina</i>
Prof. Dr. Hüseyin SADOĞLU	<i>Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye</i>
Prof. Dr. Hüsnü Ezber BODUR	<i>Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv., Kahramanmaraş, Türkiye</i>
Prof. Dr. İsmail BARDHI	<i>Akademisyen – Yazar / Academician - Author, Skopje Macedonia</i>
Prof. Dr. M. Çağatay OKUTAN	<i>Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye</i>
Prof. Dr. Mehmet RZAYEV	<i>Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan</i>
Prof. Dr. Mustafa KAHRAMANYOL	<i>Emekli Öğr. Üy., Bşbk. Balkan İş. Eski Uyum., Ankara, Türkiye</i>
Prof. Dr. Orhan BAJREKTAREVIC	<i>University of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Prof. Dr. Sead OMERHODZIC	<i>University of Tuzla, Tuzla, Bosnia-Herzegovina</i>
Prof. Dr. Semsudin PLOJOVIC	<i>International University of Novi Pazar, Novi Pazar, Serbia</i>
Prof. Dr. Tarik OBRALIC	<i>University of Travnik, Travnik, Bosnia-Herzegovina</i>
Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU	<i>Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye</i>
Prof. Dr. Ülkü ELIUZ	<i>Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye</i>
Prof. Dr. Vefa TAŞDELEN	<i>Kyrgyz-Turkish Manas University, Bishkek, Kyrgyzstan</i>
Doç. Dr. Abbas AHMEDOV	<i>Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan</i>
Doç. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye</i>
Doç. Dr. Ali Rıza SANDALCILAR	<i>Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize, Türkiye</i>
Doç. Dr. Aliye Fatma MATARACI	<i>International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Doç. Dr. Amel ALIC	<i>University of Zenica, Zenica, Bosnia-Herzegovina</i>
Doç. Dr. Cenan KUVANCI	<i>Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye</i>
Doç. Dr. Hanifi ŞAHİN	<i>Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye</i>
Doç. Dr. Hilmi KARAAĞAÇ	<i>Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye</i>
Doç. Dr. İsmail KÖSE	<i>Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye</i>
Doç. Dr. Kamil SARITAŞ	<i>Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye</i>
Doç. Dr. Meheddin İSPİR	<i>Erzurum Teknik Üniversitesi, Erzurum, Türkiye</i>
Doç. Dr. Mehmed GANIC	<i>International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Doç. Dr. Mehmet DİNÇOĞLU	<i>Muş Alparslan Üniversitesi, Muş, Türkiye</i>
Doç. Dr. Mojmir SABOLOVIC	<i>Czech Technical University, Prague, Czech Republic</i>
Doç. Dr. Muhidin MULALIC	<i>International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Doç. Dr. Mustafa Zeki ÇIRAKLI	<i>Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye</i>
Doç. Dr. Nicat MAMEDOV	<i>Azerbaijan National Academy of Sciences, Baku, Azerbaijan</i>
Doç. Dr. Raşad ASGEROV	<i>Azerbaijan National Academy of Sciences, Baku, Azerbaijan</i>
Doç. Dr. Senad BUSATLIC	<i>International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Doç. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ	<i>Erzurum Teknik Üniversitesi, Erzurum, Türkiye</i>
Doç. Dr. Özgür SELVİ	<i>Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Admir MULAOSMANOVIC	<i>International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet UYANIKER	<i>Ardahan Üniversitesi, Ardahan, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ali CANÇELİK	<i>Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Almasa MULALIC	<i>International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Dr. Öğr. Üyesi Asim DURAN	<i>Ordu Üniversitesi, Ordu, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Azra BRANKOVIC	<i>International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Dr. Öğr. Üyesi Bahar ÖZTÜRK	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Baqır BABAYEV	<i>Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan</i>
Dr. Öğr. Üyesi Berat SARIKAYA	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Bora YILMAZ	<i>Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Davut AĞBAL	<i>Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Emre Ş. ASLAN	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Fatih ORHAN	<i>Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Fehmi TURGUT	<i>Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Fethi NAS	<i>Bartın Üniversitesi, Bartın, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Güler YARCI	<i>Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Hamza AKTAŞ	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Hasan YERKAZAN	<i>Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye</i>

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Caner TÜRK	<i>Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Metin AKYÜZ	<i>Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet AYDIN	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Murat KEKLİK	<i>Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Murat POLAT	<i>Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AYYILDIZ	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Mümin HAKKIOĞLU	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Nudzejma OBRALIC	<i>International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Dr. Öğr. Üyesi Numan ÇAKIR	<i>Bayburt Üniversitesi, Bayburt, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Onur AKÇAKAYA	<i>Ardahan Üniversitesi, Ardahan, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Recep ÇELİK	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Salih YALIN	<i>Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Servet TİKEN	<i>Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Şekip Şadiye YAŞAR	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye</i>
Dr. Fatih Ali Hasaneyn Muhammed ŞERİF	<i>Yazar – Aktivist / Author – Activist, Khartoum, Sudan</i>
Dr. Elvir DURANOVIC	<i>Ins. for Islamic Trad. of Bosniaks, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Dr. Ermamat ERGESHOV	<i>Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye</i>
Dr. Harun KARCIC	<i>Al Jazeera Balkans Tv, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Dr. Hikmet KARCIC	<i>International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina</i>
Dr. Hüseyin KANSU	<i>20- 21- 22. Dönem İstanbul Milletvekili, İstanbul, Türkiye</i>
Dr. Süleyman GÜNDÜZ	<i>Gazeteci – Yazar, İstanbul, Türkiye</i>
Öğr. Gör. Çağlayan DOĞAN	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye</i>
Öğr. Gör. Araz ASLANLI	<i>Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Bakü, Azerbaycan</i>
Öğr. Gör. İsmail Hakkı PASLI	<i>Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye</i>
Öğr. Gör. İsmail HODZIC	<i>Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye</i>
Öğr. Gör. Kürşad KARA	<i>Bayburt Üniversitesi, Bayburt, Türkiye</i>
Öğr. Gör. Selahattin ÖZBERK	<i>Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv., Kahramanmaraş, Türkiye</i>
Öğr. Gör. Tuğçe ULUBAY	<i>Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv., Kahramanmaraş, Türkiye</i>
Arş. Gör. Ahmet VURAL	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye</i>
Arş. Gör. Hasan Bozkurt ÇELİK	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye</i>
Arş. Gör. Kezban AYRAN CİHAN	<i>Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize, Türkiye</i>
Arş. Gör. Öznur YEMEZ	<i>Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye</i>
Arş. Gör. Tunahan HACİİMAMOĞLU	<i>Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize, Türkiye</i>
Arş. Gör. Veli KILIÇARISLAN	<i>Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye</i>
Arş. Gör. Neva DOĞAN	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye</i>
Emir ASCERIC	<i>Deputy Mayor of Novi Pazar, Novi Pazar, Serbia</i>
Uzm. Laman SULEYMANLI	<i>Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, Türkiye</i>
Uzm. Karim ASGHARİ	<i>Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, Türkiye</i>
Araştırmacı Özkan ÜNAL	<i>Emniyet Teşkilatı, Ankara, Türkiye</i>
Araştırmacı Çağatay BALCI	<i>Polis Akademisi, Ankara, Türkiye</i>
Davut NURİLER	<i>Başbakanlık E. Müşaviri, İstanbul, Türkiye</i>
Ahmet SERT	<i>Uluslararası Alija Düşünce Derneği, Bursa, Türkiye</i>
Z. Deniz ALTINSOY	<i>Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye</i>
Sonay GÜZEL ÖZÇUBUKÇU	<i>Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye</i>
Aynur LİMON	<i>Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, Türkiye</i>

The image features an abstract geometric design composed of various red squares and lines. The squares are arranged in a scattered pattern, with some overlapping. The lines are thin and red, forming a network that intersects the squares. The overall composition is dynamic and modern.

Çağrılı Konuşmalar

Call for Papers / Invitation

Social and Political Thought of Alija Izetbegović

Admir MULAOSMANOVIĆ

International University of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina

Aim of the presentation is to provide crucial insights on social and political thought of Alija Izetbegović. He is primarily well known as a politician and president of Bosnia and Herzegovina, but his philosophy, especially critical thinking on society, politics and legislation is something what have to be more scientifically analyzed and contextualized. Islamic perspective and teaching is an axis around which Izetbegović very successfully established his critic on both; undeveloped and lethargic Muslim societies and unspiritual, modern and materialistically developed West. In his philosophy world is bipolar, divided on East and West, but also that world is very diverse, particularly ideologically. While people are standing opposite in theism-atheism relation, they are, and particularly in the West, opposite in relation to ideology; capitalism-communism, democracy-authoritarian regime etc.

Already at the beginning of the third decade of his life, Izetbegović had the theoretical foundation on which he built his argumentation because the one of his the most important works *Islam between the East and the West* was completed before he went to prison in 1946. As a theoretician of society and politics, he reached peak by completion of the *Islamic Declaration* in 1970, work which represent political manifesto from Islamic perspective. The moral imperative and social sensibilities are topics around which Izetbegović built his vision of society and the state. His discourse is solely pan-Islamic, and this is a fact to be noted when it comes to Izetbegovic. In that context Izetbegović is one of the most important Muslim scholars in 20th Century and my evaluation will try to provide basic understandings for his ideas.

ALIJINA "IDEJA BOSNE" NA PUTU SVOGA OSTVARENJA

Džemaludin LATIĆ

University of Sarajevo, Sarajevo-Bosnia Herzegovina

Za Aliju Izetbegovića su njegovi brojni savremenici rekli da je "Iqbal na Zapadu." Iako pretenciozna, ova ocjena je u bitnome 3tsin. Poput najveće figure islamskog mišljenja u XX st., idejnog utemeljitelja Pakistana, Muhammeda Iqbala, i Alija Izetbegović se u svojim radovima primarno bavio pitanjem ljudske slobode, oživljavanjem islamske misli u našoj epohi, popravljanjem žalosnog stanja muslimanskih naroda, odnosom muslimanskog svijeta i Zapada, islama i ostalih svjetskih religija, itd.

Prije nego što će ga komunistički režim uhapsiti zbog njegovih ideja, objavio je tri knjige: *Probleme islamskog preporoda*, *Islam između Istoka i Zapada* i *Islamsku deklaraciju*. Iako nije studirao teologiju, on je – 3tsine3 sam isticao – u svojim knjigama "ispisivao svjedočenje svoje vjere". I baš zato što je riječ o svjedočenju, te su knjige pune originalnog promišljanja i zrelog iskustva; one su ispisane rukom muslimana koji misli kao Zapadnjak, a osjeća kao Istočnjak; one nose pečat jednog od najsurovijih stoljeća i sudbine autorovog nesretnog naroda, koji živi na "velikoj granici" gdje se sudaraju velikodržavni planovi i plemenite i barbarske ideje i gdje zajedno žive i miješaju se različite kulture i civilizacije.

U svojoj najpoznatijoj esejističkoj knjizi *Islam između Istoka i Zapada* (za koju je 1993. God. Dobio Fejsalovu nagradu) Alija Izetbegović kritički analizira domete i slabosti dva najveća društvenopolitička sistema u XX st., kapitalizam i socijalizam, i najavljuje 3tsin kao alternativu jednom i drugom, kao "treći put". Ispisujući "odu kršćanstvu / hrišćanstvu" kao "čistoj religiji", Izetbegović 3tsin vidi kao "spoj religije i politike", kao "bipolarno jedinstvo." On 3tsin i na ovoj, religijskoj ravni sagledava kao "srednji put" koji miri zahtjeve kršćanskog onosvjetskog i judaističkog ovosvjetskog poziva. Kršćanima / hrišćanima i Jevrejima ovaj pisac nudi život s muslimanima u miru zajedničke Božanske 3tsine i baštine na čitavoj Planeti.

Za *Islamsku deklaraciju* Aliju Izetbegovića je komunistički sud u Sarajevu 1983. God. Osudio na 14 godina zatvora. Od tada do danas ne prestaje buka u vezi sa ovim vjersko-političkim manifestom. Posljednje desetljeće svoga života njegov autor, upravo zbog nestišane hajke na ovo njegovo djelo, zbog silnih falsifikata njegovih ideja i političkih manipulacija njime (čime se žele opravdati zlodjela nad Bošnjacima!), o njemu uopće nije želio da govori; prepustio je historiji da to ona učini.

ALIJA İZETBEGOVİQ NĒ RETROSPEKTİVĒ (ALIJA İZETBEGOVIĆ IN RETROSPECTIVE)

Ismail BARDHI

Skopje/Macedonia

“İslami është i mirë, por ne muslimanët nuk jemi”

Alija İzetbegović

Zonja dhe zotërinj, të respektuar shokë,

Kur flasim për rahmetli Alija İzetbegovićin, së pari mendoj se çfarë do të mendonte ai për ne. Për arsye se e kam njohur, lirisht mund të filloj kështu, natyrisht duke e parafrazuar: Çfarë është duke ndodhur me ne? Aty ku nuk ka mrekulli mundohemi të sjellim mrekulli, dhe anasjelltas. Muslimanët si duket nuk kanë mundësi ta durojnë mençurinë e mendjes dhe forcën e saj dhe mu për këtë arsye ata shpeshherë kërkojnë mënyra dhe paraqitje “mbinatyrore”. Për shembull, nëse paraqitet një fëmijë me një zë të bukur dhe një “inteligjencë” mbinatyrore, ata i bëjnë sexhde dhe kërkojnë ndihmë prej tij; ose derisa dikush është i gjallë dhe i mençur dhe ka mundësi të ofrojë diçka, ata nuk e dëgjojnë, nuk e respektojnë, por presin që të burgoset, ose të vritet, e pastaj të shndërrohet në mit, hero e deri te “i shenjtë”.

Kështu fillova për arsye se ne po harrojmë përgjegjësinë që kemi pa e nënçmuar askënd, pa e zhvlerësuar askënd, ne po biem në një pozitë që gjeneratat e ardhshme nuk e di se çka kanë mundësi të gjejnë në bisedat tona. Më mirë do të ishte që ne t’i lutemi Zotit për njerëzit e mirë kur vdesin, sesa të harxhojmë dhe të mundohemi ta ringjallim në formën kalimtare, profane, ku shpirtrat dhe besimet nuk përjetojnë asgjë, përpos përgjegjësisë sonë të harxhuar larg arsyes dhe përparimit. Neve derisa ishim gjallë kërkonim komunikim të gjallë, që për fat të keq nuk kishim mundësi ta gjenim; kemi njerëz të gjallë që janë dëshmitarë për këtë. Derisa ishte gjallë rahmetliu ai kishte dëshirë që të takohemi, të njihemi dhe të bisedojmë për çështje të rëndësishme fetare e kulturore, natyrisht edhe politike. Me siguri ai sot do te; a ka njerëz te gjallë që flasin me përgjegjësi mbi gjendjen tonë dhe ku janë ata?

Do t’ua përcjell këtu një rast për të cilin jam unë dëshmitar dhe rahmetliu, edhe personi për të cilin bëhet fjalë. Pasi doli nga burgu rahmetliu, u organizua një tubim shkencor në qendrën fetare të Zagrebit me karakter ndërkombëtar, ndër të cilët ishte i ftuar edhe intelektual i shquar Prof. Ekmeleddin İhsanogllu. Në atë kohë ai ishte drejtor i institutit IRCICA. Pas bisedës që pati Ekmeleddini, ndërsa e dëgjoi edhe İzetbegovićin, ai më tha: “İsmail, do të doja ta kisha një takim të shkurtër me personin në fjalë”. Dhe unë, për arsye se e njihja pak turqishten, i thashë duke u mbështetur mbi përvojën time se nuk është fare problem të realizohet diçka e tillë. Në njëërën anë ishte një njeri që e flijoi lirinë për idealet humane, siç ishte feja islame, e në anën tjetër ishte një intelektual nga Turqia, që me dashuri të veçantë do ta pranonte një kërkesë të tillë. I thashë: “Po, patjetër!” Iu drejtova Prof. Ekmeleddinit dhe i thashë: “Degerli hocam, këtu kemi një njeri shumë të rëndësishëm, intelektual, shkrimtar i cili para disa muajsh ka dalë nga burgu, dhe ka shprehur dëshirën t’ju takojë”. Përgjigja e tij më la aq përshtypje, sa që nuk e kam harruar deri sot. E dimë shpeshherë se trupi flet më shumë se fjalët e thëna.

Ai paska ngurroi, tha: “Nuk e di se sa do të ishte e qëlluar kjo”, me siguri duke u mbështetur mbi mendësinë burokratike të Turqisë të asaj kohe. Unë vazhdoja të këmbëngul duke e theksuar rëndësinë e një takimi të tillë të shkurtër. Në fund ai tha: “Tamam, do të bisedojmë kështu në këmbë”. Takimi u mbajt, ashtu “në këmbë”, ndërsa biseda ishte kulturore, fetare që zhvillohej rreth problemeve shoqërore që ekzistonin në hapësirën e ish-Jugosllavisë, por edhe neglizhencës së muslimanëve, faktikisht për nevojën për të pasur komunikime më të shpeshta. Sidoqoft, dua ta bëj të qartë se kjo që e përmenda nuk duhet keqpërdorur, ngaqë personalisht kam respekt të veçantë ndaj Ekselencës së Tij z. Ihsanoglliu, por vetëm të tregoj në frikën që ai kishte nga vendi prej nga vinte, edhe pse vendi ku kishte ardhur ishte po aq “i rrezikshëm”, edhe pse ishte para shpërbërjes.

Tani jam duke menduar, a thua çfarë do të thoshte rahmetliu për bisedat tona për të, pas vdekjes së tij?! Besoj se në një mënyrë ato janë të ngjashme me ngurrimin që sapo e përmenda, por vetëm “koha” dhe “njerëzit” ndryshojnë. E di se kjo krijon një dhimbje tek ne, por dëshira e tij ishte dhe mbetet, siç ka thënë edhe vetë: “Më mirë e vërteta se rrena”. Atë sa ishte gjallë e shqetësonte organizimi jo i mirë i muslimanëve dhe dobësia intelektuale e tyre, deri te kriza e mendimit dhe kulturës në përgjithësi, si dhe pafuqia teknologjike e shkencore. Këto kanë qenë çështjet që e kanë munduar atë. Me siguri për ne ai tani do të thoshte: mundohuni të çlirohemi dhe të dilni nga vakumi që keni; nuk është mirë t’i nënshtrohemi interesave tona, gjegjësisht fuqisë politike, e cila është shndërruar në një fuqi të padukshme dhe shërbëtore e interesave të rrezikshme për shoqërinë. Ajo dita-ditës është duke e skllavëruar mendjen dhe duke e robëruar lirinë e njeriut. A nuk mjafton tabloja e sotme e botës, siç thotë edhe vëllai jonë, z. Rexhep Tajib Erdogani, se “bota nuk përbëhet vetëm nga 5 fuqi”. Besoj se rahmetliu do të ishte shumë i kënaqur me këtë fjalë që është bërë moto e lirisë, por edhe me zhvillimin e viteve të fundit të Turqisë.

Ai nuk ishte profesionalisht teolog, por ishte besimtar që me lirinë dhe arsyen e tij i kishte besuar Zotit dhe shkruante shkrime të ngjyrosura me ngjyrën e fesë dhe kulturën e lartë të kohës. Përjetonte dhembje të thellë kur shihte se institucioni i lartë fetar nuk ishte i vetëdijshëm për përgjegjësinë që ka. Naiviteti i teologëve muslimanë atë e irritonte tej mase, sepse ata nuk ishin në kohën e duhur aty ku duhej, e as në vendin e duhur atëherë kur duhej; ata nuk e dinin rëndësinë e së kaluarës, e as përgjegjësinë e ardhmërisë. Muslimanët ishin bërë forcë që i shërbente të tjerëve, atyre që ishin të përgatitur për t’i shkatërruar, për t’i luftuar dhe për t’i dëbuar nga vatrat e tyre. Ai fliste për rrezikun e keqpërdorimit të fesë me përkrahjen e politikës së kohës, që kishte kisha, e në anën tjetër mbetej i habitur nga papërgjegjësia e muslimanëve. Këtë e bënte me një mjeshtri të thellë dhe përgjegjësi të lartë, duke i mbrojtur nga çdo etiketim dhe keqpërdorim i njeriut. Ai nuk thërriste në luftë dhe terrorizëm, por përjetonte keqardhjen e shtrembërimit të Krishterimit dhe mjerimit të muslimanëve, që nuk e kuptojnë peshën e Fjalës së Zotit dhe paqen që krijon kjo fe. Këtë e mbështeste edhe mbi literaturën e Perëndimit, e cila nuk e kursente vetveten kur bëhej fjalë për paraqitjen e destruktiviteteve të së kaluarës.

Ai bënte thirrje dhe prezantonte literaturën e duhur që thoshte se është mirë të lexohet kjo literaturë, edhe nga studiuesit e Islamit; të lexohet “Mbrojtja e Sokratit”; të lexohet Ibn Halduni, të përkthehen Abduhu dhe Reshid Rida, po ashtu edhe Ikbali. Nga veprat e tij të dashura ishte edhe “Shkatërrimi i Perëndimit”, nga Spengler, e të mos flas për Dostojevskin dhe Tolstojin. Atij i vinte shumë keq që nuk kishte literaturë me peshë të përkthyer të autorëve turq. Ai ishte i kënaqur me ata persona që e njihnin turqishten dhe kërkonte shpeshherë bisedë për këtë hapësirë: kush ishin autorët që shkruanin dhe bëjnë thirrje për ndryshim dhe mbrojtje nga rreziqet e politikës dhe filozofisë materialiste? E di se i kam folur për Mehmet Akif Ersojin dhe Necip Fazil Kisakurek.

Habitej se si ishte e mundur që ne të kemi qenë pjesë e Perandorisë Osmane dhe ta harrojmë turqishten, se ishte për keqardhje që nuk kishim njerëz që nuk mund të bënin përkthim nga një shtet siç ishte Turqia me një të kaluar të paharrueshme dhe sundim me përmasa botërore. Ai këtë kulturë e lexonte nga arti i kësaj Perandorie, duke filluar nga xhamia, divanet e deri te hamamet.

Ai ishte tepër i interesuar dhe shqetësuar se si është e mundur që ne, muslimanët, në hapësirën e Jugosllavisë të harrohemi dhe të mos kemi bashkëpunim të duhur; atë e shqetësonte, duke u bazuar mbi thellësinë e mendimit dhe urtësinë që kishte, që e kishte atë firasetu'l-mu'min, se është duke u përgatitur diçka e tmerrshme kundër nesh, duke e parë se edhe arti edhe shkenca edhe politika janë duke vepruar në mënyrë sistematike që nënçmojnë dhe krijojnë frikë te ne muslimanët, e ne atë nuk e vërejmë. Ai i besonte mençurisë dhe urtësisë, sepse e dinte se humanizmi asnjëherë nuk e humbet njeriun, që për fat të keq ne nuk jemi duke e çmuar sa duhet.

Nuk bëj gabim me interpretimet e këtilla, kur them se “ai me siguri do ta thoshte këtë”, për arsye se kemi ndenjur bashkë dhe e kam lexuar atë në kohën kur një numër shumë i vogël e kishin lexuar shkrimin e tij “Islami ndërmjet Lindjes dhe Perëndimit”. Ai do të thoshte: respektojeni të kaluarën, mos e harroni atë, por në të njëjtën kohë mos e përsërisni të kaluarën, e cila neve na ka kushtuar shumë shtrenjtë. Kjo është edhe arsyeja se rahmetliu ka ngelur “ndërmjet”, por me kuptime kundërtë: në Perëndim ka mbetur “i Lindjes”, kurse në Lindje “i Perëndimit”, pa marrë parasysh se ai ka thënë: unë jam në mes. Koha dhe vendi janë duke dëshmuar se edhe ata që janë në mes, janë më të rrezikuarit.

Me këtë rast kisha pasur dëshirë që të bëj një propozim, për të cilin mendoj se është shumë me rëndësi, sepse bota e qytetëruar tashmë kështu vepron, e ajo është që figurat e njohura të mos i harrojmë, por të gjithë ata të cilët janë si burim i humanizmit dhe kulturës të bëhen të paharruar, sepse janë emaneti ynë për ne dhe për gjeneratat e ardhshme, edhe pse në asnjë mënyrë të mos i “shenjtërojmë”. Propozimi është që të themelohet një institut kulturor që do të mbante emrin e tij, dhe i cili do të merrej me gjenocidin e madh që u është bërë dhe që është duke iu bërë muslimanëve në mbarë botën. Institute të tilla tashmë kanë edhe përfaqësuesit e feve të tjera dhe të njëjtat i kultivojnë me shumë përgjegjësi të lartë.

Si përfundim po e përmend edhe një thënie të Alija İzzetbegovićit: “Si duket tepër jetova, e kalova kohën, ndërsa shokët e mi më tepër kishin pasur fat me vdekjen, kurse unë i pafat me jetën”.

Boşnaklar'ın Haysiyet ve Hürriyet Mücadelesi Soykırım Tehdidi Altındaki Bosna'nın Savunmasında Türkiye'nin Yeri

Mustafa KAHRAMANYOL

Emekli Öğretim Üyesi, Başbakanlık Balkan İşleri Eski Uyumlaştırıcısı, Ankara/Türkiye

1992 yılının baharında, Bosna-Hersek'te yaşamakta olan ve çokluğunun Boşnaklar'dan oluştuğu Müslümanlar'a karşı dehşet verici bir saldırı başlamıştı. Bir yandan Sırlar, öbür yandan Hırvatlar aynı zulmü, aynı acımasızlıkla işliyorlardı: işkence, kadınlara tecavüz, evlerin yakılması, öldürme ve toplama kamplarında işkence etme! Dünya ise, genel olarak bunu seyrediyordu. Yâni, büyük güçler, özellikle Avrupa devletleri, kıllarını kıpırdatmıyorlardı; sanki bir oldu-bitti ile Bosna'daki Müslümanlar'ın, birileri tarafından işlerinin bitirilmesini bekliyorlardı. İş bitirildikten sonra da, elbette ki gösterişli anma toplantıları düzenlenebilir; hatta bu vesileyle de insanlık ülküsüne olan ihanetin ve medeniyet örtüsü altındaki vahşetin her türlü izi ortadan kaldırılabilir.

Her yandan aç kurtların saldırısına uğramışçasına, mazlum Müslümanlar da bir yandan kendilerini savunmak için insanüstü bir çaba göstererek destanlar yazarken, öbür yandan da Dünya'da dertlerine derman olabileceklerini sandıkları herkese koşuyorlar, yardımın her türlüşünü talep ediyorlardı. Elbette ki Türkiye'ye de bir pay düşecekti: Bir yandan kaçkınlar ve yaralılar sel gibi Türkiye'ye akarken, öte yandan da Bosnalı hükümet temsilcileri, arı oğulu misâli, Ankara'da ve İstanbul'da kaynaşıyorlardı.

Türkiye ise, baskın vermiş olan bu felâketi göğüslemeğe çalışıyor ama bocalıyordu. Çünkü, yıllardan beri NATO çatısı altında uyuşuk bir dış siyaset güdülmüş; dış temsilcilikler, sırça saraylar misali, göstermelik işler için kullanılmıştı. Bu selin karşısında durabilmek için ise, güç, teşkilât ve azim gibi meziyetlerin yanı sıra ve hatta en başta her konuda, teferruatına kadar, doğru bilgiye ihtiyaç vardı. Türkiye Cumhuriyeti'nin üst yönetiminde ise, askerde ve sivilde, böyle bir birikimin kııntısı bile yoktu; gazete haberleri istihbarat belgesi olarak ortaya konuluyordu. İşte bu durumda, halka müracaat edilmek zaruretinde kalındı; Balkanlar konusunda bilgi ve tecrübe sahibi olan vatandaşlardan bir kısmı göreve çağrıldı. Balkanlarla ilgili olarak, günün başbakanı rahmetli *Süleyman Demirel* Başbakanlık'ta "*Balkan İşleri Koordinasyon Müşavirliği*"ni (BBİKM) kurdu ve tavsiiye üzerine, TC devletinde gerekli tedbirleri aldırdı. Doğrusunu söylemek gerekirse, millet ve devlet her ne kadar bu felâkete tedbirsiz ve teşkilâtsiz yakalanmış ise de, millette derin bir kardeşlik sevgisi vardı. Bu yüzdendir ki Erzurum depreminde, *Yukarı Üzengili* köyünde yıkıntıların altından kurtarılan bir nine "*oğul, Allah benim canımı kurtardığı kimi, Bosna'yı da kurtarsın*" diyebiliyordu. Bu millî birikimin sayesinde, ender cahiller hariç, devletin her kedemesindeki görevliler de her türlü göreve ve fedakârlığa hazır idiler.

Daha işin başından itibaren, Balkanlar'daki kıyamet yüzünden Türkiye'ye yönelmiş bir tahdidin sözü konusu olduğunu ve bu sebeple işin içine azimle ve cesaretle girişmek; işe başlamadan önce de Türkiye'nin yapabileceklerini ve yapamayabileceklerini önceden tesbit etmesi ve daha sonra da bu konudaki kararların çok ciddi bir disiplinle uygulaması, yapılacak işlerin öncelik sırasına göre bir sıraya konması gerekiyordu. Bu meyanda, milletlerarası siyaset alanında, Bosna ve diğer Balkan ülkeleriyle olan ikili ilişkilerde, kaçkınların yerleştirilmesinde, yaralıların tedavi edilmesinde, insanî yardımda, eğitimde, askerî işlerde ve sair konularda yapılacak birçok iş vardı

Bütün bu işlerin devlet ile ilgili tarafı kovalanırken, İstanbul'da, Ankara'da ve Türkiye'nin diğer yerlerinde yaşamakta olan Balkanlı göçmenleri de harekete geçirmek üzere toplantılar yapılıyor ve görevler konusunda iş bölümü yapılmaya çalışılıyordu. *İstanbul'da kurulu Bosna-Sancak Derneği'nin Başkanı Zahit Gürdal ve üyelerden Mehmet Ali Akgül, Refik Akova, Salih Ateş, İlknur Batuk, İsmet Bilir, Nezir Dinler, Saffet Erdem, Kerim Erden, Davut Nuriler, Selim Yusufoglu* başta olmak üzere, bütün üyelerin bu işe candan sarıldıklarını görmek memnuniyet verici idi. Balkanlı olmamasına rağmen, bu vâdide büyük katkıları olmuş olan *Süleyman Gündüz Bey'i* de burada şükranla ve sevgi ile anmak gerekir. Ankara'da da benzer bir faaliyet ortaya koyabilmek için Balkan Barış Derneği kuruldu ve 05.02.1992 günü, büyük bir otelde kuruluşu kutlandı. Kutlama gecesine, öğretim üyeleri, yargı mensupları, siyasetçiler, sendikacılar, askerler, devlet memurları, esnaf, tüccar ve iş adamları yoğun bir şekilde katıldılar. *Sabiha Gökçen Hanımefendi'nin ve Batı Tırakya Demokrat Partisi Başkanı Sadık Ahmet Bey'in katılımı ise o güne ayrı bir heyecan kattı. Ankara'daki çalışmalarda ise Kâmil Çalışkan, Meko Akova, Kerim Başikoğlu, İbrahim Başikoğlu, Yusuf Bayramoğlu, Melih Etik, Abdullah Karaahmetoğlu, İlyas Tokaliç, Galip Uluca, Selçuk Irgıt, İrfan Züm, Nedim Ulutürk, Hanefi Çalışkan, Çetin Doğan Çimen, Tahir Özo, Ali Bali ve Mehmet Kadioğlu* candan destekleri ile büyük işler gerçekleştirmişlerdir.

Bu vesile ile, ilgi çekici bir hâdise de yaşanmıştır ; günlük hayatta kırankırana bir mücedele içinde olan siyasî partiler ve istisnasız olarak cümle siyasetçiler bu hususta hem tek başlarına cidî bir gayrete içine girmişler, hem de kayda değer bir işbirliği sergilemişlerdir. Bir hakkın teslimi babında, bu alanda en verimli ve disiplinli çalışmanın Refah Partisi ve İstanbul Belediye Başkanı *R. Tayyip Erdoğan* tarafından yapılmış olduğunu söylemek gerekir.

Bu arada, Bosna'ya yönelik uzun vâdeli işlerin tasarlanması ve yürütülmesi için Ankara'da Sancak Dostları Vakfı ve İstanbul'da Bosna-Hersek Dostları Vakfı kuruldu ve bunların sayesinde kayda değer çalışmalar yapıldı.

Sade ve Bilge Lider: Aliya İzzetbegoviç

Süleyman GÜNDÜZ

Gazeteci – Yazar, İstanbul, Türkiye

Saygıdeğer Konuklar,

Sizleri saygıyla selamlıyorum. Bugün burada Gümüşhane Üniversitesi'nin hazırladığı "Bosna Hersek'in ilk cumhurbaşkanı merhum Alija Izetbegoviç'i anma" programı için toplanmış bulunuyoruz. Konuşmamın başında emek verenleri tebrik ediyorum.

Hakkında konuşacağımız Bosna Hersek'in Kurucu Cumhurbaşkanı merhum "sade ve bilge lider Alija Izetbegoviç'i" rahmetle anıyorum.

Konu başlığını "Sade ve Bilge Lider: ALIJA IZETBEGOVIC" olarak seçtim.

1975 yılından beridir merkezinde yer aldığımız coğrafyada olan biten herşeye tanıklık ettim. İran İslam Devriminden, Afganistan'ın işgaline, İsrail'in Lübnan'ı işgalinden İran-İrak savaşına, Filistin, Filipinler, Bosna, Karabağ, Çeçenistan, Abhazya, Kosova ve Sudan (Darfur) sorunlarına kadar olanlara. Onların liderlerini tanıma fırsatım oldu. Doğal felaketleri saymayacağım.

Uzun bir ömür sürmüş olduğumu düşünüyorum. Dostluk yaptığım liderlerin büyük bir kısmı vefat etti.

1970'li yılların üniversite öğrencisi olduğumdan; ülkemde yaşanan dönemin öğrenci sorunlarının tanığı değil, bizzat barışçıl bir şekilde ve insanlığın sorunlarını kendi sorunu görme bilinciyle içinde yer aldığımı söylemeliyim.

"Barışçıl bir şekilde ve insanlığın sorunlarını kendi sorunu görme bilinciyle" ki burası önemli sanıyorum. Benim dönemimde iki tür genç adam davranışı vardı:

I. Var olma sorumluluğunun bilincinde olanlar.

II. Düşüncesini şiddetin diliyle ifade etmeye çalışanlar.

Hiçbir örgüt aidiyetim olmadığını beyan etmeliyim. Benim gençliğim devrimler ve direniş çağının son dönemine rastladığı için olanlardan etkilendiğimi not düşmeliyim.

Devrimler çağı: Orta Amerika'da Nikaraguay'da Anastasio Somoza Debayle'ye karşı yürütülen Sandinist devrimci hareket ve İran İslam Devrimi,

Direnişler: Filipinlerde Moro İslam Cephesi'nin merkezi yönetime, Afganistan'da Sovyetler Birliğine ve Filistin'de İsrail'e karşı olan hareketleri örnekleyebilirim.

Bunları açıklamamamın nedeni genç arkadaşlarımızın nasıl bir düşünce ve eylem dünyasından geçtiğini anlamaları içindir.

Burada düşünce dünyamızın inşacılarını da anmalıyım ki üzerinde konuşacağımız şahsiyetle olan birliktenliğimiz daha iyi anlaşılır olsun.

Düşünce dünyamıza etki eden eserleri ve şahsiyetleri sıralarsam: (Müslümanlığımı Anadolu anlayışı içinde yaşayan bir ailede doğdum) başta Kur'an, Tefsir, Hadis, Siyer ve diğer İslam kaynakları, Klasik felsefeciler, Hoca Yusuf Hemedani, Şeyh Ahmed Yesevi, İbni Rüşd, İbni Teymiyye, İbni Arabi, Mevlana, Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh, Hasan El Benna, Karl Marks, Engels, Lenin, Muhammed İkbâl Lahori, Ebul Hasan En Nedvi, Mehmet Akif Ersoy, Kemal Tahir, Ali Fuat Başgil, Necip Fazıl Kısakürek, Cemil Meriç, Seyyit Kutup, Nurettin Topçu, Halil İncılık, Kemal Karpat, İdris Küçükömer, Şerif Mardin, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil, Atasoy Müftüoğlu, Mevlana Mevdudi, Ali Şeriatî, İsmet Özel, Şeyh Abdulkadir Es Sufî. gibi daha niceleri; bunu konuşmamın sonuna kadar uzatabilirim. Bunlara klasik romancıları, hikayecileri ve şairleri eklemedim. Daha çok düşünce dünyamızın inşacılarından bahsettim. Gençlik dünyamızın şekillenişini sağlayanlar bir kısmı bunlardı.

1985'den sonra artık dünyanın geri kalanıyla daha yakın temaslarımızın başladığı dönemde dört şahsiyet daha fikir dünyamıza dahil oldu: Ayetullah Humeyni, Muhammed Hasaneyn Heykel, Ahmed Bin Bella ve Alija İzzetbegoviç.

İlk defa Alija İzzetbegoviç'in Doğu Batı arasında İslam kitabını okuduğumuzda düşünce dünyamızın içinde yeni alanların ve ufukların açıldığını gördük. Alija batı dünyası içinde doğmuş, orada eğitim görmüş ama bizim dünyamıza ait fikirler ortaya koyuyordu. Onu izlemeye başladık. İçimizde o ana kadar dolmamış, eksik kalmış önemli bir bölümü dolduruyordu. O dinin sadece inanlarına özgü olmadığını, tüm insanlığa ait olduğunu ve insanlığın bütününün sorunlarını çözmeye muktedir olduğunu söylüyordu. Yerelleşmiş ve dar kalıplar içine hapsedilmiş olan İslam düşünce yapısını özgürleştiriyor ve insanlığın bütününü muhatap alan bir teklifte bulunuyordu: 3. yol. Doğu-Batı ve Yahudilik-Hıristiyanlık arasında 3. yol İslam.

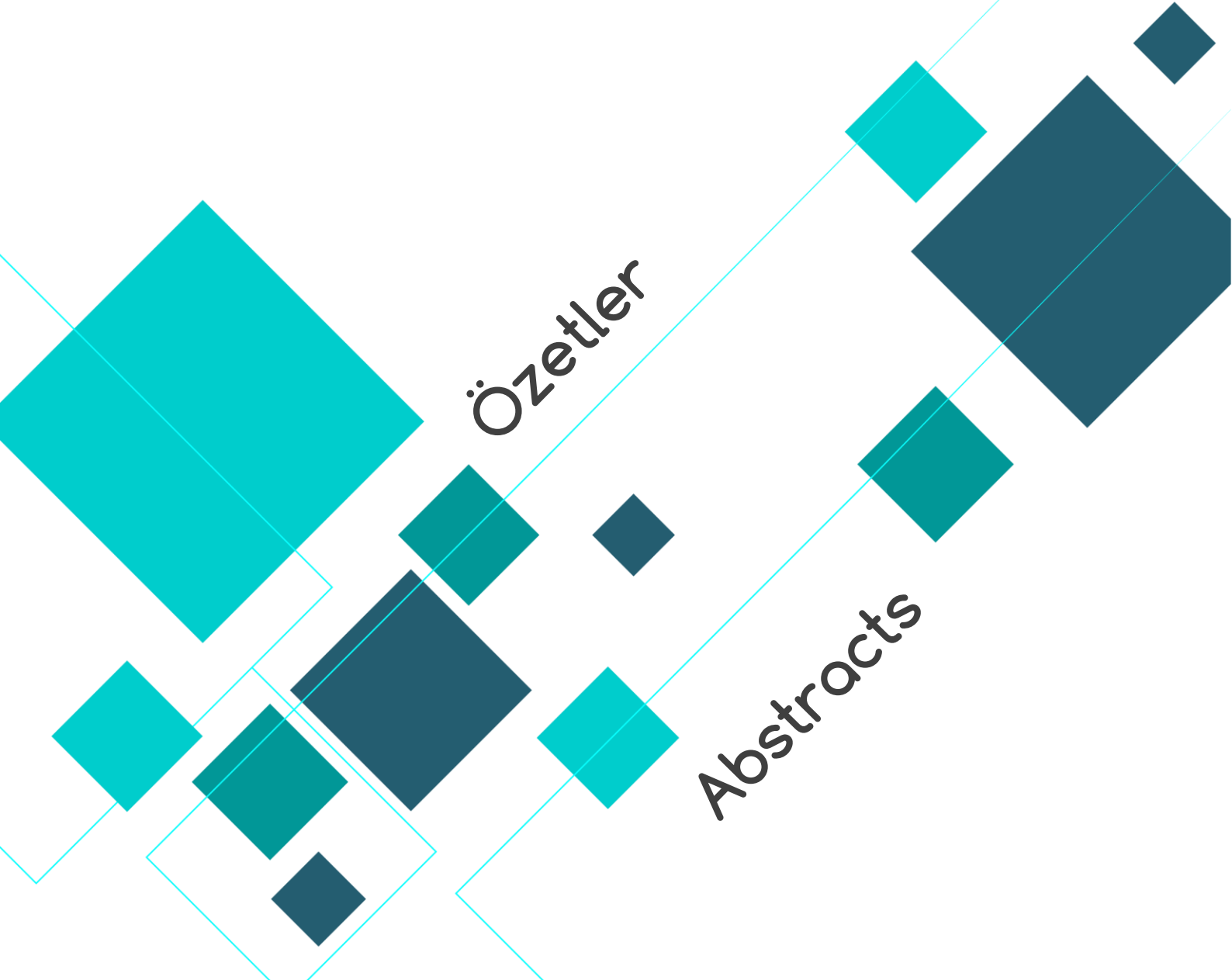
Sezai Karakoç mütefekkirlerin düşünceleri zorluk sınavından geçmediği sürece sadece iddiadır der. Alija İzzetbegoviç'in fikirleri liderlik sürecinde zorluk sınavından geçmiştir.

Bu konferansta tanıklığım çerçevesinde, "Alija'nın sadelik ve bilgelik içindeki Liderliğini" ele alacağım.

Özetler

Abstracts

Aliya İzzetbegoviç'in Kur'an'ı Anlama Biçimi

Abdurrahman ALTUNTAŞ

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane/Türkiye

Bu çalışmada Aliya İzzetbegoviç'in Kur'an'a dolayısıyla da İslam'a bakışı ele alınacaktır. Bir Müslüman aydın, entelektüel, fikir ve aksiyon adamı olan İzzetbegoviç, Kur'an'dan yola çıkarak görüşlerini ve düşüncelerini oluşturmuştur. Onun fikir dünyasının oluşmasında Kur'an'ın katkısı çok önemlidir.

Çalışmamızın kapsamı, onun eserlerinin incelenip, fikirlerinin oluşmasında Kur'an'ın katkısını ortaya koymak olacaktır. Onun eserlerinde ele aldığı konular ayrı başlıklar altında ele alınıp, görüşlerine kaynaklık eden Kur'an ayetleri incelenecektir. Çünkü Aliya İzzetbegoviç'in din anlayışının şekillenmesinde Kur'an'ın büyük bir rolü vardır. O temel düşüncelerini Kur'an'dan yola çıkarak oluşturmuştur.

Aliya İzzetbegoviç'in çalışmalarını incelediğimizde onun temel görüşlerinin maneviyatçı bir çizgide şekillendiğini görebiliriz. O insanın sorumlu bir varlık olduğunu ve ihmal edilmeyecek bir vazifesi bulunduğunu ifade eder. Ona göre asıl mesele isteyerek ve nihai manayı anlayarak yaşayıp yaşamayacağımızdır.

Onun nezdinde insan sorumlu bir varlıktır. Fakat yine ona göre Allah kişiye sorumlulğundan fazla bir yük yüklemeyiz. Bu görüşünü Kur'an'dan yola çıkarak ispatlamaya çalışır. Bu noktada o "Allah kimseye takatinden fazla yük yüklemeyiz" ayetini zikreder. Ayrıca bu ayetin Hristiyanlığa bir reddiye olduğunu belirtir.

Hristiyanların Hz. İsa'yı tanrı edinmelerine karşın Kur'an'ın Hz. Muhammed'in ancak bir insan olduğunu belirttiğini söyler ve ardından konuyla ilgili ayetlere yer verir. O bir bakıma Kur'an'dan yola çıkarak İslamiyet ve Hristiyanlık arasında kıyaslamalar yaparak, İslam'ın temel ilkelerinin objektifliğine ve gerçekliliğine atıfta bulunur.

İzzetbegoviç, Kur'an'ın bazı ayetlerinin fikri bir merak uyandırıp, araştırma ruhunu teşvik ettiğinden bahseder. Ona göre bazı Kur'an ayetleri, insanın bilgilenmeye, inceleme yapmaya olan arzusundan bahseder. Buradan hareketle Allah'ın insana bir değer verdiğini, hayatı anlama ve anlamlandırmada bunun çok önemli olduğunu vurgular.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Aliya İzzetbegoviç, İslam, İnsan

Aliya İzzetbegoviç'in Düşünce ve Mücadelesinde Eşsiz Bir Bilgi Kaynağı

Ahmet SERT

Uluslararası Aliya Düşünce Derneği Yönetim Kurulu Başkanı

İspanyol yazar-şair Juan Goytisolo, *Barbarlığa Doğru Bir Yolculuğun Notları* isimli eserinde Aliya İzzetbegoviç'in *Tarihe Tanıklığım* kitabından şu alıntıyı yapar: "Bosna trajedisi, insanın yapabilecekleri hakkında en iyiyi ve en kötüyü gösteren eşsiz bir bilgi kaynağıdır". Çalışmamız bu anlamlı bakış açısı üzerinde temellenmektedir. Buna göre Bosna trajedisi, dünyanın yaşanan zulme göz yummasının yanı sıra, Batılılar açısından insanlıkta tükenmişliğin bir göstergesi, İslam dünyası açısından ise Bosna Hersek halkının verdiği varoluş mücadelesi ile bir direniş örneği olmuştur. Gerçekten de o yılları hatırlayanlar veya bir takım okumalar yapanlar, ortada bir trajedi olduğunu, Bosnalı Müslümanların asimile edilmek istendiğini, kimliklerinin yok sayılmaya çalışıldığını, Boşnaklara yönelik sistematik baskı, tecavüz, katliam ve işkence yoluyla bir yıldırma siyaseti izlendiğini bilirler. Bu trajedi yıllarında Bosna halkının en büyük avantajı, insanların yeteneklerini ve zaafalarını iyi bilen ve halkıyla bütünleşen bilge lider Aliya İzzetbegoviç ve onun sarıldığı Müslüman değerler ile diğer destekleyici unsurlar olmuştur. Sözü edilen değerlerin başında ise ahlak gelmektedir. Aliya İzzetbegoviç'in tespitiyle; ahlakın insanın inancını ve pratiğini sınırlandırmasının bir sonucu olarak insan, tercihlerine ve eylemlerine bağlı olarak ahlaklı ya da ahlaksız, iyi ya da kötü olabilir. Aynı şekilde ahlaklı olmanın temelinde bulunan özgür olma ve özgürlüğü kullanma, başka bir deyişle tercihte bulunabilme ve tercihinin sorumluluğunu üstlenme insanın iradesi ile ilgili konulardır. İnsan doğal belirlenmişliğin ötesine geçmeyi başarabilme potansiyeline sahip tek varlık olduğundan iradesine bağlı tercihte bulunma ve tercihlerinin sorumluluklarını üstlenme imkânına sahiptir. Onu başkalarından ayıran en önemli şey ise sözü edilen imkânı kullanırken sergilediği ahlak biçimidir. Bunun en veciz karşılığı, İzzetbegoviç'in kendisine savaşı kimin kazandığını soran bir gazeteciye verdiği cevapta gizlidir: "Askeri olarak kazananı yok. Ancak ahlaki olarak kazananı biziz." Kısacası, İzzetbegoviç'in düşünce dünyasında, toplumsal bozgunculuğun yıkıcı etkisine ancak Allah'a iman ve ahlaki değerlerin sürekli canlı tutulması ile karşı durulabilir.

1877-1895 Yıllarında Hersek, Saraybosna, Travnik, Banaluka Sancaklarından Türkiye'ye Gelen Göçmenler

Ahmet UYANIKER

Onur AKÇAKAYA

Ardahan Üniversitesi, Ardahan/Türkiye

1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı Ayastefanos Antlaşması'nın 3 Mart 1878'de imzalanmasıyla sonuçlandı. Bu antlaşma ile Bosna Hersek'e muhtariyet tanınarak bölge Avusturya ile Rusya'nın gözetimine bırakılmıştı. Fakat Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'in kendisine bırakılmaması yüzünden, Doğu Sorunu'nun bir milletlerarası konferansta ele alınmasını istedi bunun üzerine 13 Haziran 1878'de, Berlin'de başlayan kongre 13 Temmuz 1878 de Berlin Antlaşması'nın imzalanması ile son buldu.

1878 Berlin Antlaşması uygulamaya sokulduğu andan itibaren, Balkanlarda çeşitli bunalımlar doğmuş, büyük devletlerin girişimiyle Osmanlı Devletini karşı karşıya kaldığı sorunlardan bir tanesi de Bosna-Hersek sorunu olmuştur. Berlin Antlaşması ile Bosna-Hersek Osmanlı toprakları içerisinde kalmakla beraber yönetimi Avusturya'ya verilmişti. Bunun sonucunda Avusturya 1878 başlarında 70.000 civarında askeri birlikle Bosna-Hersek'e girmiş ancak bir yıllık uğraştan sonra yönetimi altına alabilmiştir. Bunun ardından 20 Ekim 1879'da Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında yapılan antlaşmaya göre; Bosna-Hersek Osmanlı toprağı sayılmaya devam edilmiş, ancak yönetimi Avusturya'ya bırakılmıştır.

Bosna- Hersek'te yaşayan Hristiyanlardan Slav olanlar Sırbistan'la birleşmek eğiliminde olduklarından, Müslümanlar ise Avusturya'nın işgaline karşı olduklarından Avusturya'nın bölgeyi işgali Müslümanlar ve Hristiyanlar tarafından memnuniyetle karşılanmamış bölgede kaynaşmalar başlamıştır. Avusturya bu durum karşısında bir bildiri yayınlarak işgalin geçici olduğunu, herkese dirlik refah ve özgürlük sağlanacağını bildirmiştir. Fakat Avusturya'nın ilk anlardan itibaren Müslümanlara baskıya başlaması üzerine Bosna ileri gelenleri Nisan 1880'de Durumu Osmanlı Devletine şikâyet etmişler ancak bir sonuç alamamışlardır. Avusturyalıların artan baskısından dolayı, Bosna Hersek'in Müslüman halkı kitle halinde Türkiye'ye göçe başlamıştır. Osmanlı Devleti göçü durdurmaya çalışmış fakat bu göç sonraki yıllarda da devam etmiştir.

Bu çalışmada 1878 ila 1894 yılları arasında Hersek, Saraybosna, Travnik, Banaluka ile İstoliçe, Trebin, Lubin ve İhlivna kazalarından Anadolu'ya gelen göçmenlerin kaç kişi oldukları, ne işle uğraştıkları ve Kocaeli bölgesinin, nerelerine yerleştirildikleri Başbakanlık Osmanlı Arşivleri doğrultusunda incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Avusturya, Bosna-Hersek, Göç, Kocaeli

Bosna-Hersek'te Tasavvufî Hayat

Ahmet VURAL

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane/Türkiye

Kaynağını Kur'an ve Sünnet'ten alan, dinî-kültürel zenginliğimizin önemli kaynaklarından birisi olan İslam tasavvufu, İslam'ı ihsan kıvamında yaşamayı ve Müslümanın gönül dünyasında manevî gelişmeyi sağlamayı hedeflemektedir.

Balkanlardaki tasavvufî yaşantının ilk nüveleri XIII. ve XIV. yüzyıllarda görülmeye başlanmış, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda ise tasavvuf sadece dinî alanla alâkalı bir olgu olarak kalmamış, aynı zamanda sanat, mimari, şiir ve musiki başta olmak üzere sosyal hayatla ilgili faaliyetlere yön veren bir düşünme ve yaşama biçimi olmuştur.

İslam'ın Balkanlara girişi esasen tasavvuf aracılığıyla gerçekleşmiş, mutasavvıflar İslam'ın yayılmasında önemli katkılar sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Balkanlara yerleşmesinde de tasavvuf erbabı mühim görevler üstlenmişler, Balkanların fethedilmesine öncülük etmişlerdir. Bosna-Hersek'in fethi ve halkın İslam'ı benimsemesinde yine sûfîlerin oynadıkları rolün ehemmiyeti bilinmektedir. Nitekim Osmanlılardan önce tarikat şeyhleri ve dervişlerin bu bölgeye gelerek yerleştiklerine ve tekkelerini kurduklarına dair emareler görülmektedir.

Osmanlı'nın hâkim olduğu dönemlerde Bosna'da pek çok tarikat varlığını sürdürmüş ve bu bölge insanının manevî yaşantısına müspet anlamda katkı sunmuştur. Kâdirîlik, Nakşibendîlik, Halvetîlik, Mevlevîlik, Bektâşîlik bu tarikatlar arasında ön plana çıkanlardır.

Bu tebliğde, Bosna-Hersek'in İslamlaşmasında mutasavvıfların katkılarına vurgu yapılacaktır, Bosna'da kurulan tekkelere ve üstlendikleri görevlere temas edilecektir. Ayrıca burada varlığını sürdüren tarikatlara ve tarikat şeyhlerine değinilmek suretiyle Bosna'daki tasavvufî yaşamın genel bir portresi çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bosna-Hersek, Tasavvuf, Tarikat

Psiko-Sosyal Açıdan Aliya İzzetbegoviç'in Din ve Ahlak Düşüncesi

Ali AKDOĞAN

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize/Türkiye

Aliya İzzetbegoviç, insan, toplum ve hayata dair teorik ve pratik anlamda çok yönlü bir kişiliğe ve kimliğe sahiptir. Bu bağlamda o, teorik anlamda bilge/entelektüel bir kişiliğe; pratik anlamda da acısıyla tatlısıyla hayatın tüm boyutlarını yaşamış bir geçmişe sahiptir. İşte onun en çok önem verdiği ve üzerinde durduğu alanlardan birisi de din ve ahlak konusudur.

Aliya, inancı, değerlere olan bağlılığı ve hayat felsefesi olarak bütünlüklü bir kişiliğe sahiptir. Onun bu kişiliğinde dini ve ahlaki değerlerin de ayrı ve anlamlı bir yeri vardır. Zira onun bu derece çetrefilli bir hayat karşısında yıkılmadan ayakta kalması ve başarılı olmasında bu değerlerin olumlu ve anlamlı etkisi olmuştur. Ona göre din ve ahlak, bir ve aynı olmamakla beraber aralarında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

Din ve ahlak arasındaki ayrılmaz ilişkiyi Aliya, “ahlak tarihini, tümüyle dini ve ahlaki düşüncelerin sıkı bir şekilde iç içe geçişinin hikâyesi” olarak tanımlar. Buradan hareketle bakıldığında Aliya'nın düşünce dünyasında insan ve toplumlar açısından dini ve ahlaki değerler en temel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak ne var ki *her dindarın ahlaklı; her ahlaklının da dindar* olduğu şeklinde bir genelleme yapılamayacağıdır. Bu konuda o, “*ahlaklı ateistlerle, ahlaksız dindarlar*” olabileceğinden söz etmektedir.

Bu tebliğde tartışılacak temel sorun, yukarıda kısaca değinilen çerçevede din ve ahlak arasındaki ilişkinin psiko-sosyal açıdan Aliya İzzetbegoviç'e göre değerlendirilmesi şeklinde olacaktır. Anlam ve önemi de bu bağlamda düşünülebilir.

Anahtar Kelimeler: Psikoloji, sosyoloji, din, ahlak, Aliya İzzetbegoviç

Dr. Fatih Ali Hasaneyn Muhammed Şerif'in Gözünden Aliya

Ali CANÇELİK

Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli/Türkiye

Dr. Fatih Ali Hasaneyn Muhammed Şerif, 1965'te Yugoslavya'ya tıp fakültesi okumaya giden genç bir öğrencidir. Bir yandan başarılı bir öğrencilik geçirirken diğer yandan Balkanlar için ne yapabilirim diye arayışlara girmiştir. Arayışları esnasında Aliya ile tanışır. Aliya, kendisini Mladi Muslimani Cemiyeti ile tanıştırır. Bu aşamadan sonra Fatih Hasaneyn'in Balkanlarda ve özellikle Bosna'da kalıcı ilişkileri, mücadelesi, tanıklıkları ve bağlılığı başlamıştır. Fatih Hasaneyn Bey, bugüne kadar ilişki ve irtibatlarını devam ettirmiştir.

Dr. Fatih Hasaneyn, yaşadıklarının bir kısmını kitaplarında anlatmıştır. Bu kitaplarından birisi bizzat Aliya İzzetbegoviç hakkındadır. Drina Köprüsü Hatıralarım ve Doğru Avrupa'daki Müslüman Azınlıkların İzdırapları, özelde Aliya, Bosna Hersek ve Balkan Müslümanlarını anlatmaktadır. Bunların dışında Foça'ya Giden Yol, Belene Şeytan Adası, Ey Endülüs'ün Kızkardeşi gibi kitapları da bulunmaktadır.

Tebliğimizde tarafımızdan tercüme edilen Bilinmeyen Aliya ve Drina Köprüsü Hatıralarım ve Doğru Avrupa'daki Müslüman Azınlıkların İzdırapları adlı eserlerinden istifade edilmiştir. Eserleri, Fatih Hasaneyn'in birincil tanıklığına dayanmaktadır. Tanıklıkları üç kategoride incelenebilir. Birisi, Fatih Hasaneyn'in Sudan'dan Belgrad'a gidişiyle başlayan ve Bosna Devleti'nin kuruluşuna kadar devam eden ve içine Türkiye'yi de alan hikâyesi. İkincisi, Aliya merkezinde gelişir. Aliya ve Mladi Muslimani Cemiyeti'nin soykırım ve asimilasyon karşısında ortaya koydukları var olma mücadelesi. Üçüncüsü ise, Balkan coğrafyasında o zamanın şartlarını ve insanlarını; imkânlarını ve açmazlarını; asimilasyona karşı sergiledikleri direnişleri içermektedir.

Tebliğimizde yukarıda zikredilen noktalar üzerinde durulacak ve bazı örneklerini verdiğimiz temel noktalarda çıkarımlar yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilinmeyen Aliya, Fatih Hasaneyn, Drina Köprüsü

Türkiye ile Bosna-Hersek Arasındaki Ticaretin Sektörel Analizi

Ali Rıza SANDALCILAR

Tunahan HACİİMAMOĞLU

Kezban AYRAN CİHAN

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize/Türkiye

Türkiye, 1980'lerden sonra dışa açık büyüme modelini, büyümenin temel stratejilerinden biri olarak belirlemiştir. Bu bağlamda sürekli dış ticaretini arttırmaya, dış ticaret yapısını ürün ve ülke bazında çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin ticari ilişkilerini arttırmaya çalıştığı ülkelerden biride Bosna-Hersek Cumhuriyetidir. İki ülke arasındaki ticari ilişkiler Bosna-Hersek'in bağımsızlığa kavuşmasıyla başlamış; 03 Temmuz 2002 tarihinde imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmasıyla (STA) da ileri bir boyuta taşınmıştır. STA'nın yürürlüğe girdiği 2003 yılında Türkiye'nin Bosna-Hersek'e ihracatı 63 milyon ABD Dolar, ithalatı ise 8 milyon ABD Dolar idi. 2017 yılında ihracat 348 milyon ABD Dolar, ithalat ise 268 milyon ABD Dolar ulaşımıştır. 2003-2017 döneminde Türkiye'nin Bosna-Hersek'e ihracatında yaklaşık 5,5 kat artış; ithalatı ise yaklaşık 33,5 kat artış gözükmiştir. Bosna-Hersek'in toplam ihracatı içinde Türkiye'nin payı %4,2'dir; toplam ithalat içindeki payı ise %3,3'dur.

Bu çalışmada iki ülke arasındaki ticaretin sektörel analizi yapılmaya çalışılacaktır. Türkiye'nin hangi mal veya mal gruplarını ihraç ettiği; hangi mal veya mal gruplarını ithal ettiği; hangilerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu; hangilerinde ise dezavantajlı durumda olduğu bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda analizde Geniş Ekonomik Kategori Sınıflandırması (BEC) ve Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırılması (SITC) verileri kullanılmıştır. Karşılaştırmalı üstünlükler Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi hesaplanarak tespit edilmeye çalışılacaktır. AKÜ indeksleri ile Türkiye'nin Bosna-Hersek pazarındaki rekabet gücü sektörel bazda tespit edilmiş olunacak ve bu doğrultuda politika önerilerinde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Bosna-Hersek, Karşılaştırmalı Üstünlükler, STA

Identity Politics in BiH during the Long Nineteenth Century

Aliye Fatma MATARACI

International University of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina

This paper will provide snapshots of the ethno-religious distribution within the population of Bosnia and Herzegovina during the long nineteenth century based on the available demographical data provided by the yearbooks, urban commercial directories and censuses. Meanwhile exploiting the data provided by these sources, the project aims to problematize the reliability of the data provided by them, in addition to the data creation process itself. Beginning with selection of categories to be exploited in production of data, data creation process is “vulnerable” to manipulation. The “vulnerability” to manipulation only increases with the exploitation of the created data. The constructed nature of the categories and the confusion caused by the changes in their meaning baggage over the periods will also be problematized in this project. I think that all these weaknesses affiliated with the production and exploitation of data open up a lot of space for political manipulation. The ultimate aim of my project is to point to the deficiencies in the production of the demographic data and open up to discussion the possible consequences of manipulative usage of such faulty data based on samples and experiences from the past. The main primary sources to be exploited in this project are Ottoman yearbooks of the Province of Bosnia and censuses conducted under the Ottoman and Austria-Hungarian rule. The analysis of the media coverage of censuses conducted in Bosnia will also be analyzed to provide a firm historical context for each census. This project will not only fill a gap in literature regarding the ethno-religious profile of a highly contested geography but also open up to discussion the process of production of demographic data.

Keywords: Ethno-religious identity, politics, BiH, the long nineteenth century

Alija Izetbegovic and His Educational Views in Interviews and Written Work

Almasa MULALIC

International University of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina

Alija Izetbegovic was one of the most prominent Bosnian intellectuals in the recent history of Bosnia and Herzegovina. He was an activist, philosopher and the first president of Bosnia and Herzegovina. He is the author of two famous books ‘Islam Between East and West’ and ‘the Islamic Declaration’. His studies and works have been studied all over the globe. Even though he graduated from the law school and during his time was adviser to different Yugoslovenin firms, his interest in education was very prolific and innovative. He was talking and writing a lot about educational issues during his education and after he become president of Republic of Bosnia and Herzegovina. From his interview and writings it is notable how concerned and interested in educational issues he was. Firstly, because he understood that without educated people in the country will not prosper and that the future of any nation lies in its education. This research paper will analyze Alija Izetbegovic’s work on educational issues and relate it to contemporary views in education. We hope that after this analysis we will understand the most important issues in education, especially the latest educational changes, developments and improvements in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: Alija Izetbegović, education, history, influence, concern, future, prosperity

The Concept of Duty and the Price of Interest Between “East” and “West”

Amel ALIC

University of Zenica, Zenica, Bosnia-Herzegovina

In his inspiring book “Islam Between East and West”, Alija Izetbegović writes on many relevant issues such as ethics, sociology, education, psychology..., which are still current in contemporary societies. Among many others, the issues of duty and interest take very central place. In this book, duty was defined as “moral behaviour in the name of Reveled duties” (Arabic equivalent word for “duty”: دين), while interest was defined as “socially adjusted behaviour in the name of common goals”. Duty and interest are two different impellers for any human activity, and between these of two there are no comparison: duty is rooted in moral and without any material calculation, while interest, in other hand, is always separated from moral. According to this sharply drawn borderline of division, duty (دين) should be considered as a pure moral, while interest is nothing but politics. And furthermore: the concepts of human freedom and culture got nothing to do with interest, and should be perceived as a product of long-term development of duty. Nowadays, we can face that contemporary societies function in deep crisis, in which there is obvious inequality between “searching for knowledge” as an act of duty, and “possessing the knowledge” as an act of interest (and materialism, as well). The true that reveals scaring fact: the concept of duty stuck in contemporary societies between exile of moral and the governance of selfish interests. And, figuratively said, the concept of duty has prisoned between spiritual East and West of ourselves, as long as we consider duty as the East of our metaphysical organism, and interest as the point of sunset of eternal symbolic meanings of alim (عالم), ilim (علم), and alem (عالم): the subject, the object, and the verb of our metaphysical existence. From this point of view, duty (دين) constantly reminds for importance of nurture/upbringing (تربية) of our intellect / akl (عقل) and soul / nefs (نفس).

Keywords: The concept of duty, symbolic of East and West

Bosna Hersek - Azerbaycan İlişkileri

Araz ASLANLI

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Bakü/Azerbaycan

1990'lı yılların ilk yarısı hem Azerbaycan hem de Bosna Hersek için varlığını koruma ve ayakta kalmaya çalışma yılları olmuştur. Her iki ülke dış saldırının hedefi olmuş, her iki ülkede Müslüman nüfusa yönelik katliamlar ve soykırım gerçekleştirilmiştir.

Bu nedenle olsa gerek ki, Azerbaycan ile Bosna-Hersek arasındaki ilişkiler 1990'ların ortalarından itibaren gelişmeye başlamıştır. 9 Şubat 1995 tarihinde iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Fakat iki ülke de diğer ülkede büyükelçilik açmamıştır. Bosna-Hersek'in Ankara büyükelçiliği aynı zamanda Azerbaycan'da, Azerbaycan'ın ise Sırbistan büyükelçiliği aynı zamanda Bosna-Hersek'te akredite olmuştur. 2011 yılından itibaren Azerbaycan'ın Bosna-Hersek'te diplomatik temsilciliği göreve başlamıştır.

İki ülke arasındaki ilişkiler özellikle 2010'lu yıllarda gelişmiştir. İki ülke liderleri arasındaki ilk resmi temas 20 Mayıs 2012 tarihinde NATO'nun Chicago zirvesi çerçevesinde Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ile Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi Başkanı Bakir İzzetbegoviç arasında gerçekleştirilen görüşme olmuştur. 17-20 Ekim 2012 tarihlerinde ise Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi Başkanı Bakir İzzetbegoviç'in Azerbaycan ziyareti gerçekleştirilmiştir. Daha sonra üst düzey karşılıklı ziyaretler sürmüştür. İki ülke arasında ekonomik ilişkiler de çok sınırlı olsa da son yıllarda bu alandaki ilişkileri geliştirme adına çok sayıda toplantı yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bosna Hersek, Azerbaycan, ekonomik ilişkiler

Doğu-Batı Diyalektiği Bağlamında Dini Gelenekleri Yeniden Düşünmek (Aliya İzzetbegoviç ve Ali Şeriatî Üzerine Bazı Karşılaştırmalar)

Asim DURAN

Ordu Üniversitesi, Ordu/Türkiye

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde Türkiye’de İslami düşünce geleneği üzerinde derin tesirler bırakan düşünürler arasında kuşkusuz Aliya İzzetbegoviç ile Ali Şeriatî’nin özel yerleri vardır. Farklı siyasal, mezhebi ve kültürel çevrelerden beslenmiş bu iki düşünür, ilginç biçimde Türkiye’de aynı çevreler tarafından önemsenmiş ve fikirleri sentezlenebilmiştir. Bu bildiriyle bağlantılı olarak bilhassa, her iki düşünürün Doğu-Batı diyalektiği bağlamında İslam’ı ve Müslüman dini geleneği konumlandırma çabaları Türkiye’de entelektüel çevrelerce dikkate değer bulunmuştur. Kabaca ifade edilecek olursa, hem İzzetbegoviç’in hem de Şeriatî’nin düşünme tarzı içinde İslami gelenek, Doğu ile Batı’ya ait diğer dini geleneklerinin radikal/uç söylemleri ve uygulamaları arasında bir tür “orta yol”u temsil etmektedir. Buna karşın her iki düşünürün, İslam dışındaki diğer dini geleneklere yaklaşımlarında bazı benzer yönler bulunsa da, kayda değer akademik analizlerin konusu olacak farklı yönler de bulunmaktadır.

Bu bildirinin amacı, İzzetbegoviç ile Şeriatî’nin dini gelenekleri ele alma, yorumlama ve değerlendirme tarzlarındaki benzerlikleri ile farklılıkları göstermeye çalışmaktır. Bu çerçevede Doğu ile Batı arasında İslam’ın çağdaş konumuna dair değerlendirmeler ele alınmayacaktır. Daha ziyade (meselenin arka planına yönelik belki bir ön çalışma olarak) İslami geleneğin yerinin tartışılmasında diğer dini geleneklerin nasıl ele alındığı ve dinler tarihi açısından bunların yeri tartışmaya açılacaktır.

Bu bağlamda bildiride cevap bulmayı umduğumuz temel sorular şunlardır: Aliya İzzetbegoviç ile Ali Şeriatî, dini gelenekleri hangi yönlerden değerlendirmektedirler? Onların kendi siyasal, kültürel ve mezhebi arka planlarının dini gelenekleri ele almalarındaki etkisi nedir? Söz gelimi Doğu-Batı diyalektiği, onların dini gelenekleri değerlendirmelerinde ne tür bir öneme sahiptir? Dahası dini geleneklerin bu şekilde ele alınışı, Türkiye’deki akademik çevrelerde ne tür tesirler bırakmıştır?

Anahtar Kelimeler: Aliya İzzetbegoviç, Ali Şeriatî, dinler tarihi, dini gelenekler

Aliya İzzetbegoviç'te Din ve Ahlak

Aynur LİMON

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon/Türkiye

Düşünce tarihinin en önemli tartışma konularından biri olan ahlak kavramı, İzzetbegoviç'in düşünce dünyasında merkezi bir yer tutmaktadır. Düşünce dünyasını, insanın temel vasfını ve insanları hayvanlardan ayıran yegâne unsurun ahlak olduğu inancıyla şekillendirir. İzzetbegoviç'in ahlak ile ilişkilendirdiği en temel meselelerden biri de dindir. İzzetbegoviç ahlakın insanın bir iç meselesi olduğunu bu sebeple onun akıl ile izah edilemeyeceğini belirtir. Ahlakın akıl ile izah edilemeyeşi onun din ile olan ilişkisini ortaya koymuştur. İzzetbegoviç için ahlaki davranış ancak bir yaratıcıya olan inanç ile anlamlı hale gelmektedir. Bunun aksine ahlakilik olarak yapılan davranışlar ve çekilen ızdıraplar ahmaklıktan başka bir şey değildir. İzzetbegoviç için bir davranışın ahlaki olarak anlam kazanabilmesi ancak bir yaratıcının varlığı durumunda mümkündür. İşte bu noktada ahlak ile din iç içedir ve birbirinden ayrı olması düşünülmemelidir. Ahlak nasıl hareket edilmeli sorusu ile ilgilenirken, din nasıl düşünülmesi gerekir sorusu ile ilgilenir. İzzetbegoviç din ve ahlak arasında kopmaz bu bağa dikkat çekerken ateist ve materyalist insanların ahlaka uygun davranıp davranmayacağı sorusuna da cevap arar. İzzetbegoviç'e göre nasıl ki birçok dindar insan gayri ahlaki eylemler gerçekleştirmesi mümkünse, birçok ateist ve materyalist insanların ahlaki eylemde bulunması mümkündür. İzzetbegoviç ahlaklı ateistin olabileceğini belirtir ancak ahlaklı ateizm ya da materyalizmin hiçbir zaman mümkün olamayacağını altını çizer. Çünkü ateizmin ve materyalizmin inşa ettikleri dünyada ahlakın yeri yoktur.

Anahtar Kelimeler: Aliya, Din, Ahlak, Ateizm

Turkey and Bosnia and Herzegovina Economic Relations

Azra BRANKOVIC

International University of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina

This paper analyzes the economic relations between Turkey and Bosnia and Herzegovina (BiH) since 1995, when the Dayton agreement was signed. Turkey has been one of the most important influencers in the political and economic life of BiH. Political relations between Turkey and BiH have been traditionally good. Turkey also has been significantly contributing to the economic development of BiH. The Free Trade agreement between Turkey and BiH was signed in 2002 and ratified by the presidency of BiH in March 2003. Turkey is among BiH's top ten trade partners. The volume of trade between Turkey and BiH has been modest until 2007. From 2007 onwards, the trade volume has been increasing from year to year. Turkish companies from the manufacturing, pharmaceutical, medical, financial, information technology and transportation sector have been entering BiH since 1996. They contribute to the BiH economy by employing people, contracting various services, purchasing raw materials from local suppliers, paying rents, taxes, administrative duties, transferring knowledge and technology to BiH. BiH offers Turkish investments a safe environment for business, an educated workforce, good quality raw materials, good electric and water supply and proximity to EU markets. Many Turkish investors appreciate the cultural ties between the two countries, as well as the beauty of BiH. For the purpose of this research data was collected from the BiH Agency for Statistics, BiH Ministry of Foreign Trade, BiH Central bank, as well as data from the World Bank and UNCTAD. The paper will also present data from primary research on Turkish foreign investments in BiH.

Anahtar Kelimeler: Economic relations, trade volume, investments

Türk Televizyonunda Bilge Kral: ALİJA Dizisi

Bahar ÖZTÜRK

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane/Türkiye

Batı ve Doğu arasındaki görüşlerini açıkça gözler önüne seren, savaş döneminde yürütmüş olduğu komutanlık ve başkanlık görevini layığıyla yerine getiren, savunduğu düşünceler ile yaşamı arasında bir bütünlük olan ve Müslüman dünyasında Bilge Kral olarak bilinen Aliya İzzetbegoviç'in düşünce dünyası içinde bulunduğu coğrafya ve kültürel yapı ile şekillenerek kendine özgü pek çok fikir akımının doğmasına neden olmuştur. Doğu-Batı Arasında İslam, İslam Deklarasyonu, Özgürlüğe Kaçışım ve daha birçok kitabında İslam, Doğu-Batı ayrılığı, kültür, sanat, ahlak, din, tarih gibi konularda değerli birikimlerini paylaşmıştır. Aliya İzzetbegoviç, sanat hakkındaki fikirlerine çoğunlukla Doğu-Batı Arasında İslam kitabında yer vermiştir. İzzetbegoviç, sanatın ilim ve dinle bağlantılı olduğunu ancak temel amacın güzel ve doğru olanın ortaya çıkarılması ise sanatsal tecrübenin önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu tecrübe ile de sanatçı-izleyici bütünlüğünün sağlanması önemli bir husustur.

Aliya İzzetbegoviç, cesur yüreği, mücadeleci karakteri, mütevazı kişiliği ve lider vasfı ile gerçek bir halk kahramanıdır. Bilgeliği ile tanınan Aliya, en hakkaniyetli devlet adamlarından biridir. Aynı zamanda önemli bir yazar ve filozoftur. İzzetbegoviç'in hayatı, film gibi bir hayat dediğimiz türden ama gerçek... TRT ekranlarında altı bölüm yayınlanan ALİJA dizisi, Bosna Hersek'in ilk kurucu Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç'in yaşamını dün ve bugün arasında gidiş gelişlerle anlatan bir dizidir. İzzetbegoviç'in "Sanat" 'vatan hasreti' veya 'hatırlamadır' sözlerinden yola çıkarak hazırlanan bu çalışmada TRT'de yayınlanan ALİJA dizisi Aliya İzzetbegoviç'in sanat anlayışı çerçevesinde ele alınacak, içerik ve söylem analizi yöntemi ile incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Aliya İzzetbegoviç, Sanat Anlayışı, Alija Dizisi

Aliya İzzetbegoviç'in Mücadelesine Rengini Veren İnanç Dinamikleri

Berat SARIKAYA

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane/Türkiye

XX. yüzyıl Avrupa'sının bilge Kralı olarak bilinen Aliya İzzetbegoviç, iyi bir siyaset adamı olmanın yanında önemli Müslüman düşünürlerden biridir. Bosna Hersek'in bağımsızlık mücadelesinde hayati bir rol üstlenen İzzetbegoviç, kararlı bir duruş ortaya koymuş ve Müslüman dünyanın saygısını kazanmış bir liderdir. Aliya İzzetbegoviç yazmış olduğu eserleriyle de geniş genç kitlelere ilham kaynağı olmuş bir düşünürdür. Hayatının gençlik yıllarında yıllarca hapis yatmış ve bu süreçten daha da güçlenerek çıkmıştır. İslam'ı iki aşırı uç arasında "üçüncü bir yol" olarak takdim eden İzzetbegoviç, Kur'an'ın da ortaya koyduğu "Vasat Ümmet" anlayışını hâkim kılmaya çalışmıştır. O, Müslümanlar arasında yaygın olan tembellik, ikiyüzlülük, rüşvet ve ahlaki düşüklüğün giderilmesi noktasında ahlaki bir toplumun inşa edilmesi için sağlam bir inancın ortaya konulması ve bu inanca yakışan ahlaki davranışların sergilenmesinin şart olduğunu savunmuştur.

Aliya İzzetbegoviç, İslami değerleri yaşayan bir aile ortamında doğmuş, çocukluğunda Kur'an eğitimi almış, gençlik yıllarında yaşadığı inanç dalgalanmasını içinde büyüdüğü İslami değerlere dönmek suretiyle aşmasını bilmiştir. O, düşünce dünyasının merkezine İslam'ı koymuş, ahlak, adalet, hak, siyaset, demokrasi kavramlarını bu merkezden hareketle yorumlamış bir düşünür ve siyaset adamıdır. Elbette eylemlerindeki azim ve kararlılığın temeli sağlam ve sarsılmaz bir inanca dayanmaktadır. Ancak güçlü bir inanç bu kadar zor ve mücadeleyle geçen bir hayata istikamet verebilir. Onun hayatına istikamet veren sağlam inancın kaynağı ise, elbette İslam'dır. Çalışmamızda İzzetbegoviç'in mücadelesine rengini veren, eylemlerinin kaynağı durumunda olan sağlam inancının temel dinamiklerini ortaya koymayı hedeflemekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Aliya İzzetbegoviç, İnanç, İslam, Ahlak

Bosna Savaşı'nı Anlatan Sinema Filmleri Üzerine Bir Okuma Denemesi

Bora YILMAZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van/Türkiye

Modern zamanların ve modern kıtanın bağrında yaşanan Bosna Savaşı bir savaşın ötesinde, tüm savaş kurallarının çiğnendiği, insanlığın katledildiği ve Avrupa başta olmak üzere Dünya'nın üç maymunu oynadığı yirminci asrın son yüz karasıdır. Dünya ve insanlık hafızası var oldukça unutulmayacak olan bu kurlsız ve insafsız savaş; bu vahşeti işleyen ve göz yuman her kim varsa insanlığın hafızasında kara bir leke olarak kalacaklardır.

Sinema sanatı kendine has yapısı, etkin ulaşım seviyesi, etkileyici gücü ve hafızalarda yer edinme becerisi sayesinde modern çağ içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bütün bu vasıflarından dolayı konu edindiği meseleleri etkileyici bir biçimde işleyerek ve sunarak kitlelere ulaşmakta ve onları etkilemektedir. Bosna Savaşı'na da duyarsız kalmayan sinema sanatı savaş sonrasında olabildiği ölçüde savaş esnasında yaşanmış olan tüm insanlık dışı manzarayı ve savaş sonrası Bosna toplumunu yansıtmaya çalışmıştır.

Bu çalışmada Bosna Savaşı'nı konu alan filmlerden seçmeler yapılarak savaş esnasında yaşanmış trajedileri, savaşın gerçek yüzünü, acının ve zulmün sinema filmlerinde nasıl işlendiği ve ne şekilde ön plana çıkarıldığı üzerine bir okuma denemesi gerçekleştirilecektir. Bu şekilde modern sanat dalları içerisinde çok etkin olan ve insana ulaşma noktasında büyük bir erişim gücüne sahip olan sinema sanatının Bosna Savaşı'nı nasıl, ne kadar ve ne şekilde işleyebildiği tespit edilerek yorumlanmaya ve çözümlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bosna Savaşı, sinema, film okuması

Aliya İzzetbegoviç'de "Dinî Yenilenme" Fikri

Cenan KUVANCI

Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye

Öyle görünüyor ki, tarihte öncü bir rol edinmek isteyen bir millet, evvela, iç arınma dönemini yaşamak ve bazı temel ahlâkî tavırları benimsemek zorundadır. Nitekim bizim milletimizin dünya ölçeğindeki hâkimiyeti ahlâkî bir güç olarak başlamış; yenilgisi de ahlâkî çözümlerle olmuştur. Gerçekleşmesi istenen her neyse, ilk önce insanların nefislerinde gerçekleşmek zorundadır. Aliya`ya göre, İslâmî düzenin ön şartı olarak dinî yenilenme (tecdid) ne demektir? Her şeyden önce, o yeni bir anlayış ve yeni bir irade demektir.

"Dinî yenilenme" diyor Aliya, hayatın gerçek hedefi (niçin varım sorusu) hakkında bir anlayıştır. Dinî yenilenme pratikte, kendilerine müslüman diyen insanların "İslâmlaşması" demektir. "İslâmlaşmanın" hareket noktası, Allah`a güçlü iman ve müslümanlar tarafından İslâm`ın dinî-ahlâkî ölçülerinin samimî olarak uygulanmasıdır. Başka bir ifadeyle, insanoğlunun fizikötesi amacına varması için bir yaşam tarzı kurması ve bir çevre oluşturmasıdır. Onun için dinî yenilik, ahlâkî hayata kıvraklık, sıradan insanlara olağanüstü işler yapabilme kabiliyet ve cesareti kazandıran gerçek idealizmin doğrudan yaşanmasıdır. Dinî tecdid, diyor Aliya, günlük kıymet ölçülerinin aşıldığı, tüm müslümanların kendi idealleri uğruna büsbütün beklenmedik bir fedakârlık gösterdikleri en üst düzeyde dinî varoluş düzeyidir.

Aliya`ya göre, her çeşit fikrî yenilenme bir toplumun aydınları ile geniş halk kitleleri arasında gerçekleşen yapıcı temaslar veya iç anlaşma sonucu gerçekleşir. Aydınlar kapsayıcı ve derin hareketlerin akli ve iradesi, halk ise onun kanı ve kalbidir. İnsanlararası ilişkileri düzenleyen değişmez İslâmî ilkeler vardır; fakat değişmeyen hiçbir islâmî toplumsal veya siyasî terkip ve entelektüel üretim bulunmamaktadır. Çözümlerimiz, dinî, ahlâkî, ilmî ve bedî ilkelerin en üst düzeyde uyumlu bir ifadesi olmalıdır. Ufukta görünen çıkış yolu, İslâm`ı özyapıları haline getiren yeni entelektüellerin oluşturulmasına bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: "Dinî Yenilenme", "İslâmlaşma" ve "içsel kuruluş"

The Relationships Between the European Union and Bosnia-Herzegovina in the Context of Regional Security Complexes

Coşkun TOPAL

Gümüşhane University, Gümüşhane/Turkey

Bosnia and Herzegovina is bordered on the east by Serbia, on the southeast by Montenegro on the north, west, and south by Croatia, and on the southwest by the Adriatic Sea long a narrow extension of the country. Elevations of more than 1,800 metres are common, Geologic fault lines are widespread in the mountainous areas The coastline, a length of 20 km along the Adriatic Sea, is bounded on both sides by Croatia and it does not contain natural harbours.

The demise of communism, the revival of nationalism and the association of religion with national identity in the wake of Yugoslav disintegration led to a wide spread conflict among the civilians. Bosnians had been victim of the violence of the war. War soon torn the region apart, as ethnic nationalists within Bosnia and Herzegovina, with the support of Serbia and Croatia in some cases, tried to take control of territories they claimed as their own. Horrific ethnic cleansing campaigns between 1992 and the end of 1995 killed thousands and violently displaced more than two million people in much of Bosnia and Herzegovina. Almost one hundred thousand of Bosnians had been murdered; fifty thousand Muslim women had been raped, two million fled the country. International intervention into the conflict formed a peace agreement, which is called the Dayton Agreement in 1995. Whilst the Dayton accord ended the war in Bosnia and Herzegovina, it also helped establish the country as a fragile, highly decentralized, and ethnically divided state. Bosnia and Herzegovina is home to members of numerous ethnic groups. Bosniaks constitute roughly more than half Serbs and Croats less than one-fifth of the population. Croats from Croatia and Serbs from Serbia on their borders have been receiving unconditional aids and supports whilst Bosnians as Muslim population have nobody to cooperate with and turn to in case they are entrapped into deteriorating conditions although the vast majority of citizens currently continue to desire sustainable peace.

Conflict and ethnic cleansing in the post Yugoslavia have transformed the southeast Europe into a question of security zone. In this study, having benefited from the theory of Regional Conflict Complexes by Barry Buzan, the study is focused on the relationships between the European Union and Bosnia Herzegovina.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, European Union, Regional Security

Doğu-Batı Arasında Güvenlik: Aliya İzzetbegović ve Güvenlik Anlayışı

Çağatay BALCI

Polis Akademisi, Ankara/Türkiye

Güvenlik olgusu çeşitli psikolojik, sosyolojik ve antropolojik temellere sahip olan ve bu temeller ışığında şekillenen bir yapıya sahiptir. Söz konusu temeller güvenlik olgusunu farklı bağlamlarda değerlendirmekte ve farklı açılımlar sunmaktadırlar. Bu açılımların bütünsel bir biçimde işlevsellik göstermesi güvenlik algısı/anlayışı adı verilen zihinsel ve kimliksel şemayı ortaya çıkarmaktadır. Toplumların ve medeniyetlerin sahip oldukları farklı psikolojik, sosyolojik ve antropolojik nitelikler bu bağlamda farklı güvenlik algısı/anlayışlarının oluşumunu ve gelişimini beraberinde getirmektedir. Bu durum güvenlik algısı/anlayışlarının genel bir kategorizasyon düzleminde ele alınmasını somutluk ve açıklanabilirlik adına gerekli kılmaktadır. Aliya İzzetbegović'in, psikolojik, sosyolojik ve antropolojik yönleri ile medeniyet tasavvurlarını kategorize ettiği "Doğu-Batı Arasında İslam" eseri bu noktada aydınlatıcı bir çerçeve sunmaktadır. Doğu ve Batı'da medeniyet tasavvurunun temel kodlarını kökenleri ile birlikte açıklayan Aliya İzzetbegović bu açıdan güvenlik olgusu ve güvenlik algısı/anlayışlarına ilişkin dolaylı açıklamalar da ortaya koymaktadır. Bu itibarla, bu çalışmada, güvenlik olgusunun kökenleri, güvenlik algısı/anlayışlarının oluşum ve gelişim süreçleri Aliya İzzetbegović'in ortaya koyduğu perspektiften ele alınarak değerlendirilecek, toplumların ve medeniyetlerin farklı güvenlik algısı/anlayışlarına sahip olmalarının nedenleri ve etkileri bu düzlemde incelenecektir. Nihayet, Aliya İzzetbegović'in perspektifi ile güvenlik olgusuna ilişkin bütünsel bir görünüm sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik Algısı, Toplum, Medeniyet

Aliya İzzetbegoviç'in Perspektifinden Modern Dönem Müslümanlarının Kur'ân'la İletişimi

Davut AĞBAL

Amasya Üniversitesi, Amasya/Türkiye

Bu tebliğ, modern dönem Müslümanlarının Kur'ân'la iletişiminin mahiyetine, sorunlarına ve çözümlerine yönelik Aliya İzzetbegoviç'in değerlendirmeleri ve tespitlerini sunmayı konu edinmektedir. Aliya İzzetbegoviç, müntesip olduğu kültür ve medeniyeti özümseyen bir fikir adamı olduğu kadar yaşadığı coğrafyanın ve tüm dünya Müslümanlarının sıkıntılarıyla ilgilenen bir entelektüeldir. Değerleri uğruna mücadele ile geçen hayatı boyunca elde ettiği tecrübeler ve dünyadaki egemen fikrî akımlara yönelik araştırmaları onu, Müslümanların içinde buldukları problemleri daha yakından ele almaya sevk etmiştir. Bu çerçevede onun, modern dönem Müslümanlarının siyâsî, sosyal, ekonomik ve eğitim gibi alanlardaki problemlerini ele aldığı görülmektedir. Ancak eserlerinde yoğunlaştığı en temel konulardan bir tanesini Müslümanların modern dönemdeki kimlik krizi oluşturmaktadır. Aliya, mevcut hâliyle İslâm âleminde beliren aksaklıklar ve sorunların, bir yandan Müslümanlar tarafından realitenin doğru okunamamasının diğer yandan da onların İslâm'dan uzaklaşmasının bir neticesi olduğunu düşünmekte ve her iki alan için de çözüm önerileri sunmaktadır. Çözümün belki de ilk aşaması olarak kabul edilebilecek merhalesinde Müslümanları oldukça sade ve anlaşılabilir bir üslûpla İslâm'ın aslî kaynaklarını okumaya davet etmektedir. Ancak o, bilginin tek başına istenilen sonuca götüremeyeceğini düşündüğü gibi, İslâmî pratiğin belirli bir alana has kılınmasını da eksik görmektedir. Bundan dolayı Aliya, İslâm'ın kurucu metni olan Kur'ân'ın, Müslümanlar tarafından nasıl algılandığı ve anlaşıldığı konusunda tespitlerde bulunduğu gibi onun pratikte ne tür bir işlevinin olması gerektiğini de ele almıştır. Diğer taraftan eserlerinde önemli düzeyde Müslümanların çelişkili pratiklerine atıflarda bulunması, onun bir anlamda ideal ile pratik arasında bir köprü kurmaya çalışmasının neticesi olarak görülebilir.

Anahtar Kelimeler: Aliya İzzetbegoviç, Kur'ân, Müslümanlar

Bosna-Hersek-Sancak ve Boşnaklar

Davut NURİLER

İstanbul/Türkiye

Avrupa ve Amerika'da yaşayanları ilave ettiğinizde 5 milyon civarında nüfusa sahip Boşnaklar Balkanların İslam dinine mensup en önemli milletlerinden biridir. Osmanlı asırları boyunca en parlak dönemini yaşayan Boşnaklar Osmanlı idaresine verdikleri dünya çapında tanınmış devlet adamları sayesinde Osmanlı sarayında, imtiyazlı statüye sahiptiler. 20. Asırda bölgedeki her etnik unsur Osmanlı'yı şeytanlaştırırken, onlar sadık kalmaya ve eserlerini korumaya devam ettiler. Balkanlar coğrafyasında en fazla Osmanlı eserinin ayakta kaldığı yer Bosna ve Sancak'tır. Boşnakların Kaderi de Osmanlı ile nerede ise özdeştir. Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmesi sonrasında, çok zorluklara uğramasına rağmen ecdadın mirasına inatla sahip çıkmaya devam ediyorlar.

19. asır boyunca batı modernleşmesinin tüm dünyayı etkisi altına alıp dünyayı değiştirdiği zamanlarda bile Bosna ve Boşnaklar modernleşme ile İslami değerler arasında sentez yapmayı başararak bir ilki gerçekleştirmişlerdir. İkinci dünya savaşından sonra Eski Yugoslavya'ya hakim olan ve girdiği her ülkenin değerlerini allak bullak eden Komünist-materyalist-ateist asimilasyoncu baskılara gösterdikleri sessiz ama kararlı direnişle kimliklerini korumaya başarmışlardır.

Bosna-Hersek'te çoğunluk teşkil eden Boşnaklar Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ve Kosova 'da azınlık olarak yaşamaktadır. Yaşadıkları bu ülkelerde insani ve siyasi haklarını almak için mücadele etmek zorunda olan Boşnaklar eski Yugoslavya döneminde uğradıkları inkar politikalarının devamı ile karşı hala karşıydırlar. Müslüman azınlıkların Yunanistan Bulgaristan gibi ülkelerde yaşadıkları sıkıntıların nerede ise benzerleri adı geçen bu ülkelerde az veya çok devam etmektedir. Devlet dairelerinde iş bulamamak, okullarda kimliklerin inkar edildiği ders kitapları ile eğitim görmek, özetle ikinci sınıf vatandaş olarak yaşamak doğal bir durum haline gelmiştir.

Azınlık olan kardeşlerimiz için, maruz kaldıkları bu insan hakkı ihlalleri ile mücadele için iki yol vardır. Birincisi ve en kestirmesi ülkeyi terk ederek Türkiye veya batıya göç etmek. İkincisi ve zor olanı, vatanında kalarak milletin hakları için mücadele vermek. Tebliğimizde vatanında kalarak bu zorlu süreçte mücadele yolunu seçenlerin ne gibi sıkıntılar yaşadıklarını ve gelecek için neler beklediklerini anlatmaya çalışacağız.

Bosnian Islam and Islamic Tradition of Bosniaks in the Thought of Alija Izetbegović

Elvir DURANOVIC

The Institute for Islamic Tradition of Bosniaks, Sarajevo/Bosnia-Herzegovina

In the last couple of decades in the public discourse in Bosnia and Herzegovina, terms such as *Bosnian Islam*, *Bosnian experience of Islam* and *Islamic Tradition of Bosniaks* was mentioned more and more. The key elements of these terms are belonging to the Hannafi mazhab, Maturidi akaid and Ottoman cultural zone as well as pre-Islamic tradition of Bosniaks. Along with other theoreticians, an important contribution for defining and contextualizing these terms was given by Alija Izetbegović who, on one side, saw Bosnian Islam as a cohesive factor for the unity of Bosniaks and one of the core aspects of their cultural and ethnic identities. On the other hand, Bosnian Islam or Bosnian experience of Islam for Alija Izetbegović represents a strong front against all the larger attempts of radical interpretations of Islam which started appearing in Bosnia and Herzegovina after the democratic changes in the 90's. In this paper, based on published works, interviews, and speeches, we will present the core ideas of thought of Alija Izetbegović about the importance of Bosnian experience of Islam for the safekeeping of the spiritual battle and ethnic identity of Bosniaks.

Keywords: Alija Izetbegović, Bosnian Islam, Bosnian experience of Islam, Islamic Tradition of Bosniaks

Alija Izetbegovic and Sandzak

Emir ASCERIC

Novi Pazar/Srbistan

Sandzak is a historic region whose international borders were established at the Berlin Congress, as *corpus separatum*, at the same time as the borders of Serbia and Montenegro and the borders of Bosnia and Herzegovina, were established. Citizens of Sandzak have been exposed for more than 100 years to the organized state terror of Serbia and Montenegro that had the aim of changing the national structure, expulsion of Albanians, Bosniaks and Turks, and the colonization by the Serbian and Montenegrin population in Sandzak, as it was stipulated by the memorandum of Greater Serbian ideologists. Bosniaks of Sandzak had never lost the feeling of closeness to their kin in Bosnia and Herzegovina and their own regional identity. When the SFRY started to disintegrate, Bosniaks of Sandzak organized themselves politically. In early 1991, they founded the Party of Democratic Action of Sandzak (Bosnian: *Stranka demokratske akcije Sandzaka*, abbreviated as the *SDA Sandzaka*) as a branch of the Bosnian SDA, which was led by the president of BiH, Izetbegovic. On May 1991, the Sandzak SDA established the Bosniak National Council of Sandzak (Bosnian: *Bosnjacko nacionalno vijece Sandzaka*, abbreviated in Bosnian as BNVS) composed of SDA and other political parties, associations, religious communities, and non-party individuals, with Dr. Sulejman Ugljanin as the president. Alija Izetbegovic politically organized the Bosniak people and gave Bosniaks the SDA as a legal mechanism for achieving national aims of Bosniaks. On this grounds, Sandzak SDA and BNVS are fighting more than 20 years for the rights of Bosniaks in Sandzak.

Keywords: Sandzak, Bosniaks of Sandzak, SDA Sandzaka, Alija Izetbegovic, Sulejman Ugljanin

Bir Marka Kişilik Olarak Aliya: Aliya İzzetbegoviç'in Türk Toplumundaki Algısı

Emre Ş. ASLAN

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane/Türkiye

Özgür SELVİ

Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale/Türkiye

Bir ürün, hizmet veya değeri rakiplerinden ayıran, ona artı değer yükleyen özellikler bütünü olarak görülen marka kavramı, çoğunlukla ürün veya hizmet ile ilişkilendirilmektedir. Ancak marka kavramı ürün veya hizmetin dışında birçok şeyi de kapsamaktadır. Bunlardan birisi de kişilerdir. İnsanlık tarihi boyunca kendi alanlarında devirlerine damga vurmuş ve kendilerinden sonraki nesilleri etkilemiş olan şahsiyetler, birer marka kişilik olarak değerlendirilebilmektedir. Çünkü bu kişiler, gerçekleştirdikleri çalışmalar ve oluşturdukları etkiler ile milyarlarca insandan kendilerini ayırtırmayı ve insanlar nezdinde daha değerli hale getirmeyi başarmışlardır. Bu şahsiyetlerden birisi de hiç şüphe yok ki, Aliya İzzetbegoviç'tir.

Aliya İzzetbegoviç ortaya koymuş olduğu mücadeleyle bir taraftan Boşnakların ve Bosna Hersek'in kaderini değiştirirken; bir Müslüman olarak sergilemiş olduğu duruş ile hem İslam aleminin hem de Avrupalıların dikkatini çekmiştir. En zor zamanlarda ve olaylarda göstermiş olduğu feraset onu Müslümanlar için örnek bir kişilik haline getirirken, Avrupalılar için ise klasik Müslüman lider algılarını değiştiren bir şahsiyet özelliğini taşımaktadır.

Bu anlamda tüm dünyada özel bir yere sahip olan Aliya, özellikle Türkiye'de ve Türk halkı gözünde çok güçlü bir marka değerine sahiptir. Bu çalışma Aliya İzzetbegoviç'in bir marka kişi olarak nasıl algılandığını ve onu diğerler insanlardan veya liderlerden ayıran özellikler bağlamında hangi algılara sahip olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu anlamda Türkiye'de gerçekleştirilecek ilk çalışmalardan birisi olma özelliğini taşıyan araştırma, Aliya İzzetbegoviç'e yönelik algıların yeniden tanımlanması açısından önem arz etmektedir. Hazırlanan algı ölçeği çerçevesinde gerçekleştirilecek olan survey (anket) tekniğiyle elde edilecek veriler; frekans, anova, faktör analizlerine tabi tutularak Aliya algısını oluşturan faktörler ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aliya, Marka, Marka Algısı, Bosna

„Turska Krivica“ – Jedan Od Motiva Genocida Nad Bošnjacima

Enes DURMISEVIC

University of Sarajevo, Sarajevo/Bosnia-Herzegovina

Kada se govori o agresiji na Bosnu i Hercegovinu i genocidu nad Bošnjacima, uglavnom se izbjegava govoriti i o vjerskim motivima i vjerskim dimenzijama agresije i genocida. Mada je općepoznato da je cilj dvostrane agresije na Bosnu i Hercegovinu bio osvajanje bh. teritorija, potrebno je istražiti uticaj i ulogu kršćanskih crkava (Srpske pravoslavne i Katoličke crkve) u agresiji i genocidu.

Činjenica je, da je u Bosni i Hercegovini uništeno 1.347 vakufskih objekata u vlasništvu Islamske zajednice (614 džamija, 218 mesdžida, 69 mekteba, 37 turbeta i 405 drugih objekata) pokazuje, između ostalog, namjere i ciljeve agresora. Također treba naglasiti da je Vojska republike srpske (VRS – vojne jedinice bosanskih Srba, odnosno srpskih kvislinga) od gore spomenutog broja, srušila i uništila tri četvrtine vakufskih objekata, dok je Hrvatsko vijeće odbrane (HVO – vojne jedinice bosanskih Hrvata, odnosno hrvatskih kvislinga) srušilo i uništilo jednu četvrtinu vakufskih objekata.

Ova činjenica potvrđuje, između ostalog, potpuno uništenje historijskog materijalnog i duhovnog blaga Bošnjaka kao pripadnika islama. Prihvatanjem islama Bošnjaci su, prema srpskim nacionalističkim, mitološkim tumačenjima historije srednjeg vijeka, postali „Turci“, čak i druga „rasa“, „izdajnici pradedovske vere“, „ubojice Isusa“, te stoga ih je poželjno uništiti, eksterminirati, „etnički očistiti“, pa i genocid izvršiti nad njima. S druge strane, hrvatska mitološka nacionalistička misao smatra da su Hrvati branitelji kršćanstva od Bošnjaka i muslimana uopće kao „Azijata“ i predstavljaju „predziđe kršćanstva“ (*antemurale christianitatis*). Takvo tumačenje historije i kršćanstva dovelo je i do toga da su neki sveštenici „blagosiljali“ zločince tvrdeći da takvi zločini postaju bogougodna, pobožna i bezgrješna djela.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Bošnjaci, muslimanai, islam, agresija, genocid

Bosna Hersek ve Çokkültürlülük

Ermamat ERGESHOV

Ankara Üniversitesi, Ankara/Türkiye

Bosna-Hersek Anayasası resmi devlet ideolojisinden bahsedemiyor. Böyle olmasının nedeni eski Yugoslavya topraklarında hâkim olan “kendi kendini yöneten sosyalizm” ve “Yugoslav kardeşliği ve birliği” kavramıyla olarak görülebilir. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra, İslamcılığın ve ulusal düşüncenin savunucuları ülkede çoğulculuğun esas alınması ve korunması gerektiğini ortaya koymuştur. Bosna-Hersek'te çokkültürcülüğün kamusal yaşamın temeli olması için aktif çabalar sarf eden birçok düşünür bulunmaktadır. Bunlardan biri bağımsızlığa giden Bosna-Hersek halkını Batı dünyasının fikrî, siyasî ve kültürel hücumuna karşı koruyan bir lider, aynı zamanda İslam dünyasının emperyalist siyaset düşünce tarzının karşısında nasıl bir tutum sergilemesi gerektiğini temsil eden Müslüman düşünür Aliya İzzetbegoviç'tir.

Bilindiği üzere İzzetbegoviç'in verdiği mücadele Avrupa'nın Bosna-Hersekliilerin tam olarak ne istediğini bilmeyişine karşı değildir. O, Avrupa'nın, etnik-millî kimliklerin alternatif kimlikleri boğmasını desteklemekteki etkin rolü ve sorumluluğunu yerine getirmemesine, ardından savaş başlayınca “gözlemci” gibi davranmasına ve kayıtsız davranış sergilemesine karşı mücadele etmiştir. İzzetbegoviç, çokkültürcülüğün korunmasından çok ırkçılığın öne sürülmesine karşı direnmiştir ve hoşgörü kültürünün ırkçılığın karşısındaki en yıldırıcı model olacağını savunmuştur. Bunu gerçekleştirmek için de Osmanlı geleneğindeki hoşgörü kültürünü esas almıştır.

Aliya, Bosna-Hersek devletinin insanlarına *din, ahlak ve estetik* alanlarında kendini geliştirme, millî ve dinî toplulukların çoğulcu bir anlayış içinde yaşama umudunu koruma gayretinde olma çağrısında bulunmuştur. Bu bakımdan araştırmanın amacı, İzzetbegoviç'in ülkenin çokkültürlü yapısının korunmasına yönelik gerçekleştirdiği faaliyetleri araştırmak ve onun hayalinin günümüzdeki yansımaları ortaya koymaktır. Ayrıca çokkültürlülüğe dair kuramsal yapıda araştırmaların hız aldığı günümüzde Bosna-Hersek'in benimsediği tavrı ortaya koymaktır. Metin içerik analizi ve güncel olayların değerlendirilmesi yöntemlerine dayanan makalede daha objektif sonuçlara ulaşmak için Türk araştırmacılarının görüşlerinin yanında Rus dilinde hazırlanan eserlere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürlülük, Çoğulcu Anlayış, Aliya İzzetbegoviç

Maddi Kültür Öğelerine Göre Bosna Hersek'te Türk Kültürünün İzleri

Fatih ORHAN

İbrahim Caner TÜRK

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan/Türkiye

Bosna Hersek, ülkemiz ile ortak tarihi geçmişe sahip olan ve büyük oranda kültürel birliğinin bulunduğu Balkan ülkelerinden birisidir. Nitekim Bosna Hersek, 1463 yılında Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı Devleti tarafından fethedildikten sonra, 400 yılı aşkın bir süre Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Bu bağlamda bölge halkı Müslümanlığı da benimseyerek adeta Türkleşmiştir. Bu süreç kültürel etkileşimi beraberinde getirmiş ve iki kültür de birbirlerinden önemli oranda etkilenmiştir. Bu etkileşim birçok boyutta olmakla birlikte, maddi kültür öğeleri üzerinde çok daha bariz bir şekilde gözlemlenebilmektedir.

Bosna-Hersek'in 2013 yılında yapmış olduğu nüfus sayımının resmi sonuçlarına göre, ülkede Boşnakların yanı sıra Sırp ve Hırvat kökenliler de yaşamaktadır. Ayrıca ülke nüfusunun %50.7'si Müslüman iken; %45.9'u da Hristiyanlardan oluşmaktadır. Bölgede görülen etnik ve dini anlamdaki bu parçalı yapı, 1990'lı yıllarda Eski Yugoslavya'nın parçalanması ile savaşa dönüşmüş ve özellikle Müslüman Boşnaklar büyük can kayıpları yaşamışlardır. Bu savaş esnasında Osmanlı yapılarının önemli bir kısmı zarar görmüşse de, daha sonradan başta ülkemiz olmak üzere bazı uluslararası kuruluşların çabalarıyla tekrar onarılmış veya restore edilmiştir.

Bosna Hersek'te Osmanlı döneminde yapılmış birçok tarihi yapı bulunmaktadır. Bosna Hersek'in adeta simgesi haline gelen Mostar köprüsü, Gazi Hüsrev Bey Camii, Başçarşı ve buradaki Osmanlı Sebili ile Travnik kalesi ve şehri en başta zikredilebilecek olanlardır. Ayrıca Bosna Hersek'teki geleneksel mesken mimarisinden giyim-kuşama ve hatta yemek kültürüne kadar birçok alanda kültürel benzerliklerin bulunduğu görülmektedir. Bu çalışmada da aradaki kültürel etkileşim ve ortaya çıkan sentez hakkında bilgi verilmesi ve özellikle Bosna Hersek'teki Türk kültürünün izlerini ortaya koyacak öğelerin tanıtılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bosna Hersek, Türk, Türk kültürü, Mostar köprüsü

Kurgusal Dünyalar, Gerçek Acılar: Bosna Savaşı Romanları

Fehmi TURGUT

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/Türkiye

Batı edebiyatında insanın yazdığı ilk ve aynı zamanda savaş hakkında yazılan ilk edebi yapıt olduğuna inanılan İlyada Destanından beri edebiyatı şekillendiren, ona esin kaynağı olan en önemli unsur savaş olmuştur ve bu, 'savaş edebiyatı' adı altında yeni bir tür ve yeni bir edebi eleştiri alanı ortaya çıkarmıştır. Savaşları, ülkelerin şekillenmesi, politik, kültürel sebepleri ve sonuçları, stratejiler ve teknikler açısından ele alan tarih kitaplarının aksine, edebi savaş anlatıları, söylen(e)meyeni söylemenin peşindedir: insanın kendisine bile söyleyemediği, adını koyamadığı, uzmanların 'savaş travması' dedikleri, korku, dehşet, çaresizlik, aşağılanma, tecavüz ve işkence. Yakın tarihimizin en kanlı savaşlarından biri olan Bosna Savaşı, kendisinden önceki her savaş gibi, edebiyat dünyasına sayısız eserler kazandırmıştır. Bu çalışma Bosna savaşının edebiyattaki yansımalarını ele alacaktır. Bir çocuğun gözüyle savaşı ve savaşın bir çocuğun dünyasını nasıl yıktığını anlatan Zlata Filipovic'in yazdığı Zlata'nın Günlüğü, savaşın parçaladığı bir ailenin öğrenci kızı olan Sabaheta'nın erkek kılığına girip savaş süresince ülkesini savunması ve savaş sonrası verdiği kimlik mücadelesinin öyküsünü anlatan Madeleine Geglou'nun Benim Adım Bosna'sı, Bosnada bir Sırp kampında esir tutulan, sistematik tecavüze maruz kalan ve istenmeyen bir çocuk doğurmak zorunda kalan, tecavüzün ve işkencenin kişiliksizleştirici acısını yaşayan bir kadının öyküsünü anlatan Slavenka Drakulic'in S: i, savaştan sonra yeni bir ev, yeni bir yurt ve kimlik arayışının, insanın sevdiklerinden ayrılmak zorunda kalmasının öyküsünü anlatan, Snjezana Marinkovic'in Doğum Yeri Saraybosna, savaşın ortasında çetin bir yaşam mücadelesi veren dört adamın hikayesini anlatan, savaşın insanlık tanımını nasıl yozlaştırdığına vurgu yapan Saraybosnalı Viyolenselist, bu çalışmanın başlıca edebi kaynaklarını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, roman, savaş, Bosna

Savaş Sonrası Dönemde Bosna-Hersek Kimliği

Fethi NAS

Bartın Üniversitesi, Bartın/Türkiye

Bosna-Hersek'te yaşanan savaş ve çatışmalar çok boyutlu ve çok değişkenli bir görünüme sahiptir. Bu çatışmaların klasik çağlardan modern zamanlara kadar uzanan bir yelpazede çeşitli anlam ve ifadeleri barındıran bir içeriğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Doğu ve Batı Roma arasındaki ayırmadan, Osmanlı devleti ile Batı arasındaki çekişmelere; ulusçuluk düşüncelerinin ortaya çıkışından, ekonomik sorunların yol açtığı ayrışmalara kadar geniş bir alana uyarlanabilen bir pratikten bahsedilebilir. Bu özelliğinden hareketle Bosna-Hersek'teki etnik ve dinsel çatışmaların sosyolojik bir perspektifle incelenmesi amaçlanmıştır.

Tarih boyunca Bosna Hersek çeşitli kültür ve inançların bir arada bulunduğu bir coğrafya olarak bilinmiştir. Genel olarak Balkanlar, daha özelde ise Bosna Hersek, bu yapı ile sosyal bilimlerin ilgi odağı olmuştur. Bundan dolayı bu bölgenin çalışılmasının farklı kültür, etnik ve dinsel yapılara mensup grupların bir arada yaşamasını sağlayan etmenlerin veyahut söz konusu gruplar arasında yaşanan çatışmaların dinamiklerinin belirlenmesi açısından önemi büyüktür.

Bu doğrultuda farklı tarihte (Ekim 2017 ve Ocak 2018) toplam iki ay süresince Bosna-Hersek'in Mostar kentinde saha araştırması yapılmıştır. Araştırmada Boşnak ve Hersekli kimliklerinin oluşumu ve savaş sonrası dönemde uğradığı dönüşüm konusu derinlemesine mülakatlar aracılığı ile incelenmiştir. Bosna-Hersek'te Müslüman grup içerisinde tarihsel, bölgesel ve coğrafi konum bakımından birbirinden farklı iki kimlik (Boşnak ve Hersekli) algısının var olduğu anlaşılmıştır. Yanı sıra ülke genelinde etnik gruplar arasında dinsel farklılık esasına dayanan keskin bir kimlik ayrımının olduğu gözlenmiştir.

Çalışmada birbirinden farklı bu kimliklerin oluşumu, belirginleşmesi ve sosyal yaşamda bireyler arasındaki etkisinin neler olduğu araştırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Etnisite, Boşnak Kimliği, Hersek Kimliği, Dinsel Kimlik

Metin Bir Bilge, Müstahkem Bir Ülke: Aliya'nın Bosnası'nda Osmanlı Kaleleri

Güler YARCI

Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye

Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı seçilen büyük devlet adamı Aliya İzzet Begović, 1925'te, Bosna-Hersek'in kuzeyindeki Bosanski Šamac'da doğdu. İslam dünyasının mümtaz simalarından Begović, 1868'de Belgrad'dan bu kasabaya taşınmış, arazi sahibi Boşnak bir ailenin oğlu idi.

Bosanski Šamac, Sava nehrinin sağında, Posavina vadisi üzerinde, 177,5 km² büyüklüğünde bir iskân merkezidir. Kasaba, 1862'de, tamamı Osmanlı hakimiyetindeki Semendre'den gelen Boşnaklar tarafından kurulmuş; Sultan Abdülaziz döneminde, Salih Efendija Muvekit adlı biri Bosnalı'nın öncülüğünde imar ve inşa edilmiştir. 1878'e kadar Bosanski Šamac adını muhafaza eden kasaba; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i işgaline kadar dinî-millî hüviyetini korumuştur. 1879'da 242 hanede 955 kişilik nüfusa sahip Bosanski Šamac'ın kadîm köyleri, 1548'de varlığı bilinen Obudovac ve Slatina, 1655 tarihli kayıtlara girmiş olan Crkvina, 1711'de mevcudiyeti bilinen Kruškovo Polje ve Brvnik ile 1718'de mevcut Škarić karyelerinden ibarettir.

1992'de hâlâ Bosna-Hersek Cumhuriyeti sınırları içinde görünen Bosanski Šamac, zamanla Sırp saldırılarına uğramış; Dayton Anlaşması'ndan sonra, 1995'te Sırp Cumhuriyeti'ne bırakılmıştır. Kasabanın Boşnak sakinlerini şehit eden ya da topraklarından göçe zorlayan Sırp lar, arazinin büyük bir kısmını Sırbistan'a ilhak etmiş; Bosanski kelimesini de atarak, tarihî kasabanın adını yalnız Šamac olarak değiştirmişlerdir. Aliya'nın Bosnası, Samac'dan ibaret olmayıp; fikir ve gönül coğrafyası gibi, Osmanlı mirası vatan toprakları da hayli geniş ve muhkemdir. Öyle ki, Balkanlar'ın kuzeybatısında, Osmanlı Avrupası'nın serhaddindeki Bosna, asırlar boyunca güçlü kalelerle tahkim ve muhafaza edilmiştir.

Bu bildiriye, Aliya İzzet Begović'in doğduğu ve büyüdüğü Bosanski Šamac dahil, Bosna'nın tamamında Avusturya, Venedik, Macaristan gibi yabancı devletlerle sınır boylarında, göl ve nehir kenarlarında, nehirlerin üzerindeki irili-ufaklı köprülerde ve diğer stratejik mevkiilerde fethedilmiş harbî kaleler; doğrudan Osmanlı tarafından inşa veya tamir edilmiş taş, ahşap ya da toprak kale, kastel, kule ve palankalar tek tek tespit edilmektedir. Her biri mahallî kaptanlar'a bağlı Bosna kalelerinin, hangi tarihlerde ve hangi kaptanlara tâbi oldukları araştırılmış; mimarî özellikleri, dizdarları, palanka ağaları, muayyen personelleri ve gelir-giderleri, ikamet mahalleri, vergi yükümlülük ve muafiyetleri; hisar erlik tımarları, tayin ve nakilleri; nihayet, nüfus tahrirleri üzerinde durulmaktadır. Yine Bosna kalelerinde inşa ve ihyâ edilmiş vakıf camiler ve diğer evkafın durumu; yaz ve kış muhafazasına muhtaç askerî ve sivil mahaller; değirmenler, fırınlar, cephanelikler ve hapishaneler arşiv belgelerine istinaden tespit ve incelenmiştir. Ayrıca, sınır kalelerinin hususî durumu, her kalenin kadîm hudutlarının belirlenmesi ve devletlerarası şikâyetlere ile bunların haline dair gelişmeler; iâşe yolları, silah ve mühimmat kaynakları ile askerî muavenetleri değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Aliya İzzet Begović, Bosanski Šama, Osmanlı, Bosna, Kale, Palanka

Aliya İzzetbegoviç Düşüncesinde Ortak Yaşama Kültürü

H. Haluk ERDEM

Ankara Üniversitesi, Ankara/Türkiye

Aliya İzzetbegoviç düşüncesinde ortak yaşama kültürü kavramı başta hoşgörü, demokrasi ve insan haklarıyla ilişkilendirmek mümkündür. Konuşma ve röportajlarından meydana gelmiş *Konuşmalar* adlı yapıtında İzzetbegoviç'in şu sözleri çalışmamız açısından oldukça önemlidir: “Yabancılar, savaştan önce Saraybosna'ya geldiklerinde dikkatlerini gururla, burada yüzyıllarca hakim olmuş olan insanlık ve hoşgörünün taştan tanıklarını barındıran avluya çekerdim. Burası, Bey Camii, Katolik Katedrali, Eski Ortodoks Kilisesi ve Sinagog'un bir arada bulunduğu, hiçbirinin diğerinin yoluna çıkmadığı ve kudsietine karışmadığı küçük bir alan. İnsanlar genelde, hoşgörünün Fransız Devrimi ile başlayan yakın bir dönemin ürünü olduğunu düşünüyorlar. Ancak hoşgörü Fransız Devrimi ile değil, çok daha önce başladı” (İzzetbegoviç, 2010: 71).

Bu çalışmada, İzzetbegoviç'in insani değerleri korumak adına hangi düşünsel perspektiflere sahip olduğu ve bunları nasıl hayata geçirdiği ele alınacaktır. Özellikle günümüzün başta küreselleşme, Batı merkezci yaklaşım ve insani krizler olmak üzere çağın sorunlarına çözümler bulmak için İzzetbegoviç'in önemi yeniden gündeme gelecektir.

Aliya İzzetbegoviç'in Düşüncesinde Ahlak-Terbiye İlişkisi

Hamza AKTAŞ

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane/Türkiye

Aliya İzzetbegoviç, yaşadığı dönemde (1925-2003) dinin ve İslam'ın mahiyetini anlamaya çalışan, bu konuda birçok fikir ve düşüncelerini ifade eden bir bilge olarak karşımıza çıkmıştır. Aliya, din ve medeniyet, eğitim ve kültür, ahlak ve siyaset vb. konuların ilişkisini ortaya koymaya çalışmış olduğu da anlaşılmaktadır. Bazı eserlerinde bütüncül olmasa da ele aldığı -tarafımızdan dikkatle vurgulanması gereken konulardan bir tanesinin de- ahlak ile terbiye arasındaki ilişkiyi ortaya koyan düşünceleridir. Bu anlamda Aliya'ya farklı bir bakış açısı ile bakılabileceği düşünülmektedir.

O'na göre insanın iç dünyasına müdahale etmenin imkânı yoktur. İnsanda iç dünyasında iyiye ya da yanlışlara doğru gidebilme eğilimi vardır. İnsanın iç dünyasındaki özgürlüğe sebebiyle dışarıdan müdahale etmenin veya zorla terbiye edilmesinin pek bir imkânından bahsedilemeyeceğini ifade etmiştir. Bu anlamda hakiki terbiyenin kendiliğinden gelen bir terbiye olduğunu vurgulamıştır.

Ayrıca İzzetbegoviç'e göre birçok mütedeyyin insanda ahlaki olmayan davranışlar görülebileceği gibi, birçok ateist, Marksist ve materyaliste de ahlaki davranışların görülebilmesi mümkündür. Çünkü insan davranışlarının çoğunun bilinçli tercihlerinden kaynaklanmasından ziyade, çocukluk dönemindeki terbiye ve kabul edilmiş anlayışlardan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Daha çocukken davranış olarak sergilemiş olduğu yalan söylememek, dürüst olmak, büyüklerle saygı duymak, haklı ile haksızı ayırt etmek gibi ahlaki eğilimlere sahip olmanın daha ileriki yaşlarda da elde edeceği şahsiyet özellikleri olarak kalacağını düşünmektedir. Hatta hangi ideale, politik düşünceye dini veya felsefi görüşe sahip olursa olsun ifade edilen alışılmış ahlaki eylemlerin devam ettirileceğini vurgulamıştır. Aynı zamanda ahlaklı ateistin olabilme ihtimali varken ahlaklı bir ateizmden bahsedilemeyeceğini de ifade etmiştir.

Bu çalışma, eser incelemesi doğrultusunda elde edilen tespitlerin ortaya çıkarılması amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aliya İzzetbegoviç, Ahlak, Terbiye

Aliya İzzetbegoviç ve İhya Düşüncesi: Müslümanların Geri Kalma Nedenleri ve Çözüm Önerileri

Hanifi ŞAHİN

Atatürk Üniversitesi, Erzurum/Türkiye

Avrupa’da çeşitli düşünce akımlarının etkili olduğu dönemlerde Aliya’nın (1925-2003) savrulmasını engelleyen en önemli husus, İslamcı kimliğidir. Aliya içinde bulunduğu toplumun ve tüm Müslüman toplumların ayağa kalkmasında tek ve geçerli referans noktası olarak İslam’ı görmüştür. Aliya hâlihazırdaki Müslümanların Batı’nın gerisinde kaldığının farkındadır. O, bunun nedenleri üzerinde sıklıkla durmakta, çeşitli çözüm yolları önermektedir. Bu konuda Aliya’nın temel sorusu “Müslümanlar neden geri kaldı?” şeklindedir. Bunun basit bir cevabı olmadığına değinen Aliya, iç-dış nedenler şeklinde bir yaklaşımla meseleyi derinleştirmektedir. Dış nedeni Moğol istilası ve berberinde İslam dünyasının yaşadığı travma olarak tanımlayan Aliya, iç neden olarak ise İslam’ın sadece teolojik olarak anlaşılmasının ve böylece şahsi ve toplumsal hayattan İslam’ın dışlanması sebep olduğunu belirtmektedir. Aliya, bir zamanlar ilham ve eylem aşıl原因an, şehirleri ve devletleri kuran İslam’ın bugün bu özelliklerinin görülmemesinin kabul edilebilir bir yanı olmadığını belirtir. Geri kalmanın nedenlerine tek tek işaret eden Aliya, ibadetlerden ahlaka varıncaya kadar yeni bir okumaya; körü körüne itaati ve teslimiyeti telkin eden eğitimden kurtularak cesaret ve itiraz edebilen Müslüman tipolojisinin oluşturulmasına ihtiyaç olduğunu belirtir.

Bu tebliğde literatürde *ihya/İslamcılık faaliyetleri* olarak isimlendirilen İslam’ı yeniden hayata hâkim kılma çabaları bağlamında Aliya’nın konuyla ilgili görüşlerini incelemek istiyoruz. Onun görüşlerinin arkasında ilk ihyacılar/İslamcılar olarak görülen Efgani, Abduh, S. Kutub ve diğer düşünürlerin katkılarının olup olmadığına bakılacaktır. Temel kaynaklarımız Aliya’nın *İslam’ın Yeniden Doğuşun Sorunları*, *İslam Deklarasyonu* adlı doğrudan konuyla ilgili eserleri ile konuya dolaylı olarak değindiği *Doğu-Batı Arasında İslam ve Köle Olmayacağız* adlı eserleri olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alija Izetbegovic, Din ve İslam, İhya Düşüncesi, Gerileme

Turkey and Bosnia-Herzegovina Relations Since the Coming of the AKP to Power

Harun KARCIC

Al-Jazeera Balkans Tv, Sarajevo/Bosnia-Herzegovina

The Balkans have always been strategically important to Turkey – since they were viewed as a gateway for trade and communication with the rest of Europe. During the communist period, Yugoslavia's relations with Turkey were rather limited. However, the situation changed when the war started in 1992 and with Turkey actively supporting Bosnia and Herzegovina's independence, but also providing much needed humanitarian and military aid. Relations between Sarajevo and Ankara were further improved and taken to a whole new level with the coming of the AK party to power in 2003. The AKP made it a priority to improve relations with the Balkans, and especially with neglected Balkan Muslim states. The aim of this paper is to analyze the current state of affairs between Turkey and Bosnia-Herzegovina: the level of diplomatic relations, state visits, trade links, direct investments, tourism and the preservation of Ottoman cultural heritage. I would further like to analyze this information and compare it with Turkey's relations with other Balkan states all with the aim of getting a clearer picture of where Bosnian-Turkish relations stand today and how they can be further improved.

Keywords: Turkey, Bosnia, Islam, Relations, AKP, Balkans

Boşnak Kimliğinin İnkişafında Etkin Rol Oynayan Faktörler

Hasan Bozkurt ÇELİK

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane/Türkiye

Avrupa'nın güneydoğu, Balkan yarımadasının da kuzeybatı köşesinde yer alan ve Balkan siyasetinin en önemli unsurlarından biri olan Bosna Hersek'in, gerek yakın tarihte yaşadığı önemli sorunlar gerekse de Avrupa kıtasında temsil ettiği farklı dini yapı; ülkeyi dinsel ve etnik açıdan irdelenmeye muhtaç kılmaktadır. Üstelik tarihi süreç göz önüne alındığında Bosna'nın, gerek diğer Balkan topluluklarından gerekse de Avrupa'nın diğer bölgelerinde yaşayan halklardan ayrıştığı gözlemlenebilir. Dolayısıyla çalışmanın temel amacı bölgedeki çatışmaların, mevcut sosyal ve kültürel yapının anlamlandırılabilmesi için Boşnak kimliğinin ortaya çıkış sürecini aydınlatılmasıdır.

Tarihi açıdan Bosna Hersek topraklarında yaşadığı bilinen ilk halk İliyalılar'dır. Kısa bir süre sonra Kelt istilasını yaşayan topraklar, daha sonra yaklaşık 500 yıl kadar Roma yönetiminde kalmışlardır. 6. Yüzyıl itibariyle bölgeye Slavlar ve Avarlar yerleşmeye başlamış, daha sonra Bosna coğrafyasının tamamına Slav kökenli halklar yayılmıştır. Daha sonra dini açıdan söz konusu Slav topluluklar Ortodoks Slavlar (Sırp), Katolik Slavlar (Hırvatlar) ve Hristiyanlığı dönemin anlayışından çok farklı yorumlayan Bogomiller olarak üçe ayrılmışlardır. Bogomiller'in kendilerine Bosna'da yaşam alanı bulabilmiş olmaları Bosna'nın henüz 10 veya 11. Yüzyıllarda dini hoşgörünün merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir.

Bölgenin hâkimiyetinin Osmanlı'ya geçmesi ise 15. Yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Roma döneminin aksine Osmanlı'nın genel anlayışı itibariyle dini açıdan bir baskı veya zorlama söz konusu olmamıştır. Bölge halkının bilhassa Bogomilizme inanan kesimi zamanla İslam'ı kabul etmiş ve Bosna bölgesinin İslamlaşma süreci bu şekilde başlamıştır.

Uzun yıllar bu şekilde Osmanlı tarafından yönetilen Bosna, Fransızların Venedik bölgesini fethetmesi ve bölgeye İliya adını vermesi ile başlayan süreçte milliyetçilik fikirlerinin yayılma alanlarından biri olmuştur. Lakin Bosna'nın Osmanlı hakimiyetinin çıkışı milliyetçilik akımlarından çok Avusturya-Macaristan'ın bu coğrafya üzerindeki emellerinden kaynaklanmış, zira 1878 Berlin Anlaşması ile Bosna-Hersek bu ülkeye bırakılmıştır. Daha sonra Sırp-Hırvat-Slovenler tarafından kurulan Yugoslavya içerisinde yer almış ve ancak 1992'de bağımsızlığını elde edebilmiştir.

Çalışma metodolojik olarak Bosna-Hersek ile ilgili en dikkat çekici noktalardan biri olan; siyasi tarihi boyunca farklı devletlerin hakimiyeti halinde kalmasına, farklı dini inanışların bir arada yaşadığı heterojen bir coğrafya olmasına rağmen bir Boşnak milli kimliği oluşturabilmesi ve bu kimlik etrafında 20. Yüzyılın sonlarına doğru da olsa devletleşebilmesi noktasından hareketle Boşnak kimliğinin tarihi süreçte oluşumunda rol oynayan unsurlara eğilmektedir.

Çalışmanın ilk kısmında genel anlamda milliyetçilik kuramları açıklanmaya çalışılacak, diğer iki kısımda ise çalışmanın temel savına yer verilecektir. İlk olarak; Boşnak milli kimliğinin oluşumunda, tıpkı modern Türk milliyetçiliğinin inkişafında olduğu gibi, derin acıların ve travmaların etkisi büyük olmuştur. İkinci kısım ise, dünyadaki diğer pek çok milletin aksine Boşnakların milli kimliğinin oluşumunda din faktörünün oldukça geniş bir yer kapladığı gerçeği, bir kez daha her topluluğun milli kimlik oluşum süreci ve milliyetçilik anlayışının kendine özgü olduğu savını ön plana çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bosna, Bogomil, Katolik, Ortodoks, Müslüman, Boşnak

“İslâm Beş Esas Üzerine Kurulmuştur...” Hadisini Aliya İzzetbegoviç ile Anlamak

Hasan YERKAZAN

Amasya Üniversitesi, Amasya/Türkiye

Aliya İzzetbegoviç, yirminci yüzyılın sonunda insanlığın evrensel sorunları üzerine düşünen Müslüman bir fikir işçisi, özgürlüğe sevdalı bir aktivist, hayatını ülkesinin geleceğine adayan bir lider, askeri ve diplomatik mücadelesi ile devlet kurmuş bir komutandır. Aliya, doğu batı arasında bulunan köprünün başında durmakta, son yüzyılda insanlık trajedisini ve bunun sorumlusu olan bir dünya sistemini doğru okunmaya çalışan büyük bir mütefekkindir. Kaleme aldığı eserler, onun fikri derinliği ve entelektüel birikimi hakkında bilgi vermektedir. Her bir düşüncesinin arkasında evrensel ölçekte bir Müslüman kimliğinin inşası için mücadele ettiğini söylemek mümkündür. İslâm kültür ve medeniyetini, tarihi süreç içerisinde denge unsuru olarak görmesi, onun tüm okuma ve yorumlarını Müslümanca yaptığını göstermektedir. Bu bildiride, İzzetbegoviç’in *Doğu Batı Arasında İslâm, İslâm Deklarasyonu, İslâmı Yeniden Doğuşun Sorunları* gibi başlıca eserlerinde yer alan fikirleri muvacehesinde “İslâm beş esas üzerine kurulmuştur:...” hadisi incelenmeye çalışılacaktır. İzzetbegoviç, İslâmın beş şartı olan kelime-i şهادet, namaz, oruç, zekât ve hac konularını, doğu ve batı kültürünün kendisine kazandırmış olduğu entelektüel birikim sayesinde farklı bir üslup ve yorumla ortaya koymuştur. Ona göre şهادet, İslâmın en temel inkılapçı bir parolası; namaz, İslâmın dünyayı nasıl düzenlemek istediğinin bir göstergesi; zekât, kanunî bir mükellefiyet ve tarihte yoksullar lehinde ilk vergi; oruç, Müslümanlar arasında beraberliğin sembolü; hac ise yelpazesi geniş dinî bir merasimdir. Ayrıca bu beş şartın, samimi iman ve iyi amel işlemeyle bir anlam ifade edeceğini vurguna bulunmuştur. Araştırma neticesinde İzzetbegoviç’in, İslâm’ın beş temel esasına anlam ve yorum zenginliği kattığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Aliya İzzetbegoviç, İslâm, Hadis, İslâm’ın Beş Şartı

Re-writing History in Eastern Bosnia: Demographic and Physical Changes in the Drina Valley

Hikmet KARCIC

International University of Sarajevo, Sarajevo/Bosnia-Herzegovina

The war in Bosnia and Herzegovina which lasted from 1992-1995 was one of the most brutal wars in history. It saw the re-emergence of the use of concentration/detention camps in Europe. However, this war was also an attempt at establishing a modern nation state which was done through a policy of ethno-religious cleansing. The camps were a core instrument of Bosnian Serb authorities in changing the demographics of their desired territories. This paper aims to show how the Bosnian Serb authorities in a very short time period changed the landscape of territories which they *cleansed*. Using the case of the Drina Valley, it will be shown how during the summer of 1992, in several months, the entire demographic and physical image of the region changed. The research will show how the process of cleansing territories was conducted on a micro-level using several variables: camps; mass graves and destruction of religious and cultural architecture. This research will focus on several key towns in the Drina Valley: Foča, Višegrad, Rogatica, Bratunac, Bijeljina and Zvornik. The final stages of the cleansing process was the genocide committed in 1995 in UN Safe Areas “Srebrenica” and “Žepa”.

Keywords: Eastern Bosnia, Demographic Changes, Genocide

Aliya İzzetbegoviç'in Düşünce Dünyasında Allah Tasavvuru

Hilmi KARAAĞAÇ

Gazi Üniversitesi, Ankara/Türkiye

Aliya İzzetbegoviç'e göre Allah'ın insanlara son vahyi olan İslam; hem bir inanç hem de insan hayatının bütününe kapsayan bir sistemdir. Bu nedenle kişinin bireysel hayatı ve davranışları ile toplumsal hayatını da düzenler.

İslam, çağımızın bilge lideri İzzetbegoviç'in mücadelesinin en önemli faktörüdür. Onun azimli, sağduyulu ve onurlu mücadelesinin temelinde sahil bir Allah tasavvuru ve O'na sarsılmaz bir iman bulunur. İnananların Allah hakkındaki bilgilerinin tek kaynağı ayet ve mütevatir hadislerden oluşan naslardır. Bunun farkında olan İzzetbegoviç'e göre Kur'an'ın en birincil hedefi Allah'a iman, tek, iyi, kadir-i mutlak ve adil bir tanrı hakkındaki şuuru geliştirmektir. Çünkü, İslam'ın temelini oluşturan ve inananların sürekli tekrarladığı *la ilâhe illallah* (Allah'tan başka tanrı yoktur) parolası, insanı sahte tanrıların hakimiyet ve tahakkümünden kurtarır. Kudret, mülkiyet ve hükümlanlığı sadece Allah'a tahsis eder. O'ndan başka hiçbir tanrı olmadığını, kendini mülkün sahibi zannederek hüküm süren insanın zayıf ve aciz bir varlık olduğunu deklare eder. Bir olan Allah'a teslimiyet insan için özgürlük, dünyada ve ahirette korkudan kurtuluştur. Gerçek ilaha inanan ve iman eden, dünyanın sahte tanrılarında korkmaz. Allah'a iman Müslümanlara en çok ihtiyaç duydukları şeyi yani çalışma azim, sebat ve ruhunu kazandırır.

İzzetbegoviç, yirminci yüzyılın ikinci yarısında sergilediği cesur, inançlı ve azimli mücadelesi, bilgeliği, güçlü ve şahsiyetli kişiliği ile bilinir. Çalışmamızda onun mücadele azim ve ruhunun kaynağını oluşturan Allah tasavvuru ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Allah tasavvuru, Kur'an, iman, ahret

Aliya İzzetbegoviç'in Başkomutanlığı ve Askerlik Hayatı

Hüseyin KANSU

20-21-22. Dönem İstanbul Milletvekili, İstanbul/Türkiye

18 Kasım 1990 tarihinde yapılan çok partili ilk milletvekili genel seçim sonuçlarına göre partisi Demokratik Eylem Partisi (SDA) Bosna Hersek genelinde birinci parti çıkmıştı. Aliya İzzetbegoviç bu sonuca göre Bosna Hersek Cumhurbaşkanı oldu.

6 Nisan 1992 günü Sırp saldırıları ve işgali başlayınca İzzetbegoviç parlamentoyu olağanüstü topladı. Bu toplantıda Bosna Hersek Başkomutan seçimi yapıldı. Boşnak ve Hırvat milletvekillerinin lehte Sırp milletvekillerinin aleyhte oyları sonucu Aliya İzzetbegoviç Başkomutanlığa seçildi. Seçimden sonra kürsüye çıkan İzzetbegoviç “Hayatımın en zor görevine beni seçmiş oldunuz. Ancak ben yalnız değilim, Rabbim benimle, sizler benimlesiniz, milletimiz benimle, İslam dünyası bu mücadelede bizimle olacaktır. Bizler bu mücadeleyi kazanacağız. Büyük Allah’a yemin ediyorum ki asla köle olmayacağız” demiştir. Bugün bu sözleri mezar taşında bulunmaktadır.

İkinci dünya harbi yıllarında Yugoslavya’yı ve Bosna Hersek’i Hitler Almanya’sının orduları işgal etmişti. Almanlar bir gün bu bölgeden çekilebileceklerini ön görerek bölgenin yönetimini Hırvatistan’a vermişler. Hırvatlar da büyük Hırvatistan’ı kurma hedefleri olduğu için bunu kabul etmişlerdir. Almanların işgal döneminde Bosna Hersek’i Hırvatlar yönetmişlerdir. Bu dönemde İzzetbegoviç’i Hırvatlar askere almak istemişler o da faşistlerin askeri olmayı kabul etmeyerek doğduğu şehre Bosanski Şamaç’a (Aziziye) kaçmış ve bir Sırp aile onu saklamıştır.

Dedesi Aliya İzzetbegoviç Aziziye’de Osmanlı’nın son döneminde şehremini (belediye başkanı) olarak görev yapmıştır. 1878 Berlin anlaşmasından sonra Bosna Hersek’i AvusturyaMacaristan İmparatorluğu yönetmiştir. Aliya’nın dedesini bu görevden almamışlar. Bu şehirde yaşayan tiaret yapan zengin bir Sırp aileyi diğer Sırp lar çekemediklerinden Avusturya yönetimine yalanlar uydurarak şikâyet etmişler. Bunun üzerine Avusturya yönetimi şikayet edilen aileyi tutuklama kararı çıkarmış. Aliya’nın dedesi de bu ailenin dürüst bir aile olduğunu ve eğer tutuklanırlarsa kendisinin belediye başkanlığını bırakacağını ifade etmiş. Bunun üzerine yönetim o Sırp aileyi tutuklamaktan vazgeçmiş. İşte o ailenin torunları bu iyiliği unutmamışlar ve İzzetbegoviç’i bir süre saklamışlar. Daha sonra İzzetbegoviç Saraybosna’ya dönmüş.

Bosna savaşı esnasında askerlerine, komutanlarına ve sivil halka daima şunu söylerdi: “Bu mücadelemiz esnasında sakın sivillere, yaşlılara, kadınlara, çocuklara, elinde silah olmayan insanlara ve ibadethanelere ateş etmeyeceksiniz, bunlar Allah’ın hudutlarıdır. Bunu çiğnerseniz o zaman bu mücadeleyi kaybederiz çünkü Allah’ın yardımı kesilir.”

Ayrıca yurtdışında diaspora olarak yaşayan Bosna Hersek vatandaşlarına “Bulduğunuz ülkede Sırp ve Hırvatların şahıslarına, yakınlarına, işyerlerine, araçlarına sabotaj yapmayın. O zaman dünya kamuoyu Boşnakları terörist olarak tanımlar. İşte o zaman bu mücadeleyi kaybederiz. Devlet Başkanınız ve Başkomutanınız olarak bu mücadeleyi ülkemizin sınırları ile sınırlandırdım.”

Mücadele alanı ülke sathıdır, der. Eğer mücadeleye katılmak istiyorsanız ülkemize gelin bir askeri birliğe teslim olun, dermiş.

İzzetbegoviç savaş dönemi hariç askerlik yapmamıştır. Ancak savaştan sonra generaller ve komutanlar savaş dönemine ilişkin hatıralarını kitap olarak yayınladılar. Bu kitaplarında harp okulu ve harp akademileri mezunu komutanlar harp sanatını ve harp ahlakını İzzetbegoviç'ten öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

Savaş yıllarında batılı devletler tarafından Bosna savaşını sözde durdurmaya yönelik uluslararası konferanslar düzenlerler ve İzzetbegoviç'i de davet ederlerdi. O da bu konferanslara gider söz sırası kendisine geldiğinde cephedeki askerlerin yüreklerindeki feryadı dile getirirdi.

Konferansların akabinde ülkesine döndüğünde cephelere gider askerlerine ve komutanlarına katıldığı bu tür toplantılar hakkında bilgi verirdi. Ancak her seferinde bu tür toplantılardan olumlu bir sonuç beklenilmemesi gereğini vurgulardı.

Şehirlerarası ana yollar yer yer Sırp veya Hırvatların eline geçmişti. İzzetbegoviç at sırtında dağlardan ormanlardan geçerek birliklerini denetliyor, çoğu zaman askerleri ile yemek yiyor ve dağlarda geceliyordu.

Bosna Hersek'in kurtuluşunun mevzide olan askerlerin namlularının ucundan geçtiğini ifade ederdi. Bir başka ifade ile askerlerine mevzide, cepheye isen elinde silah varsa gerektiğinde onu kullanabiliyorsa bir gün ülkemiz bu işgalden kurtulacak diyordu.

Kendisinin bu toplantılardan olumlu bir sonuç beklemediğini, uluslararası sistemin ve dünya egemenlerinin Bosna Hersek ve geleceği adına ne düşündüklerini bu toplantıların nabzını tutarak öğrenebildiğini ve söz sırası geldiğinde Bosna Hersek'te yaşanan katliamı anlatma imkânı bulunduğunu ifade ediyordu.

Burada İzzetbegoviç'in başkomutan sıfatıyla haiz olduğu vasıflara atıfta bulunurken askerlik sanatından, savaş sanatından ziyade hukukçu olması cihetini de göz önüne alarak onun savaş ahlakı yönüne dikkat çekmeye çalıştım. İzzetbegoviç Doğu Batı Arasında İslam adlı eserinde meslekten felsefeci olmadığı halde ilgili konularda ortaya koyduğu dirayetiyle de göz doldurur. Onun askerlik, savaş ahlakı, teşkilatçılık ve idarecilik yönleri ihtimamlı araştırmaları ve incelemeleri hak ediyor.

Milliyetçilik Çağında Bosna-Hersek

Hüseyin SADOĞLU

M. Çağatay OKUTAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/Türkiye

Adriyatik Denizi'nin kıyısında küçük bir ülke olan Bosna-Hersek, günümüzde daha çok milliyetçiliklerden kaynaklanan sorunların tam da merkezinde yer almaktadır. II. Mehmet tarafından fethedilerek Osmanlı topraklarına dahil edilen Bosna, uzun yıllar farklı din ve kültürlerin barış içinde yaşadığı bir mekan olmuştur. Ne var ki, Fransız Devrimi'nin tüm dünyaya yaydığı milliyetçilik akımı çok erken bir dönemde Bosna'da yerel dini cemaatleri de etkisi altına almış ve etnik bir gerilimin kaynağını oluşturmuştur.

İvo Andrić'in *Drina Köprüsü*'nde pek vazıh bir şekilde kaleme aldığı bu süreç, dönem dönem tüm Balkanları kan gölüne çeviren insanlık trajedilerine sahne olmuştur. Özellikle 1991'de Sosyalist Yugoslavya'nın dağılmasıyla Sırp Milliyetçiliği'nin yayılma sahası olan belirlenen ve 1992-95 yılları arasındaki savaşta tam bir soykırıma dönüşen, sonuçta yüzbinlerce Boşnak'ın katledilmesine neden olan trajedinin arkasında doğrudan milliyetçilik ideolojisi yer almaktadır.

1878 Berlin Antlaşmasıyla bir yandan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun, diğer yandan Sırp milliyetçiliğinin baskısı altında sıkışan Boşnaklar, etnik ve dinsel kimliklerinin muhafazası için çetin bir mücadele vermişlerdir. Özellikle Sırp irredentizmi Boşnaklara iki seçenektir: Kültürel asimilasyon veya soykırım. Nitekim ilk büyük dünya savaşına neden olan bombanın fitili de tam burada ateşlenmiştir.

Bu çalışma, Bosna-Hersek'te Osmanlı öncesi Bogomil inancından Müslüman Cemaatine ve oradan Boşnak milliyetçiliğine evrilen Bosnalıların kimlik serüvenini, onu ötekileştiren Sırp ve Hırvat irredentizmini ve bütün bunların arkasında yatan tarihsel dinamikleri analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bosna-Hersek, Balkanlar, Milliyetçilik

Aliya İzzetbegoviç'in Sosyolojik Biyografisi Örneğinde Entellektüellerin, Dini Düşüncenin Gelişimine Katkıları

Hüsnü Ezber BODUR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş/Türkiye

Bu bildiride biyografik sosyoloji perspektifinden dini entelektüel ya da elit (virtuous) çevrenin sosyal ve dini yaşam üzerindeki etkisi Aliya İzzetbegoviç in entelektüel biyografisi örneğinde analiz edilecektir. Sosyolojik ilgi büyük ölçüde entellektüellerin ayrı bir sosyal grup (entelijansiya) olduğu nosyonu üzerine odaklanır. Buna göre bu çalışmada Aliya İzzetbegoviç in entelektüel düşüncesi bir yandan yazılarına, fikirlerine ve görüşlerine referansla ele incelenirken diğer yandan bu görüşlerinin şekillendiği sosyopolitik ve dini bağlamının dikkate alınmasının gerekliliği vurgulanmıştır. İzzet Begoviç in entelektüel profilinin ana özelliklerinin belirlenmesi ile yeni terakkiperver elit grubun ne gelenekçi yada modernist ne seküler nede İslamcı olmayan bir entellektüelizmin temsilcisi olarak sosyopolitik değişimde ölçülü bir yaklaşımı temsil ettiği görülmüştür. Dolayısıyla bu yaklaşımın İslam ve devlet ilişkilerindeki farklı nosyonların neden olduğu siyasal türbülansın anlaşılmasında ve önlenmesinde yeni bakış açıları sağlaması bakımından önemli olduğu görülmüştür. Yine Aliya İzzetbegoviç in entelektüel düşüncelerinin gelişmesinde önemli dönüm noktaları olarak iz bırakmış oluşumlar da bu çalışmada dikkate alınmıştır. İlk önce gençlik alt kültürünün etkili olduğu genç müslümanlar organizasyonunun kurucu üyesi olarak genç yaştaki katılımı ve buradaki faaliyetleri entelektüel karakterinin oluşumunda rol oynamıştır. İkinci olarak hapisane hayatı ve buradaki geçirmiş olduğu zaman tıpkı Gramsci gibi hapisane notları biçiminde, karakterinin ve düşüncelerini olgunlaşması ve gelişmesi için ilham kaynağı olmuştur. Müslüman entelektüalizminin tipik örneği olarak ortaya çıkan İzzet Begoviç in İslam, devlet ve demokrasi arasındaki ilişkileri yansıtan söyleminin ve dini çoğulculuk, insan hakları ve eleştirel-özgür düşünce nosyonlarının, İslam âleminde sosyopolitik-dini fenomenlerin analizinde faydalı bakış açıları sağlayacak nitelikte olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Biyografik Sosyoloji, Entelektüel Sermaye, İslami Entelijansiya, Sosyopolitik Dini Fenomen, Otobiyografi

Bosna Savaşı'nın İngiliz Parlamentosundaki Yansımaları ve Aliya

İsmail Hakkı PASLI

Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli/Türkiye

Yirminci yüzyılda insanlık şiddet, toplu katliam, tecavüz, kıyım, sürgün gibi türlü zorbalıklar görmemiştir Bosna'da olduğu kadar. Dışarıya açılan kapısı zorla kapatılan, elleri bağlı bir şekilde ölüme terk edilen bir milletin hazin ve trajik öyküsüne beşiklik eder Bosna. Dayton'da, istemeyerek de olsa milletin kurtuluşu için, barış için bağımsızlığına ipotek koyarcasına imza eden Aliya'nın ülkesi ve ülküsüdür Bosna. Kimseye bir zararı dokunmayan insanların, daha düne kadar kardeş gördükleri Sırp tarafından çok görülürler engebeli memleketlerinde. Savaşı bitiren Dayton Antlaşmasına giderken ABD'li diplomatların tehditkâr tavırlarıyla karşılaşan Aliya, ya antlaşmayı imzalayacak ya da ülkesine dönüp bir 10 yıl daha savaşmak zorunda kalacaktı. Amerikalıların, Sırp lehine hazırladıkları antlaşma maddeleri Aliya için hayatının en zor kararı oldu. Bosna-Hersek bu antlaşmayla üzerine "deli gömleği" geçirmiş, Avrupa'nın göbeğinde "sakat bir ülke" haline gelmiş oldu. Bu antlaşmayla saldırganlar ve soykırım failleri, Sırp Cumhuriyeti askerleri ve polisleri ödüllendirilmiş, saldırı ve soykırımın kurbanı olan Boşnaklar ise sözde uluslararası toplum ve uluslararası hukukun vicdanına terk edilmiştir. Bu çalışmamızda, Bosna Savaşı süresince Batılı Güçler içinde, savaşın seyrini değiştirebilecek önemli bir konuma sahip olan İngiltere'de ve İngiliz Parlamentosunda neler konuşulduğuna dair değerlendirmeler yapmaya çalışacağız. Örnek vermek gerekirse, 19 Temmuz 1995 tarihli Avam Kamarası oturumunda, Mr. Livingstone şöyle bir soru yöneltir; "Sayın Dış İşleri Bakanımız, petrol çıkarları tehdit edildiğinde yüz binlerce askerini seferber eden batının, on binlerce insanın katliam ve tecavüze uğradığında aynı tavrı almadığını gören bu binanın dışındaki insanlara nasıl açıklama yapacaktır? Bu türden çok sayıda konuşma bilgileri o dönem İngiltere'sinin Bosna Savaşı hakkında düşünce boyutundaki durumuna ışık tutacaktır. Elde edilen bulgular hem günümüz siyasetçiler hem de tarihçiler için kayda değer bilgiler ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bosna Savaşı, İngiliz, Parlamento, Konuşma, Aliya

Boşnak Halk İnançlarında Ziyaret Yerleri/ Ayvaz-Dede Örneği

İsmail HODZIC

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye

Balkanın bölgenin kapsadığı coğrafi konumuna baktığımız zaman, doğu veya batıya geçiş kavşağı konumunda olması hasebiyle, bu stratejik konumundan dolayı, tarih boyunca Balkanda birçok milletin geçti beraberine getirdikleri inanç, kültür, örf ve adetlerin izlerin kalmasına kaçınılmaz bir gerçektir. Bosna Hersek'te Balkanın merkezinde olması, hata bir nevi Balkanın kalpı olması hasebiyle doğal olarak birçok milletin ve özellikle birçok dinin ve inancın tesirinde kalması ve özellikle Dinler Tarihinde "Halk İnançları" olarak adlandırılan izlerin taşınması ve bunun sonucunda ziyaret yerleri ortaya çıkması doğal olsa gerek. Özellikle bir bölge bir milletin veya bir medeniyetin hâkimiyetin altında uzun süre olması o milletin veya medeniyetin izleri daha çok olmasına neden olmaktadır. Nitekim Balkan ve Bosna Hersek toprakları beş yüz seneye yakın Osmanlı'nın yani Türklerin hâkimiyeti altında kalmıştır. Dolayısıyla günümüzdeki Bosna-Hersek ve Türkiye arasında siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda birliktelik ve gün geçtikçe artarak devam eden birlikteliği hazırlayan ve canlı tutan en önemli faktör, iki ülke ve iki ülke halkları arasındaki köklü tarihi ve dini/inanç bağıdır.

Bosna Hersek ile Türkiye ve bu iki halkın arasındaki köklü tarihi ve dini/inanç bağı sonucunda Bosna Hersek topraklarda bir çok ziyaret yerin oluşmasına/ortaya çıkmasına neden olmuştur. Onlardan biri Boşnakların arasında Ajvatovica/Ayvatovica olarak adlandırılan Ayvaz-dede kutsal mekanı.

Bu çalışmamızda/tebliğinde Avaz-dede kimdir? Boşnak mı Türk mü? Ayvaz-dede merasimin ortaya çıkışı, ne zaman ve nerde yapıldığını, en önemlisi neden yapıldığı ve nasıl yapıldığını bilgi vermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Bosna, Ziyaret yerleri/kutsal Mekanla, Ayvaz-dede

Bosna'daki Katliamlar Engellenebilir miydi? Dönemin CIA Belgeleri

İsmail KÖSE

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/Türkiye

Balkanlar, Asya ile Avrupa arasında bir köprü aynı zamanda bir kıtadan diğerine geçişte aşılması gerekli ara bölgeyi oluşturmaktadır. Balkan sözcüğü Türkçe kökenli bir ifadedir ve “dağlık, sulak arazi” anlamına gelmektedir. Bilinen tarihin büyük bir kısmında bu bölge Avrupa ile Türkler arasında tampon bölge vazifesi görmüştür. Balkanlar’da, Kafkaslar ile benzer şekilde çok sayıda farklı etnik, kültürel, inanışta grup bir arada yaşar. Nitekim modern uluslararası ilişkiler terminolojisinde halen küçük parçalara bölünüp çatışma potansiyeli taşıyan bölgeler anlamında “Balkanization” ifadesi kullanımdadır.

Soğuk Savaş sonrasının ilk krizi olan Eski Yugoslavya’nın dağılma süreci, özellikle Bosnalı Müslüman topluma karşı sistematik, bilinçli soykırım niteliği taşıyan katliamları da beraberinde getirmiştir. Eski Yugoslavya’nın dağılma süreci aynı zamanda sebebiyet verdiği toplumsal travmalarla Bosna Müslümanlarının (Boşnaklar) tarihsel kimliklerini yeniden inşa ettikleri gelişmeler örgüsünü de beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada, Eski Yugoslavya’nın dağılması esnasında Boşnaklara karşı uygulanan sistemik katliamların önlenip önlenemeyeceği irdelenecektir. Soğuk Savaş bittiğinde dünya politikasını yegane hegemon güç olarak ABD domine etmiştir. Bu nedenle Eski Yugoslavya’nın dağılma sürecinde ve hatta bu süreç başlamadan hemen önce ABD istihbarat görevlileri tarafından hazırlanan raporlar ele alınarak, Boşnaklara yönelik katliamların engellenmesine yönelik ön alıcı tedbirlerin uygulanıp uygulanmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Nitekim Soğuk Savaş’ın bitiş eşiği olan 1988-1989 yıllarına ait ABD istihbarat raporları Yugoslavya’nın her an dağılabileceğini ve Sırp’ların özellikle Boşnaklara karşı katliam uygulamasının olası olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Soykırım, ABD, CIA, Sırp’lar

Bosna'nın Kurucu Metni "Tarihe Tanıklığım" ve Aliya İzzetbegoviç

Kamil SARITAŞ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir/Türkiye

Aliya İzzetbegoviç, dünü ve bugünü anlamaya, yarını anlamlandırmaya çalışan çok yönlü bir düşünür ve yazardır. İslam Deklarasyonu, İslamî Yeniden Doğuşun Sorunları, Doğu-Batı Arasında İslam, Köle Olmayacağız, Özgürlüğe Kaçışım, Konuşmalar görüşlerinin toplandığı eserlerdir. Eserlerinde İslam düşüncesi, İslam, insan, Müslüman, Bosna, siyaset, adalet, devlet, dünya, ahiret ve Batı'ya dair görüşlerini dile getirmiştir. Eserlerinde İslam, ahlak, Bosna ve varolmayı merkeze almıştır. Aliya İzzetbegoviç bütün eserlerinde zaman ve mekana bir Müslüman olarak şahitlik etmektedir. Tarihe Tanıklığım adlı eseri ise Aliya'nın ve Bosna'nın tarihte nasıl yer edindiğinin ele alındığı kurucu metin niteliğinde bir eserdir. Tarihe Tanıklığım'daki kurucu kişi ise Aliya İzzetbegoviç'tir.

Hatıratlar genel olarak zamanın fotoğrafını çekseler de öznel ve duygusal da ağır basan eserlerdir. Ancak görüldüğü üzere Aliya'nın hatıratı ailevi duyguları dışında nesnel, gerçekçi, tutarlı ve tarafsız bir görünüm arz etmektedir. Bu tutum, Aliya'nın söyleminin güvenilirliğini arttırmaktadır.

Bu çalışmada Tarihe Tanıklığım adlı eserden yola çıkılarak, hatıratın bilimsel niteliğine dair bazı tespitler, Aliya'nın özenle kullandığı ve zihni okumalara işaret eden bazı kelime ve kavramlar, zihni okumanın meydana getirdiği durum ve duruşlar, inşanın temel ilkeleri, Aliya'yı "Ali/Âli" yapan değerler ele alınacaktır. Ayrıca Tarihe Tanıklığım adlı eserde bir yanda devrim yapanlar, bir yanda da inşa yapanlar mevcuttur. Aliya, inşacıdır. Bu bağlamda Bosna özelinde devrimci ve inşacı düşünce karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aliya, İslam, Bosna

Aliya İzzetbegoviç'in Konuşma Metinlerine ve Eserlerine Yansıyan Değerlerin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Kürşad KARA

Bayburt Üniversitesi, Bayburt/Türkiye

Bu çalışmada Aliya İzzetbegoviç'in konuşma metinlerinde ve eserlerinde öne çıkan evrensel ve ulusal değerleri tespit etmek ve bu kavramlardan hareketle elde edilen verilerin değerler eğitiminde kullanılabilirliğinin tartışılması amaçlanmıştır. Dünya'da ve özelde Türkiye'de değerlerin hızla tüketilmesi ve mevcut değerlerinde özünün değiştirilmesi toplumların bunalıma girmesine sebebiyet vermektedir. Özellikle Batı medeniyeti içinde yetişmiş bir bilge kişiliğin hem Batı medeniyeti hem de Doğu medeniyeti için ihtiyaç duyulan değerlere eserlerinde yer vermesi ve insanlığın içinde bulunduğu sorunlara alternatif bir çözüm sunmuş olması çalışmanın bulgularını önemli kılmaktadır.

Aliya İzzetbegoviç'in Türkiye'de yayınlanmış İslam Deklarasyonu, Doğu Batı Arasında İslam, Bosna mucizesi konuşmalar, Özgürlüğe Kaçışım, Köle Olmayacağız, Tarihe Tanıklığım, İslami Yeniden Doğuşun Sorunları ve diğer eserleri incelemek üzere ele alınmıştır. Araştırma doküman incelemesine dayalı nitel yöntemle gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerin çözümlenmesinde tümevarım analiz yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda affetmek, barış, besmele, birlik olma, biz, Bosna, Cumhuriyet, çalışmak, demokrasi, nitelikli insan, ordu, özgürlük, seçim, tarih vb. değer bulgulanmıştır. Bu değerlerin günümüze yansımaları ele alınmış ve mevcut değer algılarımızla karşılaştırılması yapılmıştır.

Sonuç olarak eserlere yansımış unutulmuş veya önemsenmeyen birçok değer bugünkü eğitim sisteminde kullanılabileceği, gençlere, topluma, özellikle de siyasi liderlere rehberlik edecek mahiyette olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Değer, değerler eğitimi, Aliya İzzetbegoviç

Uluslararası Hukukta Savaş Suçu Açısından Bosna Savaşı ve Tecavüz

Laman SULEYMANLI

Karim ASGHARI

Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, Türkiye

Uluslararası Savaş Hukuku, yani Lahey ve Cenevre Antlaşmaları, savaşta kadına karşı işlenebilecek suçlar konusunda sessiz kalmıştı. Yine, kadınlara karşı işlenen cinsel suçlar 1.ve 2. Dünya Savaşından sonra kurulan mahkemelere taşımadığı için, bu özel mahkemeler cinsel suçlar konusunda sessiz kalmıştı. Birleşmiş Milletler (BM) kadına yönelik şiddeti; “İster toplumsal isterse özel yaşamda meydana gelsin, kadınlarda fiziksel, cinsel, psikolojik zarar ve bozukluğa neden olan ya da olabilecek cinsiyet ayrımcılığına dayalı her türlü eylem, ya da bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma” şeklinde tanımlamakta, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW) kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti, “bir kadına sırf kadın olduğu için yöneltilen ya da oransız bir şekilde kadınları etkileyen şiddet” olarak tarif etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü de kadın ve kız çocuklarına yönelik şiddeti büyük ve öncelikli bir halk sağlığı ve insan hakları problemi olarak ele almaktadır.

Yugoslavya’da etnik milliyetçiliğin yükselişine bağlı olarak yaşanan sistematik tecavüzler, savaşın en yıkıcı unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmıştır. Bosna Savaşı’ndaki (1992-1995) kitlesel tecavüzler ile milliyetçilik odaklı etnik temizlik olayları arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Yugoslavya’nın dağılmasını takiben ortaya çıkan ulus inşa sürecinde ve buna eşlik eden çatışmalarda milliyetçi anlayış ile cinsiyetçi uygulamalar iç içe geçmiş, kadınlar önemli ölçüde cinsel, fiziksel ve psikolojik saldırılara maruz kalmıştır. Bosna Savaşında yaşanan olaylar şüphesiz tarihteki ilk sistematik tecavüz örneği değildir. Ancak Bosna’yı diğer örneklerden farklılaştıran unsur, savaş tecavüzlerinin cinsiyetçi boyutunun ilk defa uluslararası kamuoyunda yankı bulmasını sağlayacak şekilde raporlanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Savaş suçu, Bosna savaşı, Tecavüz, Kadın

Şuara Tezkirelerine Göre Bosnalı Şairler

Meheddin İSPİR

Erzurum Teknik Üniversitesi, Erzurum/Türkiye

Bosna-Hersek Fatih Sultan Mehmet döneminde 1463 tarihinde fethedilmiştir. Fetihden sonra Bosna'da sosyal, ekonomi, eğitim, kültürel ve edebi alanda pek çok değişiklik olmuştur. Bosna-Hersek 1585 yılına kadar bir sancak beyliği iken daha sonra eyalet olmuştur. Bu eyalet 1878 yılına kadar Osmanlı'nın idaresinde kalmıştır.

Bosna-Hersek Klasik Türk Edebiyatının önemli merkezlerinden biridir. Fatih Sultan Mehmed devrinde Osmanlı Devleti'nin bir parçası haline gelen Bosna, Osmanlı yönetimi boyunca devlete askeri, ilmi ve edebi alanlarında önemli katkılarda bulunmuş, Bosna kökenli pek çok kişi devlete hizmet etme şerefine ulaşmıştır. Bu arada, edebi alanda da pek çok değerli şair yetişmiştir. Bu şairlerden mürettep divan sahibi olanların yanında mesnevi nazım şekliyle değişik türlerde eser veren şairler de yetişmiştir. Kaynaklar Türk Edebiyatı'nın Bosna'da 15. yüzyılda başladığını ve sonraki yüzyıllarda gelişerek devam ettiğini göstermektedir. Bu dönemde, Derviş Yakup Paşa, Mostarlı Ziyai, Vusuli, Sabuhi, Ali Alaaddin, Sükkeri, Abdullah Mahir, Sabit gibi şairler yetişmiştir.

Klasik Türk edebiyatında 16. yüzyılda yazılmaya başlayan ve daha sonraki yüzyıllarda devam eden Şuara Tezkireleri bu edebiyatının en önemli biyografi kaynaklarıdır. Şuara tezkirelerinde şairlerin doğum ve ölüm tarihleri, doğum ve ölüm yerleri, yetiştikleri çevre, aldıkları eğitim, aileleri, hocaları, mensup oldukları mezhep ya da tarikat, şiir özellikleri ve şiirlerinden örnekler gibi değerli bilgiler yer almaktadır. Bu kaynakların taranarak Bosnalı şairlerin tespit edilmesi, Bosna'nın Türk edebiyatına katkısı bakımından önem arz etmektedir. Bu şairlerden bir kısmı Boşnak asıllı bir kısmı ise Boşnak asıllı olmamakla birlikte Boşnak'ta yetişen veya ömrünü Boşnak'ta geçiren şairlerdir.

Bu çalışmada, Bosna'da doğan veya bir şekilde hayatı Bosna'da geçen şairler, Şuara tezkirelerinden hareketle tespit edildi. Tezkirelerden hareketle bu şairler hakkında bilgi verildi. Tezkirelerde verilen bilgiler karşılaştırılarak benzer ve farklı bilgiler değerlendirmeye alındı.

Anahtar Kelimeler: Şuara tezkireleri, Bosna, Divan, Şair, Şiir

Twenty –Six Year of Independence of Bosnia and Herzegovina: The Economics of Early Transition and How to go further?

Mehmed GANIC

International University of Sarajevo, Sarajevo/Bosnia-Herzegovina

Sead OMERHODZIĆ

University of Tuzla, Tuzla/Bosnia-Herzegovina

This paper explores current level of income convergence of Bosnia and Herzegovina before and after its independence and attempts to spell out its main economic accomplishments. Besides, this paper discusses the efforts to transform Bosnia and Herzegovina from a war torn country with a functional market oriented economy and various attempts to conduct market reforms. The findings of this paper provide a comprehensive insight into the challenges of Post-Dayton recovery faced by Bosnia and Herzegovina that was affected by war and aggression, and also affected by a significant depletion of economic capital. After thorough analysis this paper holds that although Bosnia and Herzegovina closed income gap to neighboring countries, there is a lack of significant private sector's potential in promoting economic growth, a lack of market competition, and better integration into the global supply chain which inhibit Bosnia and Herzegovina's progress towards the future.

Keywords: The Post- Dayton economy, Bosnia and Herzegovina, income convergence, transition countries

Aliya İzzetbegoviç Düşüncesinde Peygamber Tasavvuru

Mehmet DİNÇOĞLU

Muş Alparslan Üniversitesi, Muş/Türkiye

İnsanlık tarihinde topluma mal olmuş, birçok entelektüel, düşünür, özgürlük mücadelecisi, siyasetçi, lider ve mensup olduğu topluma öncülük etmiş şahsiyetler olagelmıştır. Bu vasıflardan daha fazlasına sahip ve tarihe mal olan düşünürlerden biri de Bosna Hersek Federal Cumhuriyeti Devlet Başkanlığına kadar yükselen, Bosna hersek ile özdeşleşmiş, çok yakın bir tarih olan 19 Ekim 2003'te vefat eden bilge adam Aliya İzzetbegoviç'tir. Onun İslam düşünce tarihindeki katkısı söylemleri ile birlikte, eserleri ile de inkâr edilemez. Batı Düşüncesinin Temelleri ve İslam (İki Kutuplu Birlik) olmak üzere iki bölümden oluşan *Doğu ve Batı Arasında İslam* adlı eserinde, Hz. Muhammed'in şahsında İslam'ı, Hz. Musa ve İsa'nın şahsında Yahudilik ve Hristiyanlık ile karşılaştırır. Bu karşılaştırmalarda diğer din mensuplarının, teorik ve pratikte, manevi ve dünyevi işlerde düştükleri çelişkilere dikkat çekerek, İslam'ın bunlar arasındaki konumunu ve işlevselliğini tespit etmeye çalışır.

Aliya'ya göre İslam, ne saf ruhanî, ne de materyalist bir hayat sunar. Ona göre İslam, insan ve hayatın gerçekleri ile örtüşen, yaşam tarzındaki hem ruhani, hem de dünyevi payını karşılayan bir dindir. İslam'ın manevi ve maddi sunularını bizzat hayatta bir yaşam tarzı haline getiren de Kur'an'ın tebliğcisi Hz. Muhammed'dir. Çünkü Hz. Muhammed, Kur'an'ın ve İslam'ın yaşam tarzıdır. Hatta Aliya Hz. Peygamberi ve onun hayat tarzını, Kur'an'ın tefsiri olarak görür. Aliya'nın Hz. Peygamberi hem zahit, hem de sosyal ve hukuki düzeni sağlayan dünyevi kişiliğini bir arada hayatın pratiğinde temel olarak görmesi, onun peygamber tasavvuru ile ilgili tespitlerinin önemini göstermektedir.

Bu bildiride, Aliya'nın söylem ve düşüncelerinden hareketle onun İslam peygamberi ile ilgili tespitleri ve onun düşüncesindeki peygamber tasavvurunun tahlili yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aliya, İnsan, Hayat, Peygamber tasavvuru, İslam Peygamberi.

Aliye İzzetbegović'in "Doğu ile Batı Arasında İslam" Eserinde Dinle Ahlakın Felsefi Bağlılığı

Mehmet RZAYEV

Abbas AHMEDOV

Baqır BABAYEV

Nahçıvan Devlet Üniversitesi, Nahçıvan/Azərbaycan

Aliye İzzetbegović (8 Ağustos 1925-19 Ekim 2003), "Bilge Kral" (1) olarak bilinen Bosna-Hersek'in (1990-1996) ilk Cumhurbaşkanı "İslam'a layık bir aile ortamında doğdu ve büyüdü(2)". TOKTAŞ: 2016,9). Onun düşüncelerini anlamının doğru yolu, eserlerini okumak ve çalışmaktır. "Özgürlüğe Kaçış / Zindandan Notlar", "İslam Deklarasyonu", "Doğu ile Batı arasındaki İslam" her zaman dünyayı farklı şekilde anlamamıza yardımcı olur. Doğu ve Batı'daki İslam kitaplarında İslam'ın farklı bir görünümü var. "Bugünkü uygarlığın şekillenmesinde İslam'ın rolünü araştırdığı çalışmanın girişindedir" (İzzetbegović: 2013,11). Eserin bilimsel ve sanatsal değeri çok önemlidir. "O, Avrupa İslamının Ali Şeriatı olarak adlandırılır. O İslami değerlerin ve Batı'nın İslam'ı nasıl görebileceğine dair değerli bilgilere sahiptir.

Burda söylenen göre, "İslam bir düşünüş tarzı olmaktan ziyade, yaşayış tarzıdır" (1). Onunla insan Yaraticısını anlar ve görür. Bu da ona iman ve inanç verir. Çünkü insan da bir şeyler yaratmak istiyor. Onu Tanrıya bağlayan şey budur. Yüce Allah, dünyadaki her şeyi yarattı ve insana hizmet etmesi için yönlendirdi. İnsan sonunda Tanrıya hizmet etmelidir. İnsanlığın felsefesi, dinin ve ahlakın uyum içinde olmasıdır. Ahlak hümanizm için çağrıda bulunur ve tüm topluma adil ve merhametli olmasını söyler. "Her şey insana hizmet eder ve insan da Allah'a hizmet etmelidir. Hümanizmin anlamı bu olmalı "(1). Ahlak, insana Allah karşısında, Kuran'da ve toplumda görevlerini ve ahlaklı insan dine doğru gider. Din, insanı dünyaya bağlanmaktan kurtarır, inkarlıktan uzaklaştırır, imanını ve takvasını artırır. Allah'a ve onun yarattıklarına - doğaya ve topluma olan sevgi ve saygıyı aşılar. İnsan da hayatında kendisini kutsal olan Allah'a, İslam'a teslim eder. İnsan, ruhunu temiz tutmalı ve kirletmemelidir. Bu, Allah'tan ona gelen bir emirdir. Yüce Allah'a şükür etmektir.

Anahtar Kelimeler: Aliye İzzetbegović, yaşam tarzı, Allah'a hizmet, din, ahlak

Bir Modern Çağ Tragedyası: Bosna Şarkısı

Metin AKYÜZ

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu/Türkiye

Sanatçılar ve sanat eserleri yaşadıkları çağa tanıklık ederler. Bu tanıklık bütün insanlığın vicdanını yansıtmak zorundadır. Zaman içinde doğrudan insanın vicdanına yönelen türler ortaya çıkmıştır. Tragedya ilk çağlardan beri insanlığın içine sürüklendiği acıları yansıtan bir tür olarak yer almaktadır. Tragedya hayatın acılarına tanıklık ettiği kadar o acıların tekrarlanmaması için de çaba gösterir. Tür olarak, tragedya çağ kapanmış gibi görünse de hayat tüm gerçekliğiyle yeni tragedyalara yaşatmaya devam etmektedir. Bu tragedyalardan birisi de yirminci asrın sonunda Bosna’da yaşandı. Bu tragedya tanıklık eden birçok sanatçı oldu. Bunlardan birisi de Nihat Kınıkoğlu’dur. Kınıkoğlu, yaşananların tanıklığını Bosna Şarkısı adlı tiyatro eseriyle yapmıştır. Bu çalışmada Bosna Şarkısı adlı tiyatro eseri Raymond Williams’ın geliştirmiş olduğu “Modern trajedi” kuramı doğrultusunda incelenmiştir. Williams, Aristoteles’ten beri farklı biçimlerde tanımlanan tragedyanın kapsamını genişletmiştir. O trajediyi edebi bir tür olarak değil, tarihsel ve bireysel deneyimleri karşılayan bir kavram olarak görür. İnsanların mutluluğu adına gelecek inancının yitirilmesi ve geçmişte elde edilmiş olan kazanımların yok edilmesiyle ortaya çıkan mutsuzluğa odaklanmaktadır. Williams’a göre yirminci asır, yaşadığı mutsuzluklar bakımından modern bir trajedi çağını yansıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Bosna Şarkısı adlı eser de klasik bir diriliş ve umut dolu bir protestoya yönelmesi bakımından modern bir trajedi özelliği göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tragedya, Modern Trajedi, Bosna Şarkısı, Nihat Kınıkoğlu, Bosna Savaşı

Bosnian Cultural Heritage of Ottoman Empire: Quantitative Analysis of Sevdah

Mojmir SABOLOVIC

Czech Technical University, Prague/ Czech Republic

The purpose of the study is to explore possibilities of non-parametric method Math Gnostics in quantitative analysis of unique musical shape developed during the Ottoman Period in Bosnia and Hercegovina and other Balkan countries. Its merges together Sephardic, European, and Oriental elements, namely Makam, minor modes, and minor sounding, melancholic intervals. History starts in the 15. Century and constantly evolving by eclecticism till nowadays. The aim of the study is to identify significant tonal, rhythmical, and harmonic patterns using methods of Gnostic Theory of Individual Uncertain Data. Fundamental principles come from second thermodynamic law and Entropy. Estimating and quantifying of Local and Global distribution functions was used for hypothesis testing. In gnostic cycle are identified two phases – quantification and estimation. Two composition laws for irrelevances fits to these phases. Normalized and non-normalized with corresponding modulus. The advantage of Gnostics functions is unlimited flexibility enabling its application to revealing all details of the sample's distribution. The Gnostic methods used on chord-based and scale-based frameworks, both algebraic and geometric, discrete and continuous. Results shows that Math Gnostics is able to identify the musical patterns with higher significance then standard statistical methods. The results of the study will be used in prospective exploratory study comparing the traditional musical shapes in other Balkan countries.

Keywords: Sevdah, Math Gnostic, Entropy

Dinlerin Diyalektiği Olarak İslam

Muhammet AYDIN

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane/Türkiye

Ali İzzetbegoviç eserlerinde İlahi dinlerin birbirleriyle diyalektik ilişkisinden söz eder. Söz konusu bu ilişkinin dinlerin tarihsel kurumlaşmalarına ve doğalarına/karakterlerine etkilerinden bahseder. Nitekim İzzetbegoviç İslam tarihini iki kısma ayırır: Muhammed'den (a.s.) evvel ve sonra. Birincisinin ve onun bilhassa Yahudilikle Hıristiyanlığı içine alan son kısmını dikkate almadan ikicisini/asıl İslam tarihini tamamen anlamamanın mümkün olmadığını düşünmektedir. Düşünürümüze göre bu üç büyük dinin tarihi rolü pek büyüktür. İnsan onlar sayesinde tarihin merkezi olmuş ve dünyayı veya insanlığı bir bütün olarak görmeğe alışmıştır. Onların sayesinde insan dış ve iç hayatın, dış ve iç ilerlemenin büyüklüğünü, onların karşılıklı münasebetini ve sınırlarını öğrenmiştir. Bu etki o kadar açıktır ki, İzzetbegoviç'e göre Yahudilikle Hıristiyanlığın tarihteki başarı ve başarısızlığı insanlığın İslamî tecrübesini teşkil etmektedir. Diğer bir ifadeyle "Musa, İsa ve Muhammed aslında insani olan her şeyin teşekkül ettiği ezeli üç meyli tecessüm ettirmektedirler."

Dinler arasında Yahudilik dünyevi olanı temsil eder. Dünyevi cennet perspektifini vaad eden ve sonradan ortaya atılan bütün Yahudi teorileri bu temayülden ileri gelmiştir. Hz.İsa'nın zuhurundan evvel Yahudiler, geleceğini haber verdikleri Tanrı melekûtunu Hıristiyanlar gibi ahirette değil, bu dünyada bekliyordular. Hıristiyanlık ise insan ruhunu kendi kendine doğru yöneltmiştir. Hıristiyanlığa göre insanın meyli birbirine ters istikamette bölünmemelidir. İnsan hem kendi ruhuyla hem de dünyevi işlerle uğraşamaz.

İslam ise yüzünü dünyaya çevirmiş bir dindir. Hz. Muhammed mağaradan hayata/şehre dönmeğe mecburdu. Bu dönüşü olmasaydı hanif olarak kalacaktı. Fakat döndüğü için İslam'ın rasulü olmuştur. İslam mistik olarak başlamıştı, siyaset ve devlet fikri olarak devam etti. Din gerçekler dünyasına girerek İslam oldu.

Anahtar Kelimeler: İslam, Din, Yahudilik, Hıristiyanlık, Diyalektik, Dualizm, Peygamber, Tekamül

“Critical Analysis of Izetbegovic’s Socio-Political Thought”

Muhidin MULALIC

International University of Sarajevo, Sarajevo/Bosnia-Herzegovina

This paper aims to evaluate socio-political developments in the Muslim world by analyzing the thought of Alija Izetbegovic. The research analyzes Izetbegovic’s outstanding ideas on the challenges and predicaments in the Muslim world as a result of inadequate understanding of Islam, apathy of the Muslim masses and inconsistencies in positioning the Muslim world with the existing global world order. The research paper will comparatively analyze Izetbegovic’s ideas with those of other leading Muslim political thinkers such as Muhammad `Abduh, Muhammad Asad, Muhammad Iqbal, Syed Muhammad Naquib al-Attas, Seyyed Hossein Nasr and Isma’il Raji al-Faruqi. Being one of the most important European Muslim catalysts for the regeneration in the Muslim world, Izetbegovic’s ideas furthermore make a sense when they are compared and evaluated with conservatives, modernists and secularists revivalist movements in the Muslim world. Since they have proposed different ideas of how to impede the decline and return the Muslim world to the straight path it is important to identify the relevance and significance of proposed ideas. Thus, the paper aims to put in the perspective Izetbegovic’s regeneration program for the Muslim world that will eventually lead towards peace, unity, solidarity and above all socio-economic prosperity.

Keywords: *Izetbegovic; Socio-Political Thought; Muslim Revival; Muslim Political Thought*

Mesîhî'de Doğal Söyleyiş

Murat KEKLİK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van/Türkiye

Osmanlı İmparatorluğu beş yüz yıla yakın bir süre boyunca Balkanları hâkimiyeti altında bulundurmuştur. Osmanlının Balkanlardaki en önemli kültür merkezlerinden biri de Bosna'dır. Balkanlarda yetişen 800 kadar divan şairinin kaynaklarda tespit edilebilen 128'i Bosna'da yetişmiş veya bulunmuştur. Bu şairlerden en önemlilerinden biri de 15. yüzyıl sonu 16. yüzyılın başında yaşamış olan Mesîhî'dir. Mesîhî Priştine'de doğmuştur. Rumeli ve İstanbul'da uzun süre yaşamıştır. Kendisine Bosna'da bir tımar verilmesi üzerine Bosna'ya yerleşmiş ve orada vefat etmiştir. Bir süre sipahilik yapan Mesîhî güzel yazı yazmada da ustadır. Derbeder bir yaşayışı olan Mesîhî, içki ve eğlenceden hoşlanan rint bir şairdir. Şairden bahseden kaynaklar Mesîhî'yi Ahmed Paşa ve Necâtî ile birlikte yüzyılın önde gelen şairleri arasında gösterirler. Mesîhî'nin şiirleri dil yapısı ve işlediği konular bakımından yaşadığı çağın ve bölgenin özelliklerini yansıtmaktadır. Şair lirizmi yakalamak için, yalın ve doğal anlatımdan büyük ölçüde yararlanmıştır. Bunun için de günlük dilin ve konuşulan dilin kalıplarına, alışılmış kullanımlarına büyük ölçüde başvurmuştur. Çalışmada Mesîhî'nin şiirlerinde Bosna'yla ilgili tespitleri ile Rumeli ve Bosna coğrafyasına ait halk söyleyişleri, konuşma dili unsurları incelenmiştir. Beytlere yansıyan günlük dil ve doğal söyleyiş özelliklerinden hareketle şairin yaşadığı dönemde Bosna ve çevresindeki Türk varlığının ne derece köklü olduğunun gösterilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bosna, Mesîhî, doğal söyleyiş, beyit

Bir Siyasetçi ve Hukukçu gözüyle İslam Hukuku (Aliya İzzetBegoviç Örneği)

Murat POLAT

Amasya Üniversitesi, Amasya/Türkiye

Aliya İzzetbegoviç, İslam dünyasının Batı yakasında 20. asrın yetiştirdiği ender şahsiyetlerden birisidir. Pek çok konuda orijinal ve modern fikirleri olduğu gibi, İslam hukukunda da orijinal ve modern fikirleri mevcuttur. Her ne kadar İslam hukukuna dair müstakil bir eseri olmasa da yazdığı eserler bu hukuka dair pek çok bilgiyi ihtiva etmektedir. Konuyu birer örnekle müşahhas hale getirmek gerekirse, İbadetlerle ilgili olarak yazar, bir eserinde yoksulluk ile fakirlik kavramının ne olduğuna değinmiş, aralarındaki farkı belirtmiş, sonuçta zekâtın ilk olarak herkesi en azından asgari geçim standardı olan fakirlik düzeyine ulaştırmak gibi bir fonksiyonunun olduğunu ileri sürmüştür.

Yazarın muamelatla ilgili görüşlerine İslam'daki poligami olgusu örnek olarak zikredilebilir. Zira bu konu çoğu zaman İslam dışındaki dünya tarafından endişeyle izlenmiştir. Poligamiye karşı çıkanlar poligamiyle içi içe yaşamaktadırlar. Görünüşte monogami olan Avrupa, gerçekte gizli bir poligami örneği yansıtmaktadır. Evli olan her bin erkekte sadece bir tanesinin evlilikteki iffetlilik sözünü yerine getirebilmesi bu gerçeği ortaya koymaktadır. İslam ise, zinayı kesin olarak yasaklamak ve Avrupalı bir gizli poligami gerçeğini bertaraf etmek için poligamiye cevaz vermiştir. Ayrıca Allah, insan neslini bir erkek ve bir kadından yarattığına göre İslam'da tek eşle evliliğin doğal bir aile biçimi olduğu iddia edilebilir.

Yazarın Ukubat'la ilgili görüşlerine de İslam'daki cezaların insani olması örneği verilebilir. Yazara göre, insanın şahsiyetini alçaltan, herhangi bir muameleye tabi kılan ve onu eşyayla bir tutan her şey gayri insanîdir. Keza insanı mükellefiyetten muaf tutmak da gayri insanîdir. Çünkü insanlık mefhumu muafiyet değil, mükellefiyeti gerektirir. Nitekim Allah insana iki seçenek vermekle ve onu ağır cezalarla tehdit etmekle bu gerçeği en açık bir şekilde ifade etmiştir. Bu itibarla insanın yaptıklarından mesul olduğunu tespit etmek ve ona bu yüzden ceza öngörmek insanî; ondan irtikâp ettiği suçtan dolayı pişmanlığını ve mevcut tutumunu değiştirmesini istemek ve ona ceza öngörmemek ise gayri insanî bir olaydır. Bu tebliğ örneklerde de olduğu gibi İzzetbegoviç'in, İslam hukukunun ana konuları olan ibadat, muamelat ve ukubata dair orijinal fikirlerini yazdığı eserler bağlamında ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aliya İzzetbegoviç, İslam Hukuku, İbadat, Muamelat, Ukubat, Siyaset, Hukuk

Derviş ve Ölüm: Bosna'da Osmanlılık İzleri

Mustafa AYYILDIZ

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane/Türkiye

Kimlik sorunsalı yazar ve şairlerin eserlerinde odak kavramlardan birisidir. İnsanı ve toplumu bütün yönleriyle kuşatarak anlatan roman ise, kendi yapısal sınırları içerisinde kimlik meselesini çeşitli yönleriyle ele alan bir türdür. Özellikle Bosna gibi, tarihin çeşitli evrelerinde farklı yönetim ve ülkelerin egemenliğinde bulunmuş bir ülkenin kimlik meselesi de farklı disiplinlerce ele alındığı gibi, edebi eserlerin ilgisinden de uzak kalmamıştır. Mehmet Selimoviç'in yazmış olduğu Derviş ve Ölüm eseri, Osmanlılık kimliğinin, Bosna halkı üzerindeki etkilerini metne taşıyan bir metindir.

1966 yılında kaleme alınan romanın olayları, Osmanlı hakimiyetindeki Saraybosna'da geçmektedir. Eser, ayetler ve özlü sözlerle başlayan on altı bölümden oluşmaktadır. Otobiyografik esinlerle yazılan anlatı, başkişi Ahmed Nureddin'in dervişlik kimliğinden yola çıkarak içsel sorgulamaları üzerine kurgulanır. Kardeşinin öldürülmesiyle tasavvufi kişiliğinden uzaklaşmak mecburiyetinde kalan karakter, haksızlıklar karşısında mücadeleye başlar. Fakat dönemin güçlülere onun da idam fermanını yayınlarlar.

Bu çalışmada Bosna özelinde, bir ülkede yaşanan sosyal ve siyasal etkilerin, insan psikolojisinde meydana getirdiği travmalar, Ahmed Nureddin karakteri merkezinde ele alınacaktır. Bu çerçevede Osmanlı egemenliğinin zayıfladığı Balkan coğrafyasında yaşanan olaylar da gözden geçirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Derviş ve Ölüm, Osmanlı, Bosna, kimlik

Aliya İzzetbegoviç'in *Doğu ve Batı Arasında İslam* Eserinde Edebî ve Sanatsal Göndermeler

Mustafa Zeki ÇIRAKLI

Öznur YEMEZ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/Türkiye

Bu çalışma, Aliya İzzetbegoviç'in *Doğu ve Batı Arasında İslam* eserinde edebî ve sanatsal göndermeleri ele almaktadır. Aliya İzzetbegoviç, uzun zamandır süregelen ve sonu kestirilemeyen ideolojik çatışma ve felsefi tartışmaların odağında, birer mefkûre ufku olarak Doğu ve Batı arasında İslam'ın yerini göstermeye çalışır. Robin Woodsworth Carisen'in tabiriyle, İslam'ı, hem gerçeklikle sınanmış hem de öz yaşam imbiğinde damıtılmış fikirleriyle bu iki kutup arasında, evrensel ve estetik boyutlarıyla ortaya koyar. Böylece İslam, Doğu ve Batı'yı tekâmül ettirici, onları bütünleyerek, insanlık tecrübesini bir üst merhaleye taşıyıcı, çatışmacı değil tamamlayıcı özelliğiyle yansıtılmış olur. İzzetbegoviç eserinde, Darwin'den Michelangelo'ya, Marks'tan İsa'ya, Davud'tan Muhammed'e, materyalizmden sanata, kültür ve uygarlığın dram ile ütopya geriliminde yaşanan hayat düalizmini irdeleyerek İslam'ın bu düalizmi aşmada getirebileceği özgün ve özgül değere işaret eder. Alet yapan insandan resim yapan ve dans eden insana uzanan insanlık hikâyesini sanat (ve edebiyat-mitos) fenomeni üzerinden irdeleyen İzzetbegoviç, Bergson'un *Ahlak ve Dinin İki Kaynağı*'nda yaptığı gibi, ahlâkın toplumsal-işlevsel ve bireysel-salt/saf ahlak boyutlarına dikkat çeker. Bilge Kral, İslam'ı hayata nüfuz etmiş bir olgu olarak tasavvur eder ve onu salt din ile salt dünya boyutlarına indirgemeyi yadsır. Saf dinin ve saf materyalizmin imkânsızlığını tartışırken, sanat ve edebiyattan verdiği örneklerle İslam'ın hayatı ıskalamayan yanına özellikle vurgu yapar. Dolayısıyla, İzzetbegoviç'in bu çalışmasının temel özelliği dışlayıcı bir yöntem yerine daha diyalektik ve sentezci bir yaklaşım sergilemesi ve Doğu ve Batı irfanını şekillendiren mitoslardan yararlanmasıdır. Gerek antik dönem Doğu mitleri, gerekse Batılı mitoslar, İzzetbegoviç'in fikir ve izah dünyasında başvurduğu kaynaklardandır. Edebiyatın unutulmaz alegorileri kadar sanatın, özellikle resim, heykel ve müziğin bize öğrettiği hikmetleri de kullanan İzzetbegoviç, İslam'ın Doğu ve Batı arasındaki yerini imlerken tevhit perspektifini kaybetmeden evrensel bir dil kurmayı başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aliya İzzetbegoviç, Doğu & Batı, sanat, din, edebiyat

Masumiyetin Ölümü: İngiliz Şiirinde Bosna Savaşı'nın Çocuk Kurbanları

Mümin HAKKIOĞLU

Çağlayan DOĞAN

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane/Türkiye

1992-1995 yılları arasında, binlercesi çocuk olmak üzere yüz binlerce insanın yaşamını yitirmesine, çeşitli şekillerde ve boyutlarda yaralanmasına ve daha fazlasının yurdundan edilmesine neden olan Bosna Savaşı'nın en ürkütücü yanlarından biri de çocukların yitip giden hayatları ve yaşadıkları travmalar olmuştur. Dünya edebiyatında; öldürülmüş, yaralanmış, toplama kamplarına tutsak edilmiş, istismara uğramış, ailelerinden koparılmış bu çocukları ve tanık olduklarını ele alan birçok eser verilmiştir. *The Independent's Series Bosnia Poems*'i [Independent Serisi Bosna Şiirleri] saymazsak, İngiliz edebiyatında konuya ilişkin ilk büyük çalışma, farklı ülke şairlerinin Bosna Savaşı'na yönelik tepkilerini bir araya toplayan 1993 tarihli *Klaonica: Poems for Bosnia* [Kalonica: Bosna Şiirleri] adlı seçkidir. Savaş sonrası yayımlanan ardıllarının tersine şiddet sürerken okurlarıyla buluşan ve Bosna-Hersek'in yaralı ve yorgun insanlarına adanan toplam yüz on üç şiirin yer aldığı kitapta tanınmış birçok İngiliz şairin de şiirleri bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, sözü edilen savaştaki çocuk kurbanların İngiliz şiirinde nasıl yankı bulduğunu ortaya koymaktır. Çalışmamız, İngiliz şairlerin *Klaonica: Poems for Bosnia*'deki çocukları merkeze alan şiirleriyle sınırlandırılmıştır. Genel olarak, Bosna Savaşı ile ilgili bilgileri yazılı ve görsel basındaki haberlere dayanan bu şairlerin, tarafsız kalma güdüsüyle olaylara ilişkin ayrıntıya inmedikleri, belirli bir etnisiteyi öne çıkaran ifadeler kullanmaktan olabildiğince kaçındıkları, şiddeti bir olaya indirgemeyi değil onu bir olgu olarak ele almayı seçtikleri görülmüştür. Temelde ise, çocukların simgelediği masumiyeti parçalayan savaşa ve aktörlerine yönelik eleştirileri ile insanlığın ortak vicdanını harekete geçirmeye çalıştıkları izlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş İngiliz Şiiri, Klaonica, Bosna Savaşı, çocuk kurbanlar

Argümantasyon Yoluyla Fikir İklimi Oluşturma: Aliya İzzet Begoviç Örneği

Neva DOĞAN

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane/Türkiye

Aliya İzzet Begoviç, dünya çapında, özellikle de İslam dünyasında kitleleri etkilemeyi başarmış bir devlet adamı, düşünür ve bilgedir. Bu etkinin altında zemini ve kanıtları ziyadesiyle kuvvetli hükümler yatmaktadır. Retoriğinin güçlü olması, söylemlerini tutarlı mantık çerçevelerine oturtması ve iddialarındaki kuvvetli temeller, Begoviç'i herhangi bir devlet adamı olmaktan çıkarmış; bir düşünür, bir hatip ve fikirleri üzerinde konuşulan bir öncü yapmıştır. O, kitlelere yalnızca eylemleriyle değil, düşünce ve söylemlerini oluşturan diliyle de öncülük etmiş ve İslam dünyasında bir fikir iklimi oluşturmuştur. Begoviç'in halkıyla ve tüm milletlerle kurduğu iletişim ve tesis ettiği düşünce dünyası, hiç şüphesiz kullandığı dil ve sahip olduğu retorik gücü sayesinde gerçekleşmiştir.

Argümantasyon Kuramı İngiliz filozof Stephen Toulmin tarafından 1958 yılında ortaya koyulmuş, içerisinde informal mantık ve retorik öğeleri içeren bir ikna kuramıdır. Ona göre argüman üretirken kullanılan dil, sebepler, kanıtlar ya da mantıksal tesis aracılığıyla dinleyici tarafından desteklendiği ölçüde başarılı ya da başarısız sayılır. Kurama göre, bir kimse tarafından ortaya atılan her hüküm (claim), belli verilere (data), zemine (ground), güvencelere (warrant) ve kanıtlara (support) dayalıdır. İddiaları ikna edici ve etkileyici yapan tüm bu unsurlardır. Çalışmada, Aliya İzzet Begoviç'in *İslam Deklarasyonu* eserindeki İslam, İslam toplumu, Müslüman kardeşliği, İslam'da mülkiyet, eğitim, bağımsızlık, kadın ve aile hakkındaki hükümleri Argümantasyon Kuramı bağlamında içerik analizi yöntemiyle ele alınacaktır. Bu incelemenin önemi, Begoviç'in yarattığı fikir iklimini oluşturan hükümlerinin ilk kez Argümantasyon Kuramı bağlamında ele alınmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Argümantasyon Kuramı, Aliya İzzetbegoviç, İslam Deklarasyonu

Post-war Generations' Awareness and Knowledge of the Life and Works of Alija Izetbegović

Nudzejma OBRALIC

International University of Sarajevo, Sarajevo/Bosnia-Herzegovina

The life and works of Alija Izetbegović are world-wide famous. He was an activist, philosopher and the first president of Bosnia and Herzegovina. He is the author of two famous books 'Islam Between East and West' and 'the Islamic Declaration'. His studies and works have been studied all over the globe. Yet, it also the fact that young generations in the Canton of Sarajevo have very little knowledge on his life and works. The purpose of the study is to explore how much young generations born after 1992 know and how much they are aware of the life and works of Alija Izetbegović. The study will be conducted among young Bosnian citizens born after 1992 who live in the Canton of Sarajevo. The study is a qualitative research. The researcher will design a semi-structured interview. The semi-interview will be designed according to the theoretical framework founded in the literature review. It will be designed in a way a respondent will answer to open-ended questions. It might be formatted for an individual and small groups as well. The interviews will be conducted among 25 (N=25) young citizens. The interview will last for 30 minutes most. Beside conduction interviews, the researchers will use the opportunity and gather field notes on observations made on the spot. We will use the analytical strategy in order to analyze the data by formatting analytical categories, using coding guide and quantifying results, and finally looking for the in-depth individual cases and their unique responses and presenting them in the results. Apart from the general aim of acquiring scientific knowledge about the subject, the research will also provide suggestions to be implemented so that young generations born after 1992 will learn more about the life and works of Alija Izetbegović.

Keywords: Alija Izetbegović, post-war generations, the Islamic Declaration

Aliya İzzetbegoviç'in Düşünce Dünyasında Kur'an

Numan ÇAKIR

Bayburt Üniversitesi, Bayburt/Türkiye

Aliya İzzetbegoviç (1925-2003), Bosna-Hersek'in bağımsızlık savaşına öncülük eden bir siyaset adamı olarak tanınmakla birlikte, yirminci yüzyıl Avrupa'sındaki önemli Müslüman düşünürlerden biridir. Onun düşünce dünyasında Kur'an, merkezi bir yer tutmaktadır. Ele aldığı konuları Kur'an ışığında değerlendirmesi, bu durumun açık göstergesidir. O, eserlerinde Kur'an'ın nasıl bir kitap olduğu, günümüzde Müslümanların nazarında Kur'an'ın vaziyeti, onun nasıl okunacağı, evrenselliği, gayr-i müslimlerin onun hakkındaki övgüleri vb. Kur'an'la alakalı birçok meseleyi kendine mahsus bakış açısıyla ele alıp incelemiştir. Onun Kur'an'la ilgili düşünceleri, orjinal ve ufuk açıcı niteliktedir. Bir düşünür olarak onun Kur'an'a dair düşüncelerini bizim için önemli kılan da bu noktadır.

O, Kur'an'ın edebiyat değil; hayat olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla ona göre, Kur'an'a bir düşünce tarzı değil; bir yaşama tarzı olarak bakılmalıdır. Kur'an'ın yegâne tefsiri ise, hayat olabilir ve Hz. Peygamber'in hayatı tam olarak budur.

Ona göre, Kur'an okurken onun bir bütün olduğu akılda tutulmalıdır. Zira bağlamından koparılmış her ayet, hakikatin sadece bir parçasıdır. Kur'an bir bütün olarak değerlendirilirse tam hakikati ifade eder. Ayrıca Kur'an'ın aydınlığını keşfetmek için periyodik ve devamlı olarak okunmalıdır. Kur'an'ı her okuyuşumuz ondan yeni şey keşfetmemizi sağlar. Çünkü Kur'an aynı kalsa da, biz, bizim şahsi şartlarımız ve yaşadığımız dünya değişmiştir.

Ona göre, Müslümanların kalkınması ve yükselmesi, Kur'an'ın öncelenmesiyle başlamıştır. Müslümanların İslam'ı terk etmesi, Kur'an üzerinden açıkça takip edilebilir. Müslümanların gerileme döneminde Kur'an kanun otoritesini kaybedip kutsala dönüşmüş, Kur'an'ın araştırılmasında ve yorumlanmasında bilgeliğin yerini kılı kırk yaran yorumlar, büyük fikirlerin yerini okuma becerileri almıştır.

Bu bildiride İzzetbegoviç'in kitaplarında ve konuşmalarında Kur'an'la alakalı anlattığı şeyleri biraraya getirerek onun düşünce dünyasında Kur'an'ın yerini ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İzzetbegoviç, Kur'an'ın Mahiyeti, Kur'an'ı Okuma ve Anlama, Evrenselliği

Savaş Sonrası Dönemde Mostar'da Entegrasyon Problemi

Özkan ÜNAL

Emniyet Teşkilatı, Ankara/Türkiye

Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesiyle birlikte 1992 yılının başlarında düzenlenen bağımsızlık referandumunun ardından Bosna Hersek etnik çatışmalara sahne olmuştur. Bu çatışmaların yaşandığı ve Boşnak halkın katledilip soykırıma uğradığı en önemli yerlerden birisi de ülkenin güney-batı kısmında yer alan, Hersek bölgesinin günümüzdeki başkenti Mostar şehridir. Yüzyıllar boyunca farklı etnik grupların bir arada yaşadığı tam anlamıyla bir hoşgörü şehri olan Mostar, ilki Sırp'lar ikincisi de Hırvatlar tarafından olmak üzere iki defa kuşatılmıştır. Bu kuşatmalarla birlikte büyük bir yıkıma uğrayan şehrin demografik yapısında da önemli değişimler olmuştur. Çatışmalardan önce şehrin nüfusu Boşnaklar, Sırp'lar ve Hırvatlar tarafından oluşturulurken çatışmalardan sonra Sırp nüfusu neredeyse sıfırlanmıştır. Diğer taraftan Mostar, Boşnaklar ve Hırvatların da birlikte yaşayamadığı bir şehir haline gelmiştir. Bugün aralarında herhangi bir fiziksel sınır olmamasına rağmen Boşnaklar şehrin doğu, Hırvatlar ise batı bölümünde yaşamakta ve şehrin üzerinde kurulu olduğu Neretva nehrini doğal sınır olarak kullanmaktadırlar. Bu bağlamda, aynı şehirde farklı hayatlar yaşayan Boşnaklar ve Hırvatların çok sınırlı olan iletişimleri ve savaş sonrası dönemde yaşanan entegrasyon problemleri bu çalışmanın ana temasını oluşturacaktır. Konuyu detaylı bir şekilde ele almak amacıyla Mostarlular'ın sosyal hayatından şehrin politik yapısına kadar her husus değerlendirilecek, ayrıca bu problemin ortadan kaldırılması için bulunulan ulusal ve uluslararası girişimler ve bunların halk üzerindeki etkilerine de değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mostar, Etnik Çatışma, Bölünmüş Şehirler, Bosna Savaşı

Aliya İzzetbegoviç'in Felsefesinde Entelektüel Özgürlük Düşüncesinin Esas Çizgileri

Raşad ASGEROV

Nicat MAMEDOV

Azərbaycan Ulusal Bilimler Akademisi, Bakü/Azərbaycan

İzzətbeqoviç həyatı, əsərləri, fəlsəfi düşüncəsiylə Şərqlə Qərb arasında önəmli yerə sahib olan özgür düşüncə sahibidir. Onun əsərlərini yalnız diqqətlə oxuduqdan sonra entellektual düşüncələri ilə yararlanmaq mümkündür. İzzətbeqoviçə görə insanı hər zaman ucaldan onun düşüncəsidir, ağıldır. İnsan həbsdə, zindanda olsa da onun düşüncəsi sərbəstdir, özgürdür. Çünki bu azadlıq hər şeydən öncə onun düşüncəsindən keçir, onun qəlbinin eşidilən, duyulan səsidir. Əgər düşünmürsənsə, düşünə bilmirsənsə azadlıqda gəzsən də aqlın, zehnin, düşüncən və qəlbin məhkum kimi həbsdədir, zindandan azad deyildir. Bu cür yaşamaq hər bir müsəlmana öyrədilməlidir. Lakin təəssüf ki, bunlar müsəlmanlara öyrədilmədiyi üçün müsəlman dünyası XX əsrin başlanğıcına qədər elə bil ki, qış yuxusunda yatıb kaldı. Uzun illər yatağından kalkamayan zəif, ölgün bir hastaya benzemişdir.

Düşüncəli insan cəsarətli olması ilə də özgürdür. O, düşüncəsiylə Allahın təbiətdəki yaratdıqları işerisində yüksəkde dayanmışdır. Odur ki, Allah da yaratdığı bütün dünyanı insanın ixtiyarına-hökmünə vermişdir. Amma bu insan dinli, imanlı və əxlaqlı olmalıdır. Yəni hər zaman onun düşüncəsinə hakim olan onun humanizmidir, xeyirxah niyyətləridir. Uca Rəbbimiz gündə beş dəfə səslənən Ezanla biz insanları necə xeyr əməllərə"- hayırlı işlər görməyə səsləyirsə, bizlər də düşüncəmizdə mütləq yalnızca "xeyr əməlləri-xeyr niyyətləri gəzdirməliyik, ədalətli olmağı yaşam tərzimizə çevirməliyik. İnsan onu məcburən etməməlidir, bunu könül həm də Allah rızası üçün etməlidir ki, insanların və Allahın sevgisinə layiq olsun, onu qazansın. "İyiliğe yönelik bir niyyət yoxsa qarşımızda ya bir diktatörlük ya da bir utopya vardır" demişdir. Allahın iradəsinə təslimiyyət insanın sakitcə tabe olmağı deyil, ağıl ilə dərk edərəkdən həyatı və iztirabı olduğu kimi qəbul etməsi, səbrli olmasıdır. Buradan da insanın nurla dolu huriyyəti başlayır.

Anahtar Kelimələr: Aliya İzzetbegoviç, İslâmî Yenilikçilik, Avropa İslâmı, İslâm Demokrasisi

Bosna Savaşında Alija Izetbegovic'in Dış Politikası

Recep ÇELİK

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane/Türkiye

Etnik yapısı dolayısıyla Bosna Hersek'in Yugoslavya sonrası bağımsızlık süreci kanlı bitmiştir. Bu süreçte Müslüman olarak devlet başkanı Alija İzetbegoviç Sırp ve Hırvatlarla karşı sıkıntılı bir dış politika yönetmek zorunda kalmıştı. Zira Sırpların ve Hırvatların kendilerine destek olabilecek Bosna'ya komşu anavatanlarının olması Bosna Müslümanlarını askeri açıdan aciz bırakmaktaydı. Krizin başından sonuna değin çözüm için birçok konferans toplanmıştır. Lizbon Konferansı ile başlayan bu dizi Dayton ile sona ermiştir. Alija siyasi geleceğinde ülkenin bölünmesine karşı çıkmış, bunun imkânsızlığını işleyerek bir arada yaşamayı savunmuştur. Owen-Stoltenberg görüşmelerinde Sırp-Hırvat ittifakıyla ülkesinin üçe bölünmesini engellemek için toplantıyı terk etmiştir. "Etnik arındırmayı" daha da artıracığından bahseden Alija, Bosna'daki etnik toplumların iç içe olduğunu belirterek aralarına "üç ayrı sınır yerleştirmenin" olanaksızlığını savunmuştu. Bir taraftan da ülkesine uygulanan silah ambargosunu kaldırmak için diplomasi yürüten İzetbegoviç Türkiye ile yakın temas kurmuş, AB'nin ambargonun kaldırılmayacağına ilişkin tavrını "ahlaki açıdan savunulamaz" görerek karşı çıkmıştı. Alija, Bosna'nın geleceğinde alınacak kararlar noktasında ülkesinin bütünlüğünü korumak adına Bosna-Hersek Başkanlık Konseyi ile zaman zaman ters düşmüştür. Hatta ülkenin kuzeybatısındaki Bihaç'ta Müslümanların özerklik ilanının anayasaya aykırı olduğunu belirterek halkın ve ordunun Müslüman birliğini kurmasını istemişti. Ülkesinde yaşanan trajediye son verebilmek için uluslararası barış görüşmelerine devam eden Alija, "barışın anahtarının" kendilerinde olmadığı söyleyerek NATO'yu müdahaleye davet etmişti. BM'de yaptığı konuşmada topraklarının ellerinden alındığını söyleyerek adalet istemişti. Alija İzetbegoviç, Bosna-Hersek cumhurbaşkanı olarak savaşın sona ermesinde ve bu savaştan Müslüman toplumun haklarını alarak çıkmasında çok yönlü bir diplomasi yürütmüştür. SDS, HDZ, Sırbistan ve Hırvatistan ile müzakerelerin yanı sıra AB, NATO, BM'yi göreve çağırarak, ABD'yi süper güç olarak sorumluluktan kaçamayacağını bildirmiştir. Dayton sonrası Saraybosna'daki Sırpların güvenliklerinin garanti altında olduğunu söyleyerek siyasetteki ahlakiliğini göstermiştir. Bu makalede Alija İzetbegoviç'in 3,5 yıl süren Bosna savaşı sürecindeki dış politikası incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bosna Savaşı, Owen-Stoltenberg Barış Planı, SDS ve Alija, NATO, Dayton Barış Antlaşması

Aliya İzzetbegoviç'in Yararcı Ahlak Eleştirisi

Salih YALIN

Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye

Antik çağdan günümüze ahlakın kaynağı konusunda farklı görüşleri olan birçok ekol ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda farklı düşünürler haz, menfaat (yarar), vicdan, vazife vb. kavramları ahlakın kaynağı olarak kabul etmişlerdir. Yararcı ahlakın kökenleri ilkçağ hazcılığına dayanmaktadır ve o Jeremy Bentham ve John Stuart Mill tarafından geliştirilen bir ahlak anlayışıdır. Bu anlayışa göre bir fiilin iyi olarak kabul edilmesinin ölçütü yarar sağlamasıdır. Ahlak düşüncesinde dini ve vazifeyi esas kabul eden İzzetbegoviç'e göre menfaat ve yarar kavramları ahlaka uygun değildir. Onun düşüncesine göre vazife ahlâkın, menfaat ise siyasetin temel kavramıdır. Vazife ve menfaat birbirine zıttır; vazife hiçbir zaman menfaatçi değildir, menfaatin ise ahlâkla alakası yoktur. Vazife-menfaat ikiliğinin kaldırılması ve ahlâkın yararlı şeylerin yapılmasına indirgenmesi ahlakı inkar etmek anlamına gelir. Yararcı ahlakın bakış açısıyla ahlâk, tümüyle sadece ince bir egoizmden, ferdin iyi anlaşılan menfaatinden başka bir şey değildir. Ahlâk, her durumda yararlı değildir, haksızlık veya yalanın faydalı olduğu birçok durumu pekâlâ tasavvur edebiliriz. Ahlâklı davranış bazen faydalı da olur, fakat bir davranışın ahlâka uygunluğu bu davranışın sonucu olan fayda ile asla açıklanamaz. Hakikî manada dürüst insan, gerektiğinde menfaatini düşünmeden fedakârlık prensibine sadık kalan kişidir. Yararcılık ahlâkını sırf akıl üzerine kurmak mümkündür; fakat feragat, fedakârlık ahlâkını, yani hakikî ahlâkı sırf akla dayandırmak imkânsızdır. İzzetbegoviç hakikî ahlâkı kişinin kendi menfaatine aykırı bile olsa bir davranışı yapması olarak tanımlar. O, toplumsal menfaat düşüncesini de kabul etmez. Gerçekte toplum kişisel menfaatleri karşılamanın özel bir şeklidir. Sözde umumi menfaat denilen şey bir şahsi menfaattir ve tıpkı onun gibi bencil ve gayri ahlakidir. Bu ahlak anlayışında: bir şey doğurduğu iyi veya kötü sonuçlara göre ahlaki veya gayri ahlakidir. Fakat hakikî ahlâk çoğunlukla neticelerle değil, niyetlerle ve nedenlerle ilgilenir.

Anahtar Kelimeler: İzzetbegoviç, Yararcı ahlak, Vazife, Toplumsal yarar

İnsani Müdahale ve Meşruluğu; Bosna Örneği

Selahattin ÖZBERK

Tuğçe ULUBAY

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş/Türkiye

İnsani Müdahale düşüncesi Haklı Savaş düşüncesinin bir uzantısıdır. İnsani Müdahale, insancıl hukukun en önemli kavramlarından birisini teşkil etmektedir. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın amacı uluslararası güvenliği ve barışı temin etmektir. Bu yüzden Birleşmiş Milletler Antlaşması uluslararası sorunların çözümünde barışçıl yolları esas almıştır. Sorunların çözümünde kuvvet kullanmayı ve şiddete başvurmayı ilke olarak yasaklamıştır. İnsani Müdahale bu ilkenin istisnası olarak ağır insan hakları ihlallerinin önlenmesi için gündeme getirilmektedir. İnsani müdahaleyi diğer müdahale tiplerinden ayıran temel unsur, bunun kuvvet kullanımını içermesidir. Müdahale kitlesel düzeydeki insan hakları ihlallerini engellemek ve sona erdirmek amacıyla gerçekleştirilmelidir. Birleşmiş Milletler kurucu anlaşması güç kullanmaya iki durumda imkân tanımaktadır. Bunlar kolektif müdahale ve meşru müdafaa halidir. Ayrıca BM Genel Kurulu, barışın tesisi konusunda veto yüzünden işlemez hale gelen Güvenlik Konseyi'nin yerine, BM'in temel amaçları arasında yer alan uluslararası barış ve güvenliği sağlamak adına karar ve önlemler alabileceğini kabul etmiştir. Bosna çatışmaları kendine has özelliklere sahiptir ve zaman içinde değişime uğrayarak farklı boyutlar kazanmıştır. Bosna Çatışmaları, 1990'da anlaşmazlığın baş göstermesinden 1995'te savaşın sona erdirilmesine kadar geçen sürede HIIK'in sınıflandırmasında tanımlanan bütün çatışma seviyelerinin aşama aşama yaşandığı çatışmalar biçiminde gelişmiştir. Bosna Hersek'te 1990'lı yılların başından itibaren insani müdahaleyi zorunlu kılacak kitlesel insan hakları ihlalleri meydana gelmiştir. Ve bu ihlaller ağırlaşarak devam etmiştir. Birleşmiş Milletler inisiyatifinde gerçekleştirilen müdahaleler geç yapılmış, yetersiz ve etkisiz kalmıştır. Bu müdahaleler Uluslararası İnsancıl Hukuk açısından meşru müdahalelerdir.

Anahtar Kelimeler: Haklı savaş, kriz, çatışma, katliam, insani müdahale, kolektif müdahale, meşru müdafaa, Koruma Gücü

Alija Izetbegovic: Natural Leadership Qualities and Approaches

Senad BUSATLIC

International University of Sarajevo, Sarajevo/Bosnia-Herzegovina

Semsudin PLOJOVIC

International University of Novi Pazar, Novi Pazar/Serbia

This research paper aims to evaluate natural leadership qualities and approaches of former president of Bosnia and Herzegovina, Mr. Alija Izetbegovic. The research analyzes Mr. Izetbegovic's outstanding ideas on the challenges of position of Muslims (later on this population will become Bosniaks) population in the Former Yugoslavia. In addition, author will examine Mr. Izetbegovic's leadership approach in the independent state of Bosnia and Herzegovina, in pre-war, during the war and the post war, better known as a post Dayton Peace agreement, Bosnia and Herzegovina. The research paper will comparatively analyze Izetbegovic's leadership approaches with known leadership theorists and philosophers, such as Keyserling and Stonefield.

Stonefield (1992) argues that natural leaders tend to be generalists, good at many roles, and naturally congruent with Quality Management principles. Their ability to accept, harmonize and utilize their own inner diversity of characters enables them to instinctively manage the diversity of views and people in the workplace. When faced with cultural differences, they reach inside themselves and find a way to establish rapport and common ground to discover a sense of shared meaning. Authenticity, interest and openness will bridge any cultural gap. The research will consider the main natural leadership qualities: to think well, to speak well, and to behave well, and relate it to Mr. Izetbegovic's approach, his attitude towards strategic planning, courage and understanding the opportunity at each stage of his role as a leader that we will examine in this research.

Keywords: Alija Izetbegovic; Natural Leadership, Strategic Planning, Bosnia and Herzegovina, Bosniaks, Dayton Peace Agreement

Hoca Kadri Efendi'nin Edebiyat ve Siyaset Çevresi

Servet TİKEN

Atatürk Üniversitesi, Erzurum/Türkiye

Aslen Bosnalı olan ve Hoca Kadri Efendi diye bilinen İttihâd ve Terakkî'nin etkili isimlerinden Hoca Mehmed Kadri Nâsîh Efendi, 1879 yılında Bosna Hersek'in Avusturya tarafından işgali sırasında İstanbul'a gelir. Burada eğitimini tamamlayarak İstanbul rüştiyelerinde 16 yıl muallimlik yaptıktan sonra ihtilalci düşüncelere kapılır ve 1896 yılında Mısır'a firar eder. Yaklaşık beş yıl kaldığı Mısır'dan Jön Türklerle ters düşerek 1901 yılında ayrılır. Sonrasında Paris'e geçen Hoca Kadri ölünceye kadar burada yaşamını sürdürür.

Kahire'de ve Paris'te Jön Türk çevrelerinin dikkatini üzerinde toplayan Hoca Kadri, etrafındaki kişiler üzerinde derin izler bırakan bir şahsiyettir. Onun etkilediği ve Meşrutiyet yanlısı fikirler aşladığı isimlerden biri, Fatih Merkez Rüştiyesinden talebesi olan ve Hoca Kadri tarafından "Abdülhamid devrinin hürriyetperver şahsiyetlerinden" biri diye övgüyle anılan Mehmet Akif'tir. Yahya Kemâl'in ise Paris'te tanıdığı ve hatıralarında söz ettiği Hoca Kadri, kendi iç dünyasına çekildiği Paris yıllarında etrafındaki kişiler üzerinde de etki olur.

Bildiride, Hoca Kadri Efendi'nin İstanbul, Kahire ve Paris'te bulunduğu dönemlerde edebiyat ve siyaset çevresi üzerine bıraktığı etki ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bosna, Hoca Kadri Efendi, Jön Türkler, Türk Edebiyatı

Bir Osmanlı Mirası Hacı Aliya Camii (Şişman İbrahim Paşa)

Şekip Şadiye YAŞAR

Sonay GÜZEL ÖZÇUBUKÇU

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane/Türkiye

Bu çalışma, Osmanlı için Bosna-Hersek’ te önemli bir stratejik nokta olan Poçitel köyünün dönemin izlerini taşıyan mimari eseri Hacı Aliya Camii diğer adı ile Şişman İbrahim Paşa camii üzerine yapılmıştır. Poçitel Saraybosna’ya 160 km mesafede Neretva nehrinin kıyısında yer almaktadır. 1471 yılında Osmanlı tarafından fethedilen Poçitel, günümüzde önemli bir tarih ve turizm merkezi olarak Osmanlı’nın kültürel ve sanatsal ruhunu yansıtmaktadır. Hacı Aliya camii Kanuni Sultan Süleyman döneminde Mimar Sinan’ın öğrencisi Mimar Hayrettin tarafından 1563 yılında inşa edilmiştir. Camiinin kubbesi 1993 yılında yıkılsa da, ana duvarları ve bazı bölümlerindeki süslemeleri orijinaldir. Şişman İbrahim Paşa hanı, medresesi ve camii aynı bölgede küllüye gibi birlikte yer almaktadır. Camii kubbesi, mihrap, minber, kemer ve duvar süslemelerine araştırmada yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Poçitel, Hacı Aliya Camii- Şişman İbrahim Paşa Camii, Osmanlı mirası, Duvar süsleme

Alija Izetbegovic - The Charismatic Leader of the Middle Path

Tarik OBRALIC

University of Travnik, Travnik/Bosnia-Herzegovina

U Izetbegovićevom ideološkom pristupu shvatanju svijeta, s jedne strane religioznom, a sa drugu, onom materijalističkom, posebno je bila prepoznatljiva njegova temeljna misao srednjega puta koja je bila duboko utemeljena u njegovim radovima „Islamska deklaracija“ i “Islam između istoka i zapada.”

Posebno prepoznatljiv unutar filozofskog i intelektualnog diskursa, Alija Izetbegović je kao čovjek i istinski lider srednjega puta, ne rijetko u najtežim trenucima za opstanak bošnjačkog naroda slao historijske poruke svom narodu da čuvaju pravoslavne crkve i jevrejske bogomolje u trenutku kada su srpski barbari sa bosanskih brda razarali vjerske, kulturne i naučne institucije.

Te poruke su bile u vremenu kada je gorjela nacionalna i univerzitetska biblioteka sa dva miliona knjiga i kada je obznanjena brojka od stotinu hiljada ubijenih bosanskih muslimana i hiljadu porušenih bosanskih džamija

Na sve to Izetbegović je podsjećao pripadnike svoga naroda da koliko god su nas klali, ubijali naše žene i djecu, džamije nam spaljivali, mi nećemo ubijati žene i djecu, nećemo paliti crkve. Jer Knjiga koju poštujemo nam to zabranjuje. Zato kada je putovao Evropom, Izetbegović nikada nije hodao sagnute glave, jer Bošnjaci nisu ubijali djecu i žene, niti starce i nisu srušili niti jednu bogomolju.

Ključne riječi: Alija Izetbegović, lider, srednji put

İzzet Begoviç'in İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik ile İlgili Düşünceleri

Tuncay İMAMOĞLU

Atatürk Üniversitesi, Erzurum/Türkiye

İzzetbegoviç yüzyılımızın çok önemli mütefekkirlerinden birisidir. Tarihten felsefeye, dindenmedeniyet, güzel sanatlar ve sosyolojiye kadar birçok alanda çok önemli görüşler ortaya koymuştur. Onun “Doğu ve Batı Arasında İslam” adlı çalışmasına baktığımızda burada üç dinle ilgili çok önemli tahliller yaptığını görebiliriz. Burada o Hıristiyanlığın tamamen mistik bir yapıda olmasından dolayı dünyayı dışlayıp uhrevi hayatı öne çıkardığını, Yahudiliğin ise uhrevihayatı değil dünyevi hayata önem verdiğini belirtmekte İsam’ın ise bu iki dinin tam ortasında yer aldığını ayrıntılı olarak tahlil etmektedir. İslam dininin bu yönüyle her dönemde hayatın problemlerine cevap üretebilen dinamik bir din olduğunu belirtmektedir. Batılı bir düşünür olarak Aliya’nın İslam dini ile ilgili yapmış olduğu değerlendirmelerde içtihat vb konularda çok özgün fikirleri bulunmaktadır. Dinlerle ilgili yapmış olduğu tahlillerde felsefeden çokça istifade eden İzzetbegoviç’in düşünceleri günümüz dünyasında oldukça önem arz etmektedir. Biz de bu tebliğimizde Aliya İzzetbegoviç’in din tahlillerini irdelemeye çalışacağız. Eleştirel düşünceye çok önem veren düşünürün yapmış olduğu din tahlillerini din felsefesinin verilerinden yola çıkarak değerlendirmeye çalışacağız. Filozofların dinle ilgili yaptığı değerlendirmelerden yer yer alıntılar yapan Aliya bu değerlendirmeler ışığında çok orijinal tahliller ortaya koymaktadır. Tüm bu değerlendirmeler tebliğimizizin odak noktasını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, Felsefe, Hıristiyanlık, İslam, Yahudilik

Başkaldıran Ruhların Simgesi: Aliya İzzetbegoviç

Ülkü ELİUZ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/Türkiye

Siyaset ve fikir adamı Aliya İzzetbegoviç, bireysel ve kolektif tarihselliğin bulunduğu vatan, millet ve İslam için mücadeleyi amaç edinmiş bir zirvedir. O, ülkesinin ve tüm dünyanın içinde bulunduğu politik şartların etkin ve etkili olduğu trajik kırılma noktasında yitimleri yazgı kabul etmeyerek başkaldıran ruhların simgesine dönüşmüş bir liderdir.

Kahramanca bir yaşayışın ve topluma mal edilmiş kutlu bir mücadelenin öznesi olan Aliya İzzetbegoviç, toplumsal açıdan taşıdığı sorumluluğu kültürel düzlemde bilinçlendirerek derinleştirir. Vatanında parya olmayı kabul etmeyen ve direnen duruş sahibi bu 'Avrupalı Müslüman', milletinin bilinçaltı reflekslerini, Promete edası içinde akıl, hukuk, adalet, özgürlük, eleştiri, devrim, değişim kavramları ile bireysel ve toplumsal bir dönüşüm sürecine taşır. Ana hedefi dini ve milli bilinçlendirme adına çalışmak olan bilge lider, tüm milli ve dini içerikli varoluşsal yitimlere 'dur' diyen entelektüel bir kimlik olarak ülküsünün peşinde sorumluluklarını yerine getirmeye çalışır.

Milletinin varlığını benliğinin üstünde gören erdem ve hüner sahibi bir rehber olarak Aliya İzzetbegoviç, Bosna-Hersek'in özgürlük mücadelesi ile özdeşleşen bir simge değerdir. İçinden çıktığı toplumun tam bir aynası kimliği ile ben'in ötesindeki davranış biçimlerini, üstün bilgeliğinde bütünler. O, kutlu ve haklı mücadelesinde her eylemini her türlü askeri imkandan yoksun ve hiçbir dış desteğe sahip olmayan halkı adına gerçekleştirir; her zaman olması gerek sesine duyarlı ve bu sesi önceleyerek hareket eder. Ülkesinde 200 bine yakın insanın hayatını kaybettiği, bir milyondan fazla insanın evini terk ettiği, soykırım ve katliamların gerçekleştiği savaş sürecinde Müslüman kimliğinin rehberliğindeki düşünsel yolculuğunun durakları 'hayat', 'varlık', 'din/inanç/İslam' ve 'özgürlük'tür.

Bu çalışmada milli ve dini bağlamda *ideal bir toplum tasarımı* çabası içindeki Aliya İzzetbegoviç'in özelde "Özgürlüğe Kaçışım" eserleri genelde ise bir hesaplaşmanın belgesi olan tüm yapıtlarında başkaldırı ve özgürlük arayışı bağlamında söylem analizi yapılacaktır. Böylece bireysel anlamda ruhi yücelişi yaşayan bu unutulmaz devlet başkanının toplumsal anlamda ise hem onun hem de tüm özgürlük mücadelesi veren halkların karşı karşıya kaldığı esarete karşı devrimci ruhların tutunma noktalarının söze taşınma biçimleri incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Aliya İzzetbegoviç, İslam, millet, özgürlük, başkaldırı, mücadele

Aliya İzzetbegoviç'in Devlet ve Toplum Anlayışında İnşacı Bir Unsur Olarak Eğitim

Vefa TAŞDELEN

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek/Kırgızistan

Aliya İzzetbegoviç'te eğitim, toplumun temeli olarak ortaya çıkar; öncelikle ailede, daha sonra da okulda gerçekleşir. Bu açıdan öncelikle ahlak ve değer, ikinci olarak da bilim ve teknik eğitimidir. Bu eğitim biçimi çalışma, üretme, estetik duyarlık (*zevk-i selim*) eğitimi olarak giderek bütüncül bir yaklaşımı ifade eder. İslam toplumları bu bilgi ve kültürü, bu terbiye ve ahlakı kazanabilmek için ellerindeki bütün sermayeyi eğitim ve öğretime yatırmalıdır; zira tek kazanım noktası burasıdır. Eğitime yatırım yapmadan yapılan bütün yatırımlar eksik ve sonuçsuz kacaktır. Ancak burada eğitim faaliyeti öğretime, ahlak ve kişilik eğitimi de fen ve teknolojik eğitime eşlik eder. Bu bir gerekliliktir. Şahsiyet eğitimi, eğitim ve öğretimin ruhu gibidir. Ne eğitimi olursa olsun, ister zihin, ister duygu, ister beden eğitimi, öncelikle ahlak ve değer eğitimi olmalıdır. Aliya'nın eğitim anlayışı somut eğitim pratiklerine dayanır, oradan türer. Şekilci, ezberci, zihni fesada uğratan, insanın iç âleminin gelişmesine katkı sunmayan, köleleştirici bir eğitim pratiği onun ortadan kaldırmak için mücadele ettiği bir anlayışın ürünüdür. O, teorinin ve pratiğin, ahlakın ve bilimin, tekniğin ve değerlerin birlikteliğinden oluşan bir eğitim ideali ortaya koyar. Bu ideal, şahsiyet eğitiminin, fen ve teknoloji eğitiminin birlikteliğinden oluşur. Ancak, eğitimden, hepsinden önce şahsiyetin kurulması ve içinde yaşanılan zihin durumlarının yeniden inşası amaçlanır.

Anahtar Kelimeler: Aliya İzzetbegoviç, devlet ve toplum, zihniyet, eğitim

Bir Edebiyat ve Düşünce Dergisi Kayıtlar'da Bosna-Hersek Hassasiyeti

Veli KILIÇARİSLAN

Atatürk Üniversitesi, Erzurum/Türkiye

Kasım 1990 tarihinde ilk sayısı yayımlanan *Kayıtlar* dergisi, edebiyat, düşünce ve kültür dergisi olarak faaliyetlerine başlar. *Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad*, *Büyük Doğu*, *Diriliş*, *Edebiyat* ve *Mavera* gibi dergilerin açtığı yolda ilerleyen, İslamcı hassasiyetleri göz önünde bulunduran bir dergi olarak dikkat çekmektedir. Kendisine referans aldığı dergilerde olduğu gibi, üstlendiği sorumlulukları yerine getirmekte oldukça önemli adımlar atan *Kayıtlar*, daha ilk sayısında yer alan "Sunuş" yazısında, her ne kadar önceliklerinin edebiyat olduğuna vurgu yapılsa da, edebiyat dışı konularda da fikirlerini ifade edeceklerini belirtmişlerdir. Bu anlamda dünyanın neresinde olursa olsun, acı çeken, zulmedilen Müslümanları sayfalarına taşımaya çalışmışlardır.

Derginin çıktığı yıllarda başlayan Bosna Savaşı karşısında yazarlar kayıtsız kalmamışlardır. Derginin uzun süre yazı işleri müdürlüğünü yapmış olan Yusuf Ziya Cömert başta olmak üzere, Ramazan Dikmen, Arif Ay, Kamil Doruk gibi isimlerin çağrılarının yanı sıra, Bosna'ya kadar giderek toplanan yardımları ileten Süleyman Gündüz, kendisiyle yapılan söyleşide Bosna'nın durumunu okuyuculara aktarmıştır. Bu doğrultuda yazdıkları şiirlerle, düşünce yazılarıyla zulme karşı duruşlarını göstermişler, Bosnalı Müslümanların acılarını paylaşmışlardır. *Kayıtlar*'ın yazar kadrosunda bulunanlar, Bosna'nın acısını paylaşmakla ve duyurmakla yetinmemiş, çözüm yolları da aramışlardır. Müslümanların içinde buldukları gaflet halinden çıkabilmesinin, çözümün ilk basamağı olduğu düşüncesini taşımaktadırlar. Diğer taraftan Bosna'daki savaş mağdurlarına yardım götürmek için birtakım çabalar içerisine girmişlerdir. Bu bildiride *Kayıtlar* dergisinin yaşanan bütün zorluklara rağmen Bosnalı Müslümanların yaşadığı mezalim karşısında üzerine düşeni yapma gayreti ve hassasiyeti üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kayıtlar, Edebiyat, Bosna-Hersek

Boşnak Halk Ninnileri Üzerine Bir İnceleme

Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

Erzurum Teknik Üniversitesi, Erzurum/Türkiye

Kültür, kendini oluşturan tüm maddi ve manevi unsurlarının birleşmesinden meydana çıkan, köklü bir yaşanmışlık ihtiva eden, durağanlıktan uzak dinamik bir yapının adıdır. Bu yapı içerisinde, düne ait olanın bugünün şekillenmesindeki rolü, göz ardı edilmemesi gereken bir husustur ki çalışmamızın ortaya çıkışındaki temel dayanak da bu yaklaşımdır ki bir toplumun tarihsel süreç içinde ürettiği, kuşaktan kuşağa aktardığı her türlü maddi ve manevi değerler bütünü olarak tanımlanabilecek kültür, ait olduğu toplumun kimliğini oluşturmakla ve onu diğer toplumlardan farklı kılmakla ilgili toplumun yaşayış ve düşünüş tarzının adıdır. Kültürün belirli bir sürece bağlı olarak vücut bulması, onun dinamik yapısı ile doğrudan bağlantılıdır ki bu dinamik yapı kültürün dün olduğu gibi yarın da varlığını sürdürecektir olmasının en büyük dayanağıdır. Kültürün tabiatından kaynaklanan bu yapının sağlıklı inşasında ise kültür denen bütünü oluşturan büyüklü küçüklü tüm unsurların tespiti ve tahlili büyük önem taşımaktadır. Kültürün uzun soluklu bir sürecin meyvesi olması, onu toplumsal hayatın vazgeçilmez bir değerine dönüştürür ki kültür öğelerinin korunup, kabul edilebilirlikleri oranınca yaşatılması, ilgili toplumun birlik, bütünlük ve devamı adına da olmazsa olmazdır. Bu suretle, çalışmamızda Balkan coğrafyasının kalbi konumunda olan ve Bosna-Hersek'in üç kurucu halkından biri olan Boşnakların kültür hayatında oldukça renkli bir kompozisyonla karşımıza çıkan ninniler, gerek Türk-Boşnak tarih-kültür ortaklığı nazarından gerekse inançsal tercihleri yönüyle diğer iki güney Slav ulusundan ayrılan Boşnak milli kimliği açısından ihtiva ettiği inançsal-kültürel motifler bakımından ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ninni, kültür, Boşnak, kimlik, gelenek

Bosna Savaşı Sonrası Bosnalı Kadınların Kimlik Sorunsalı ve Sorunsalın Bosna Siyasetine Yansıması

Z. Deniz ALTINSOY

Gazi Üniversitesi, Ankara/Türkiye

Bugün Uluslararası İnsancıl hukuk kapsamında savaş kurallarının ve silahlı çatışma kurallarının düzenlediği sözleşmeler öncesinde çatışmalarda ki cinsel suçlar örf ve adet hukuku çerçevesinde yasaklanan eylemlerdi. Öyle ki 16. yy. dan itibaren dönemin hukukçu düşünürleri tarafından savaş zamanlarında kadına karşı işlenen cinsel suçları savaşın meşru eylemleri olarak görülmesini eleştirmiştir. 1300 lü yıllarda, Lucas de Pera, 1500 de Alberica Gentili bu eylemleri barış zamanında işlenen 1600 yıllarında bu suçların barış zamanında işlenmiş suçlar gibi cezalandırılması gerekliliğini dile getirmiştir.

Bosna Savaşı içinde bulunduğumuz yüzyılın kara lekesi olarak dünyanın alnında duran bir vahşetin adıdır. Bosna'da savaş esnasında yaşanan insanlık dışı olaylar bugün hala dünya kamuoyunun zihninden silinmiş değildir. Özellikle son yüzyılın değişen savaş konvansiyonu çerçevesinde Bosna Savaşı aslında kadınlar ve nesep üzerinden yürütülmüş bir şiddet eylemidir. Bu eylemin sonucunda Bosnalı Kadının kimliğinde Jelavich'in çizdiği Ortaçağ ve Yakınçağ Balkan resminin içerisindeki köylü toplumun bireyi olan kadın tanımından çok öteye bir değişim yaşanmamıştır. Bosna Savaşı sonrasında kadınlar yaşadıkları hazin olayların neticesinde politika yapım süreçlerine katılım konusunda etkin bir varoluş sergileyememiştir. Belirli süreler içinde varlık gösterdikleri politika içinde ülkenin ve küresel gündemin şartlarına ayak uydurmak zorunda kalmış ve bu kimlik gelişimini yarıda bırakmak zorunda kalmışlardır. İç hukukta ve uluslararası hukuk alanında haklarını bir noktaya kadar aramış sonrasında yüksek politika kavramının erkek hegemon yapısına entegre olmak ve kişisel çıkarlar doğrultusunda hareket etmeyi uygun görmüşlerdir.

Bu çalışmada; savaş suçu olarak kabul gören ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü çerçevesinde, kadına karşı cinsel şiddet eylemlerinin, Bosna Savaşı ve Bosna Kadınlar özelinde incelemeyi amaçladık.

Bu bağlamda Bosna'da meydana gelen savaşta kadınlara karşı işlenen cinsel suçun ve tecavüz olaylarının bir soykırım amacı güdülerek savaşta silah olarak kullanıldığı ve bunun sonucunda kadınların kimliklerinde bu suça maruz kalmaları nedeniyle bir dejenerasyonun varlığı söz konusu olmuştur. Bu durum siyasal alana yansımıştır.

Anahtar Kelimeler: Bosna Savaşı, Kadın Kimliği, Bosnalı Kadınlar, Uluslararası Hukuk, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Uluslararası Ceza Mahkemesi

Alija Izetbegovic

1925 - 2003